

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, Csontos János, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: *Oláh János*

E-mail: foszerkeszto@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Olvasószerkesztő, próza: *Biró Gergely*

E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Tanulmány: *Rosonczy Ildikó*

E-mail: tanulmany@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Vers: *Szentmártoni János*

E-mail: vers@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Nyitott Műhely: *Ekler Andrea*

E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Európai Figyelő: *Falusi Márton*

E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Könyvszemle: *Erős Kinga*

E-mail: kritika@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Tördelőszerkesztő: *Molnár Csenge-Hajna*

Borító: *Zách Eszter*

Ügyintézők, lapterjesztés: *Cech Vilmosné,*

Nagyné Nesper Gabriella, Szentmártoni Anikó

E-mail: adminisztracio@magyarnaplo.hu

Szerkesztőségi titkár, hirdetés, könyvterjesztés:

Zsiga Krisztof

E-mail: info@magyarnaplo.hu

elofizetes@magyarnaplo.hu

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím:

1450 Budapest, Pf. 77.

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil:

(70) 388-7034

Központi e-mail címünk:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (1097 Bp., Táblás u. 32.) Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, emailen (hirlap@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft. További információ: 06-80-444-444 Külföldi előfizetés: a szerkesztőség címen. Az előfizetési díj egy évre postaköltséggel együtt 60 USD vagy 50 EURO, mely átutalható a UniCredit Bank Hungary Zrt (1065 Bp., Nagymező utca 44.) 10918001-00000421-10290001 számú számlára, vagy bankcsekkben elküldhető a szerkesztőség címére. Nyomda: Pannónia Print Kft. (1139 Bp., Frangepán utca 16.)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Címlapon:

Bertha Zoltán

(*Karap Nelli felvétele*)

Levélféle Utassy Józsefnek odaátra

Kedves Barátom,

1961 őszén, amikor – a pesti bölcsészkar újdonsült diákjaiként – az egyetem áruháza visszhangozó termeibe léptünk, még lengtek a kötelek az akasztó-fákon. 56 vérbe borult októbere karnyújtásnyira közel volt. A mosolygó gyilkos, miközben a kivégzéseket, a megtorlást vezényelte, a szeme sarkából cinkosnak szánt kacsintásokkal már alkura és felejtésre biztatott. Te szinte gögösen szegültél ellen: „Árulás ezüstje nem kell! / A Nap: ingyen is fölkel. // Írok hát igazat árván! / A Hold a hangulatlámpám.”

A lősz állítólag Hold-por, a bükkszenterzsébeti dombokat ez alkotja. Ott érintette meg lábad először a földet. A Hold porában gyalogolva indultál utadra „tarlok siheder / fakirja, / mezítláb, / klott gatyában”, fejedben zöld kalap, kezdedben kenderostor, libáid élén, mint egy pöttöm Napóleon, hogy meghódítsd, nem a világot, mint a francia, hanem a szavakat. A Biblia mondja, s mondta neked is: kezdetben volt az ige. A szó, az igaz szó hatalom. Ebből a hitedből soha nem engedted. Egyetlen hangzóért éjszakákat birkóztál borral, pálinkával, cigarettával a megbolondulásig.

Már ott, tizenöt évesen, a libapásztorlásból alig kinőve úgy éreztél, mindent megéltél: „Állok falum fölött. / Kezemben kis rög énekel: / pacsirtabarna rög. (...) Fejem fölött az égi freskón / átlényegül a nap: tüzes trón. / Elsőnek én harapok Györgybe. // S mert húsa szénfekete-forró, / pörgök, mint örült napraforgó, / s az égbe váglak: rög, te rög, te.”

Hold, csillagok: holtodiglan ragaszkodtál e divatjukmúlt rekvizitumokhoz. Nem díszítő elemeknek láttad őket, a falud gyalogútjain bőrödbe égett-hűlt üzenet megszemélyesült helyszínei voltak. Sorsod tartozékai. „Jártam a várost tébolyodva, / csak sandítottam föl a Holdra. // Húzott, vonzott magához, / mint egy örült vajakos. // Összezavarta tekintetem: / forgott a világ, pörgött velem. // Tombolt, lüktetett, lobogott: / tőlem tíz évet ellopott.”

Budapest, ifjúságunk általad oly sok színnel megénekelte városa számodra hamarosan a téboly városa lett. S csaknem a halálé is. Ha feleséged, Horváth Erzsébet nem ment ki a szürke kórtermek zümmögő fénycsőrebegéssel átítatott világából, tíz éve halott vagy.

A szeretet öregkorodra viszonylagos gyógyulást és nyugalmat hozott. Rédcis életet adott. Még saját sírversed is megírtad: „Nem segített sem ír, sem balzsam, / sem a szent ezerjófű rajtam. / Tudjátok-e, hogy csöndben, halkán / megöregedtem? És meghaltam.” A rédcisi temető nyitott sírja előtt kellett rádöbbenünk, hogy szokásoddal ellentétben, most nem tréfáltál. Amikor a ragacos sárgaföldde gyűrődött lősz göröngyei dübögni kezdtek a díszes hangfogó paplannal letakart koporsódeszkákra, mintha csak a Bükkszenterzsébeten általad égbe hajított pacsirtabarna rögök hullottak volna vissza átívelve a megmaradt haza egész légtérét.

Illyés Gyula Veres Péter sírja előtt a Kerepesi temetőben azt adta hírül az esernyők alá bújt százezres tömegnek: „Lángelmét temetünk.” Sokunkban ekkor világosult meg, ki is volt, aki meghalt. A te temetéseden csupa barát, ismerős, rokon. Tudtuk, ki voltál. Mégis megszólalt egy szentori hang – igen, a tiéd – a rögök alól: „Félig bolond, félig zseni vagyok.”

Hiába vártad a hatást, hogy majd elnevetjük magunkat, csak a könnyeinkkel küszködni volt erőnk. Most sem futja még egy mosolyra se, pedig te minden kint, minden fájdalmat ki tudtál nevetni.

A Kilencek közül élve maradt társaid – Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Péntek Imre – nevében is mondom: Nyugodj békével, de a szavaid ne nyugodjanak!

Oláh János

Oláh János: <i>Levélféle Utassy Józsefnek odaáttra</i>	1
--	---

LÁTHATÁR

Utassy József: <i>Fázik a fülem; Kipusztulóban; Aki elandalítana</i>	3
Vári Fábián László: <i>Az Úr kegyelméből</i>	4
Vasy Géza: <i>Búcsú Utassy Józseftől</i>	5
Tornai József: <i>Vártuk októbert</i>	6
Mezey Katalin: <i>Tokaji Helikon</i>	7
Balázs Imre József: <i>Hogyan olvasná Jung az erdélyi magyar irodalmat?</i>	8
Demény Péter: <i>Erdély és Uruguay</i>	17
Kontra Ferenc: <i>Horváthország magyar irodalma (A kezdetektől napjainkig)</i>	19
Csordás László: <i>Egy fiatal nemzedék körvonalai a kárpátaljai magyar irodalomban</i>	23
Sall László: <i>A svédországi magyar irodalom jelene</i>	26
Ferdinandy György: <i>Adalékok a nyugati magyar irodalomhoz</i>	29
Lackfi János: <i>Spirituálé</i>	30
<i>Inga</i>	31
Bíró József: <i>Azóta is ... – nélkül</i>	31
Vajda Gergely Balázs: <i>Fenekig; Taramm</i>	32
Márkus Béla: <i>Troll és a puszta pej lova (A kis viking)</i>	33
Kádár Ferenc: <i>időtlen idő legyek</i>	42
Oláh András: <i>ami fölösleges; azóta sem</i>	42

NYITOTT MŰHELY

Ködöböcz Gábor: „Meghallani a magyar Atlantisz harangszavát” (Beszélgetés Bertha Zoltánnal)	43
---	----

EURÓPAI FIGYELŐ

Lajos Katalin: <i>Ion Nete írásművészete</i>	55
Ion Nete: „Minden emberben egy világ vajúdik” (Lajos Katalin fordítása)	57
Vlad Moldovan: <i>Internet és irodalom</i> (Szabó Zsolt fordítása)	59
Ștefan Manasia: <i>Az elfelejtett gyémánt</i> (Szabó Zsolt fordítása)	61
Vladislava Grodić Petković: <i>Kilenc utazás</i> (Serkédi Orsolya fordítása)	62
Kolomán Kertész Bagala: <i>Ének a derékba tört hangyaútról</i>	65

KÖNYVSZEMLE

Alföldy Jenő: „Anyám és én” (Ferdinandy György: <i>Egy sima, egy fordított</i>)	66
Rosonczy Ildikó: <i>Mintaadó városrehabilitáció (Ferencváros kétszáz éve – szerk. Götz Eszter és Orbán György)</i>	68
<i>Szerzőink</i>	70

Számunkat Gy. Szabó Béla fametszeteivel illusztráltuk

UTASSY JÓZSEF
Fázik a fülem

Üvölt a farkas.
Szél zúg. Hatalmas
éj s riadalmas
vihár van. Hallgass!

Ébredezz: tó, kert,
dombhát, hegyorom,
pörge kalapom,
hófehér ingem,

mert minden-minden
„zúzos”, zúzmarás,
deres, porhóvert.
Öltöztess: adj rám

puha pulóvert,
s mintha magányod:
gyönyöríts rám egy
báránybőr kucsmát,

irhakabátot!
Didergek. Fázom.
Bázakerettye
poklában nyögök:

asszonyom várom.
Tűnj el, fagyhalál!
Fázik a fülem.
Fogam vacog. Fáj.

Jöjj értem, kikelet!
Csengj, te jég! Fagy, pengj!
Csönd van. Csillaggal
diadalmas csend.

Bázakerettye, 2005. március-április

Kipusztulóban

Inog, recseg az agg családfa,
többé nem hajt levelet, ágat.
Utolsó gyümölcse én valék,
s velem kihál a vén Vadász-had.

Mi még hadokba rendeződtünk,
s hosszú-hosszú századokon át
ha egy Vadász-fiú megnősült:
toldott a házhoz még egy szobát.

Hej, ha föltámadna temetőnk!
Nagy, bortól bíborló éjszakán
szívemre ölelném remegőn:
dédapám, úkapám, szépapám.

Inog, recseg az agg családfa,
nem hajt többé levelet, ágat.
Utolsó gyümölcse én valék,
s kihál velem a vén Vadász-had.

Aki elandalítana

Úgy kellene most valaki mellém,
aki elandalítaná elmém!

Nem tudok mit kezdeni magammal,
mint anyókák, motyogok magamban.

Összevissza hadonászok. Intek.
Hatalmasat kiáltok. Legyintek.

Úgy kellene valaki most mellém,
mint a mágnes, magamhoz ölelném!

S tükör elé lépnék, hogy megkérjem:
hagyja el a szobát tükörképem.

Ha most az Úr megcsókolná elmém:
a világot menten átölelném!

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ
Az Úr kegyelméből

„Előragyog majd az idő...”

Utassy József

*Árnyékomra lefékszem,
 elférek rajt' egyedül.
 Ennyi helyem se lesz majd,
 ha napom alámerül.*

*Múltam is ide telepszik,
 élém tolja noteszem.
 A hold rásegít szépen,
 dolgaink összevetem.*

*Ósetét idők ölében
 rengett a bölcső velünk,
 hamis csillagra révült
 fényre szomjazó szemünk.*

*De olykor fényrobbanások
 lyuggatták az eget át,
 s dezertáltak a lelkek –
 kiábrándult katonák.*

*Halál, hol a fullánkod,
 hol a te pillangókésed?!
 Csak tehetném bár, hogy kardom
 összemérhetném véled!*

*A csillag épp így akarná,
 ki Rédics fölött most följö.
 Pihenj, Utassy Jóska:
 az Úr kegyelméből költő.*

Május

VASY GÉZA
Búcsú Utassy Józseftől

Búcsúzom Utassy Józseftől, s nem csupán a magam nevében. Siratja őt a Magyar Írószövetség tagsága. Siratják a nemzedéktársak, szerte a Kárpát-medencében, mert ez a csapat, a világháborús évek szülöttei voltak azok, akik legelőször a maguk költőjének vallották őt, akik felfedezték, olvasták, szavalták a verseit, mert megérezték és megértették, hogy azt mondja ki, ami bennük is készülődik, amit képviselni szeretnének. Siratja az a szűkebb közösség, az a költőcsapat, amely Kilencek néven vált ismertté, s amely Rózsa Endre korai halála után most ismét megfogyatkozott. Siratják barátai, jó ismerősei, verseinek olvasói a száz évesektől a gyermekekig. És siratja mindenekelőtt felesége, Zsóka, aki hosszú évtizedeken át volt nemcsak műzsája, de hűséges társa, a költő zaklatott életét renddé varázsoló jóságos tündér. Elsősorban neki köszönhetjük, hogy nem évekkel korábban, hanem csak most kell e ravatalnál fejet hajtjunk.

És gyászolok én magam is, könnytelen könnyekkel, szálnalmas szavakkal attól az embertől, akit negyvenöt éven át ismerhettem, akiről számos alkalommal írhattam, akivel tavaly nyáron még itt Rédcisen beszélgettem a tévé-portréfilmjét készítve, aki februárban a *Tank* című versének egy példányát adta át, nekem dedikálva, s akkor még próbáltam nem hinni azt, hogy ez már egyfajta búcsúzás a feltételezett ittmaradótól, végrendelkezés. Pedig arról van szó. Ez a vers ars poetica, azaz hitvallás a költészetről, s így szakmai végrendelet.

A *Tank* szerint az élet hadiút, a történelem harcok sora, s a költővel, általánosabban „Az Ember Fiával” a könyörtelen hatalom áll szemben, amely nem engedi meg a normális emberi természet szerint való létezését, amely „udvari éneket” vár el, s amely így kárhóztatja az igazmondást: „ellenem virrasztottál, ne lopjak, / fényesítettél csillagot, holdat, / és nyüszítetted, sírtad, makogtad, / hogy itt rabolnak, hogy itt rabolnak!” A költő ezzel ellentétben azt „tündökölte, ami nagyon fáj, / amibe belepusztul egy ország; / s ha volt jutalma – nincs is nagyobb tán: / dalait szerelmesek ragyogták.”

Ebből az egyetlen versből is kiolvasható, ami az egész életmű lényegi magja: az önfeláldozó küzdelem, a prométheuszi sors vállalása a közösség érdekében, a mindannyiunkat megillető szabadság szellemében. Nem népevezérként, hanem megváltóként. Nem egzaltált rajongással,

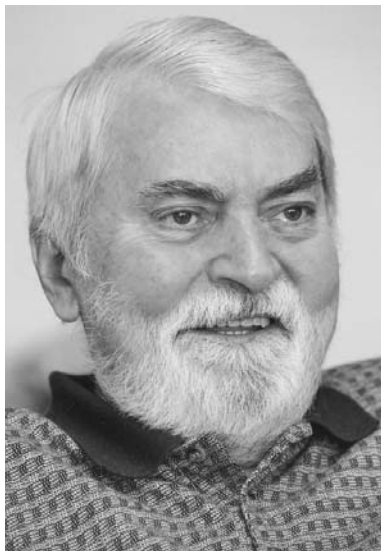
hanem minden stilizáció dacára szenvedélyes józansággal mutatkozik ez meg. Mintha ez a költészet Getsemáné kertjének magányos éjszakájában született volna. Utassy József egyszerre volt romantikus és racionális poéta. Óriási energia sűrűsödik össze verseiben, nagy távolságokat egyberántó költői képei vannak. Poeta natus s a mesterség tökéletes ismerője. S tökéletesen megismerte azt a világot is, amelybe beleszületett. Még ifjan erkölcsi és szakmai törvényeket állított fel önmagának, s ezeket soha nem lépte át. A teljességre törekvően öntörvényű embert azonban krisztusi sorsra kárhóztatja minden időben minden társadalom. Ebből az ember- és költő-szerepből ki lehetett volna menekülni, ő azonban hű maradt vállalásához.

Apró gyerekként hadiárva lett, s költőként ezt úgy örökölte meg, hogy édesanyját is az árvaság képzetével ruházta fel, megkettőzve a tragikusságot. Harminchárom évesen, krisztusi korban támadta meg idegrendszerét a szörnyű kór, s az árva gyógyíthatatlan beteggé vált. Majd fiúgyermekét kellett eltemetnie ide a rédcisi anyaföldbe, ahová és aki mellé most ő is megtér. Egyetlen fiát veszítette el. Az ilyen ember valóban a csillogok árvája még akkor is, ha földi létében a család, a barátok, az olvasói igyekeztek az éveket szelídebbé formálni. S igazi megnyugvást hozhatott, hogy tudnia kellett, tudta is: költészete az emberhez méltó létért perel. Lebírhatatlan, halhatatlan erő tehát, amely rombol minden rosszat, s amely érvényes nemcsak 1969-ben, nemcsak ma, hanem korokon átívelően.

Ezt a sugárzó erőt személyessé formáltan így fogalmazta meg *Akkor* című négy sorosában:

*Ejtőzöm akkor én a föld alá
szétszigorodott arccal, holtan.
De mintha ég és föld is mondaná:
mindig leszek, mert mindig voltam.*

S ha ez így van, akkor egész Magyarország gyászol. Pontosabban: az egész magyarság, amely nyelvében él, hiszen e nyelvből sarjadt s mélyen bele is ágyazódott Utassy József költészete. Így gyászunkban meg is vigasztalódhatunk, mert bár meghalt az egyetlen életbe zárt ember, életműve, szelleme arra bátoríthat bennünket most, a halállal számot vetve, hogy legyen majd bennünk bátorság az étellel is szembenézni. Ezzel válhatunk méltóvá ahhoz a múlhatatlan költői örökséghez, amelyet Utassy József reánk hagyott. Reánk s az árva Magyarországra.

TORNAI JÓZSEF
Vártuk októbert

Vártuk ezt a hónapot,
 október a kedvenc hónapom,
 vártuk októbert,
 októberben születtem,
 októberre megéri a föld haragja, az idő
 piros és sárga és lila, és puskák
 csörgőkígyói nőnek ki az agyból,
 október nem szép, nem örül neki a kagyló,
 iszabpól főz levest a varangyosbéka,
 október az embervadászoké,
 akik tölténytáskájukba gyömöszölik a hullákat,

vártuk ezt az októbert,
 minden októberben újra megszületek,
 vártuk a levegőből, a tengerből, a Nagy Cethalból,
 vártuk az oroszoktól, a tatároktól,
 a csonkáktól, akik tájszólásban beszélnek, vakoktól,
 akik a Kaszáscsillagig röpülnek,
 vártuk a hóhért, akit fűzfateknőben besóznak,
 mint a kettévágott disznót, mint
 a kígyóként táncoló botot,
 mint a Fáraót, aki szibériai isten,

vártuk októbert,
 a röpcédulák muzsikáját, a Tizenkét
 Pont darutollát,
 vártuk a szelet és a belváros tengeralattjáróját,
 a moszkvai metró cirkuszigazgatóját,
 a költőket, akik trombitaszót fakasztanak a Corvin köz
 puskaporos szoknyavadászából,
 és vártuk októbert piros-fehér-zöld orcáival
 és Illyés Gyula Száz mondatával,
 és a falhoz állítottak fausti könyörgésével:
 „Ments meg, Uram, minket az örök nyálától,
 tarkójuk dagadt, Vörös Furunkulusától,

és jött a szél, és magát ördöggé fújta,
 és jött október,
 akkor születtem Isonzó után,
 és október után a szerelem minden kiskapuban
 halálfejes kettőskereszt,
 és a pópák megáldották a tankokat,
 miután a tankok megtanították őket szaxofonozni,
 de itt nálunk október volt,
 a must és a vér szaga,

s csönd lett, mikor nem hallottuk,
 őzeket diszítettek akasztófával;
 a szabadságot festgették a szarvas címerére?
 hát itt a nefelejcses óra,
 itt a zaporozsjei röhej,
 itt a fejjel lefelé drótozott szellemek országa,
 micsoda szellemeké?, kérdeztem én
 októbert várva, októberben voltam gyerek,
 volt Magyarország és lett Magyarország,
 figyeljetelek a húsunk nevetésére!

Vártuk októbert reggel óta,
 ó drága október, mondtuk, neked nem
 szabad a vonatról lekésned,
 mint a nagymamának, ki örült kicsikó
 lett az ágyúszótól, a géppisztolyos medvebocsoktól,
 október egy tó, október a gyalogló sziget,
 és tudtuk, hogy minket nem hagy itt
 fonográfnek, ahogy a tótágas csillagok
 kibillentek, mikor megjöttél, ó október,

október megjött,
 október itt van a zsebünkben,
 a torkunkban, mely üdvözlégyet kiáltott,
 én ezt a hónapot ünneplem legjobban,
 október, gyere és szabadíts meg minket
 a gonosztól! A kotlóstyúk szétszaladtak,
 és alabástrom-jelszókat tojtak
 a szélajtókba, jaj, nem lehet, hogy
 megint leeresszék a vizet a szabadság alól,

nem lehet, hogy itt megint
 november legyen, mikor a szívünk kicsattan,
 október eljött, de jaj, Ady Endre,
 hogy lehet, hogy itt mindig november ólálkodik,
 az úzok, kabarok, jászok,
 székelyek, hunok, avarok, csángók,
 kazárok, besenyők, kunok, örmények
 és fölnégyelt házak füstjébe
 csavarodott, nyárfás magyarok
 Európájában?

MEZEY KATALIN
Tokaji Helikon

Idén 38. alkalommal találkozott Tokajban, ebben a patinás, hegyaljai városkában az irodalmunk minden generációjából és régiójából, Magyarországról és a szomszédos országokból, vagy távolabbi égboltok alól érkezett mintegy kétszázhusz író, költő, irodalomtörténész, diák és tanár, hogy részt vegyen a kiállításokkal, előadóestekkel, borkóstolókkal teljes tanácskozás-sorozaton, a magyar irodalmi élet egyik legrégebbi és legfontosabb rendezvényén.

Annyi lényeges és mindenkor a társadalmi és kulturális élet sűrűjéből merített, aktuális téma megtárgyalása után idén a kuratórium a XX. és XXI. század magyar irodalmának sajátos helyzetét kívánta a tanácskozás középpontjába helyezni. Mint tudott, 1920 óta, a történelem kényszerű következményeként több szomszédos államban élnek jelentős magyar közösségek és velük együtt a magyar irodalom kiváló alkotói. Így lett irodalmunkból „sokágú síp” – ha kicsit módosítva használjuk Illyés Gyula szép metaforáját. Ezekkel az önálló, évtizedeken át egymással kapcsolatot fenntartani is csak ellenőrzötten és hivatalosan tudó irodalmi folyamatokkal, egymástól markánsan különböző sajátosságaikkal, az egyetemes és egész magyar kultúrához való hozzájárulásukkal, együvé tartozásunkkal és szét-szabdaltságunkkal kívánt számot vetni az idei írótabori tanácskozás. De figyelmet fordított közös irodalmi lételemünk és meghatározónk: anyanyelvünk Kárpát-medencei helyzetére, veszélyeztetett voltára is.

A házigazda szerepére, az előadók és az előadástémák kiválasztására, megszervezésére, vezetésére is a legilletékesebbeket, a különböző „irodalmi égtájaknak” mai, jeles képviselőit kértük fel. A romániai magyar irodalom évtizedeinek mustráját Balázs Imre József, a Felvidékét Tóth László, Kárpátalját Vári Fábán László és Penckófer János, a délvidéket Kontra Ferenc állította össze, ők szervezték meg az elhangzó előadások sorát is. Az elmúlt kilencven év irodalomtörténeti áttekintésén túl fontosnak ítéltük a jelennek, a magyar irodalom mai viszony- és kapcsolatrendszerének a feltérképezését is, mindezt szintén a romániai, felvidéki, kárpátaljai és délvidéki, illetve a nyugati szórványban élő írók, költők, irodalomtudósok szemszögéből nézve és látva.

Erdélyből érkezett és a kolozsvári Szabó Zsolt művelődéstörténész a Szentimrei Alapítvány gyűjteményéből válogatta a könyv- és folyóirat-kiállítás anyagát, amely a két világháború közötti romániai magyar szépirodalom gazdag termését mutatja be. E lapszám illusztrációit ennek a kiállításnak egyik jeles darabjából, Gy. Szabó Béla fametszeteiből vettük.

Az írótabor tanácskozásait Szöcs Géza költőnek, a NEFMI kulturális államtitkárnak összegző előadása zárta. Ezt követően Király Zoltán kolozsvári költő vehette át a Kuratórium díját; munkásságát Pécsi Györgyi méltatta. Az írótabor Nagy Hordó-díját hetvenötödik születésnapját köszöntve Ferdinandy György prózairónak ítélte oda a Kuratórium, míg a három kis Hordó-díjat az ötvenedik születésnapját ünneplő Hodossy Gyula költő, a SZMIT elnöke, továbbá Rubovszky András, a Széchenyi Társaság főtársa és Roberto Ruspanti olasz költő, műfordító kapta.

Az idei Tokaji Írótabor kiemelkedő jelentőségű volt témája és a felkért, csaknem negyven, szomszédos országokból érkező magyar író-előadó közreműködése következtében is. Ilyen nagyságrendű és színvonalú seregszemlét korábban még sosem tartottak együtt a magyar irodalom különböző égtájainak képviselői.

Jó lenne, ha az elhangzó előadásokkal, vitákkal és párbeszédekkel ez a tanácskozás hozzájárulna annak a folyamatnak a felgyorsulásához, amelynek révén legalább a tudatunkban beforradhatnak a kilencven esztendővel ezelőtt, az ország felosztása miatt keletkezett törések és szakadások. Nagy előrelépést jelent, ha a tabukat végre sikerül száműzni vagy legalább a politikai és közgondolkodás útjából félreállítani, hogy például az oktatás minden szintjén őszintén láttassuk és mérlegelhessek legújabbkori történelmi, társadalmi és kulturális veszteségeinket, ugyanakkor tudatosulhasanak bennünk a mégis megszületett, jelentős értékek és teljesítmények.

Előzőleg mindannyiunkban felmerült a jogos kétely és kérdés: valóban felnőtt-e, felnőhetett-e már ehhez a feladathoz hazai és határon túl nevelődött irodalmár-értelmiségünk? Az idei Tokaji Írótabor tanácskozás-sorozata arra minden bizonnyal alkalmas volt, hogy kételyeinket eloszlató választ kapjunk erre a kérdésre. Kiváló, hézagpótló előadások hangzottak el, bizonyítva, hogy mennyi ismerni, számon tartani érdemes érték termett irodalmunk különböző égtájain.

A következő oldalakon néhány fontos, Tokajban elhangzott előadás írott változata olvasható.

BALÁZS IMRE JÓZSEF

Hogyan olvasná Jung az erdélyi magyar irodalmat?

A jungi és a freudi megközelítés különbségeiről

Az ember szereti úgy megérteni a dolgokat, hogy önmagához hasonlítja őket: úgy tesz, mintha a dolgok és elvont fogalmak emberként viselkednének. Annak tudatában, hogy az efféle metaforák mindig torzítanak, a mai előadásomban éppen egy ilyen metaforát használnék kiindulópontként.

A Tokaji Íróklub szervezőitől arra kaptam felkérést, hogy röviden tekintsem át az erdélyi magyar irodalom utóbbi kilenc évtizedének fontosabb állomásait. Erről az időszakról sok fontos, adatszerű összefoglaló készült már: nemrég jelent meg Dávid Gyula szerkesztésében a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 1981-ben indult sorozatának utolsó, ötödik kötete. Folyamatban van Pomogáts Béla ugyancsak jelentős, többkötetes összefoglaló munkájának megjelenése, *Magyar irodalom Erdélyben* címmel. Egy-egy rövidebb időszak áttekintésére Kántor Lajos és Láng Gusztáv, majd Bertha Zoltán és Görömbei András vállalkozott, a hetvenes évekkel bezárólag. Nem szeretném azt az illúziót kelteni, hogy egy rövid előadásban összefoglalható mindaz az ismeretanyag, amit az említett szerzők felhalmoztak ebben a témakörben. Inkább egy olyan nézőpontba helyezkednék bele, amely az ismeretanyagot más logika és más szerkezet szerint strukturálja, éppen a használt központi metafora révén.

Induljunk ki tehát abból, hogy az erdélyi magyar irodalom olyan, mint egy ember (az eddigi irodalomtörténeti munkákat alapul véve ezen belül leginkább férfi), és hogy ennek az embernek az élettörténetét tudományos módon, a pszichológia módszereinek segítségével hívásával próbáljuk jellemezni.

Ha ezt a kiindulópontot elfogadjuk, akkor előadásom alaptézise a következő: az erdélyi magyar irodalom meg-

közelítése és leírása mindeddig főként freudi alapon történt. Ez röviden azt jelenti, hogy elsődlegesen múltbeli traumák felől kísérelték meg az olvasók a jelenbeli események értelmét rögzíteni, illetve hogy az értelmezők stabil, rögzített jelentésű metaforákkal dolgoztak. (A köznap nyelvhasználatra is rávetíthetjük ezeket a rögzült metaforákat, például az anyaország szó egyben értelmezési keretet is kínál egy viszony leírásához.) Azt a meggyőződésemet szeretném a továbbiakban érvekkel alátámasztani, hogy a leírás sokkal produktívabb lenne, amennyiben jungiánus perspektívából történne meg.

Hogy miben különbözik egymástól a freudi és jungi megközelítés, az sokféleképpen megragadható. Legszem-

léletesebben talán az álomértelmezés terepén – és akkor nem is távolodunk túlságosan messzire a központi metaforától: az álmok összefüggnek ugyan a referencialitással, illetve a személyiséggel, de sokrétűek, előre megjósolhatatlanok az összefüggések.

Az egyik fontos különbség az álmok kauzális, illetve finális értelmezésével kapcsolatos. Freud elmé-

lete nagyon sok fogódzót kínál ahhoz, hogy mi az oka annak, hogy éppen az adott álom került felszínre, milyen múltbeli események játszottak közre az álom megszületésében. Jung azonban bevon az értelmezésbe egy olyan dimenziót is, amely hiányzik Freudéból – a célképzetet: azt, hogy az álom egy jelenben megoldandó problémát cselekményesít, „fogalmaz újra”, és bizonyos értelemben célokra, kiutakra vonatkozó utalásokat is tartalmaz. Jung tehát sokkal nagyobb hangsúlyt fektet az álomértelmezés finális összetevőjére, noha nem tagadja a kauzális aspektus fontosságát sem: „Ellentétben Freuddal és Adlerrel [...], nagyobb súlyt fektettek az álom konstruktív vagy szintetikus értelmezésére, felismerve azt a tényt, hogy a holnap gyakorlatilag fontosabb, mint a tegnapi, és a honnan kevésbé lényeges, mint a hová. Bár figyelembe veszem az előtörténetet, az életben fontosabbnak tartom a megteremtendő jövőt, és meggyőződésem, hogy semmiféle múltidézés, a patogén (megbetegítő) reminiscenciák mégoly erős újraélése sem szabadítja ki annyira az embert a múlt hatalmából, mint az új dolgok felépítése.

Megáradt szamos

Ugyanakkor jól tudom, hogy a múlt megismerése és a feledésbe merült fontos emlékek integrálása nélkül egyáltalán nem lehet bármi életképes újat teremteni.”¹

Egy másik alapvető különbség az álmok tárgyi, illetve alanyi szintű értelmezésével kapcsolatos. 1909-ben például, amikor Freud és Jung közös, több hetes hajóúton vettek részt, egyfajta szakmai gyakorlatként egymás álmait analizálták. Addig jó kapcsolatuk megromlása voltaképpen idáig vezethető vissza: egyrészt Freud nem kívánt megosztani Junggal néhány olyan magánéleti aspektust, amelyek fontosak lettek volna az álmai értelmezéséhez. Másrészt Jungnak, beszámolója szerint, volt egy fontosnak érzett álma, amellyel Freud nem nagyon tudott kezdeni semmit: egy többszintes házról szólt, amelynek Jung álmában a felfedezésére indult, s ahogy egyre lejjebb haladt, egyre régebbi, egyre archaikusabb tárgyakra és környezetre bukkant, a pince mélyén pedig két koponyát is talált végül. Ebből az álmóból Freudot elsősorban a két koponya foglalkoztatta – az, hogy Jung tudat alatt talán valakiknek a halálát kívánja. Jung számára ez a vonatkozás nem tűnt relevánsnak: ő az egész házban saját személyiségének rétegeit vélte felfedezni, és ez az álom volt az, amelyik később elvezette a „kollektív tudattalan” fogalmának leírásához.² A történet alapján azt mondhatnánk: Freud inkább tárgyi módon, vagyis az ébrenlét világából ismerős emberekre, tárgyakra vonatkoztatva értelmezett, és ugyanilyen ok miatt próbálta elrejtetni saját magánéletének vonatkozásait Jung elől. Jung viszont inkább alanyi módon közelített az álomhoz, vagyis az álom minden aspektusát magára az álmodóra vonatkoztatta.³ Ebben az esetben, mondja Jung, az álom olyan színház, ahol az álmodó maga a színpad, a színész, a rendező, a sűgő, a szerző, a közönség és a kritikus.⁴ Ismét nem arról van szó, hogy Jung teljesen figyelmen kívül hagyná az álmok tárgyi szintű értelmezését, hanem arról, hogy e tárgyi vonatkozásokat elhelyezi egy komplexebb interpretációban.

Az irodalom értelmezése kapcsán a jungiánus olvasat mindenképpen elmozdulást jelent a rögzítetten referenciális olvasáshoz képest, amely a referenciák beazonosításával máris „megfejtene” a szöveget. Jung ezt így mondja: „fölkötött s végtelenül tanácsos az álom szimbolikáját nem szemiotikusnak, vagyis nem állandó jellegű tünetnek vagy jelzésnek tekinteni, hanem valóságos szim-

bólumnak, azaz a tudatban még fel nem ismert s fogalmilag még formát nem öltött tartalom kifejezésének, mely egyben a tudat esetenkénti szituációjához viszonyítandó.”⁵ Freudnál voltaképpen egy múltbeli trauma okozza bajt, azt kell megtalálni, azt kell megfogalmazni, kimondani, és e kimondásnak kellene feloldania a problémát. Jung a funkció felől közelítve abban az energiában bíz, ami az emberben rejtőzik, s amelyet egy-egy álom működésbe lendíthet a probléma tudatos megoldása érdekében. Következésképpen, ha továbbgondoljuk a műalkotás = álom analógiát, a mű gyakran éppen arról beszél, ami a „korszellemből” a leginkább hiányzik⁶ – ilyen értelemben képes abba az irányba terelni az ember figyelmét, ami által kiteljesedhetne. Ez természetesen visszavetülhet a referenciára is, kölcsönhatásba kerülhet vele, de a köztük lévő viszony nem ok-okozati, hanem legalábbis dialogikus.

Van még egy eleme a jungiánus megközelítésnek, amelyet fontosnak tartok az irodalomtörténeti gondolatmenetek szempontjából. Ez az egymást követő életszakaszokra vonatkozik. Jung azon pszichológusok közé tartozik, akik kiemelt szerepet szánnak a személyiség kialakulása szempontjából az élet második felének, az idős kornak is: ez az individuációs folyamat, a személyiség kiteljesítése szempontjából rendkívül fontos életszakasz. A személyiség alakulása nem zárul le a korai szakaszban, hanem hosszú távon elmélyül, új árnyalatokkal gazdagodik. Ebben a folyamatban, az egyensúly fenntartásában szerinte az álmoknak is lényeges szerep jut.⁷

Vegyük tehát sorra, melyek azok a szempontok, amelyeket egy „jungiánus” megközelítés nem hagyja figyelmen kívül, ha az irodalom történetéről gondolkodik: *a)* az identitás alakulásának stádiumai vannak, az individuációnak fokozatai. Az adott életkornak és helyzetnek mindig megvan a maga megoldandó életfeladata; *b)* a traumák kezelése hosszú folyamat, megvan a maguk része az identitás konstrukciójában. De ebből nem következik, hogy az éppen aktuális megoldandó élethelyzetben az „eredeti” traumához való viszonyítás, a helyzet visszavonatkoztatása jelenti a megoldást; *c)* az álom (és a műalkotás) gyakran a hiányzóról beszél, azt jeleníti meg. „Funkcionalitása” ebben az esetben is adott, az egyensúly keresésével függ össze. Jung megközelítésében az én többrétegű – az az „árnyék”, amely a személyiség része, jelzései révén hozzájárulhat a domináns, felszíni viselkedésminták korrekciójához.

1 Idézi Kast, Verena: *Álmok. A tudattalan titokzatos nyelve*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2010. 146.

2 Jung, Carl Gustav: *Emlékek, álmok, gondolatok*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006. 207–213.

3 Vö. Jung, Carl Gustav: *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003. 117–118.; Vö. Kast: i. m. 108.

4 Vö. Kast: i. m. 109.

5 Jung, Carl Gustav: *Az álomértelmezés gyakorlati alkalmazhatósága*. In: *Uő: Álom és lelkiismeret*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996. 35–36.

6 Vö. Kast: i. m. 172.

7 Összefoglalva lásd: Stevens, Anthony: *Jung*. Humanitas, București, 2006. 70–99.

Tíz életszakasz az erdélyi magyar irodalom életében

1. Húszas évek: a kimozdított helyzet tudat

A húszas évek irodalmának „megoldandó problémája” az Erdély helyzetének megváltozása következtében létrejött identitásprobléma: az erdélyi magyarok az államalkotó, többségi nemzet státusából kisebbségi státusba kerülnek a trianoni döntés következményeképpen. Megváltozik az Erdélyben élők helyzettudata, új, működőképes identitást kell kialakítaniuk. Már-már szükségszerű, hogy az értelmiségiek, irodalmárok, publicisták az identitásnak a stabil, változatlan elemeit keressék: a mozdíthatatlan maradt mag köré építik fel az új identitást. Két ilyen állandó elemre építenek főleg a húszas évek első felének jellegzetes irodalmi művei: a földrajzi jegyekre (a táj nem változik meg, a politikai határok megváltozásának ellenére sem), illetve a korábbi évszázadok történelmi eseményeire – különösen az önálló Erdélyi Fejedelemség korának tanulságaira (a történelmi eseményeket sem írják át az újabb fejlemények, legfennebb újraértelmezik azokat). A Trianon utáni erdélyi irodalom jellegzetes műfajai, nyilván ezzel összefüggésben, az allegorikus tájköltészet (fontosabb képviselői Reményik Sándor, Tompa László, Áprily Lajos, akiket később „helikoni triász”-ként emlegetnek), illetve a történelmi regény (Kós Károly, Makkai Sándor, Gulácsy Irén, Nyirő József stb.). A kínált viselkedésminta egyfajta heroikus helytállás a nehéz körülmények között is, a mozdíthatatlanság értékei válnak hangsúlyossá mindazzal együtt, amit ez jelent. Kísérletek történnék egy sajátos, nemzetiségek feletti, regionális Erdély-identitás megalapozására, a politikusok és a művészek egyaránt keresik a kooperáció lehetőségeit erdélyi román és szász személyiségekkel. Mindezek az összetevők meghatározóak a kialakuló transzszilvanista ideológia szempontjából. Az 1920-as évek végére egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a többi romániai etnikum politikai érdekei nem összeegyeztethetőek a magyar közösség politikai érdekeivel, a kooperáció súlya halványulni kezd. A húszas évek derekára viszont kialakul és stabilizálódik az az intézményi hálózat, amely a negyvenes évekig meghatározza az erdélyi magyar irodalmi életet: az Erdélyi Szépművészeti Céh (1924), a helikoni írói közösség (1926), az Erdélyi Helikon című folyóirat (1928), részben alternatív értékrendet képviselő, hosszabb életű lapokként pedig a Pásztortűz (1921) és a Korunk (1926). A transzszilvanizmus ideológiájában és a működő intézményhálózat aktivitása révén a kiindulópontot jelentő trauma lényegében feloldozásra kerül.

2. Generációs és stratégiai különbségek a harmincas években

A megoldandó élethelyzetek talán legjellemzőbbike a harmincas évekre az, hogy felnövekszik egy olyan irodalmárgeneráció, amelyik már a romániai körülmények között szocializálódott. Számukra a kisebbségi identitás és helyzet sokkal inkább adottság, mintsem életútjukon erős törést okozó esemény. A generációs konfliktus és elkülönülés inkább áttételes és nyelvi – a fiatal szerzők gyakran a kooperációt választják, de jelzik különvéleményüket. Jellegzetes generációs megnyilvánulás például Dsida Jenő *Kerülöm a nevedet* (Erdély) című verse 1930-ból, amelyik elutasítja azt a megközelítést, amely az Erdélyről való beszédhez egyfelől heroizálást és emelkedettséget, másfelől haszonleső opportunizmust kapcsolja: „És mégis kerülöm a nevedet, / melyet káromkodó kocsisok és / esküdöző kalmárok szájából hallok, // melyben önhitt szónokok dagasztják / nagygyá magukat s pletykaszájú / vénasszonyok lubickolnak bóbiskolva, // mely úgy elkopott ércnyelvünkön és / szánon, mint egy ócska köszörűkő / és már-már semmit sem jelent.” Egyértelműbben a költői beszédmódokra vonatkozik, és egy hiányzó hangnemre (voltaképpen saját költői opciójára) hívja fel a figyelmet a *Tükör előtt* című, harmincas évek végén írt poéma *Tarka-barka strófák* című része: „Lantunk nyögesztő, félmázsás teher, mely / úgy zeng, mint jégzajlaskor a folyam / s nem pengi ki a habzó, fürge csermely / ezüstkövek közt zirrenő nesztét. / Pedig be szép a könnyű, halk beszéd!” Ez a költészetfelfogás lényegében azonos a Nyugat harmadik nemzedékének nyelvemíves, újklasszicista opciójával.

Egy másik nemzedéktárs, Szemlér Ferenc 1937-ben *Jelszó és mítosz* címmel közöl vitacikket az Erdélyi Helikonban. Írásának fő tézise, hogy a transzszilvanizmus ideológiájának megalapozása nem annyira tényekre, inkább hitekre épült, és hogy az újabb generációk számára a hit eltűnésével maga az ideológia tűnt el, nem lévén ténybeli megalapozottsága. A harmincas években jelentkező új írók esetében hangsúlyosabbnak tartja a magyarországi fiatal írókkal való rokoníthatóságot, mint az „erdélyi” jelző vállalását. Szemlér írásának hatására született Szabédi Lászlónak egy szempontból igen érdekes szövege, amely többek között a klasszikus transzszilvanista irodalom „trianoni irodalom”-ként való értelmezési lehetőségét veti fel: „vajon azok a jellegzetességek, amelyeket a hőskor nemzedéke transzszilván jellegzetességekként könyvelt el, tényleg szerves tartozékai-e az ún. erdélyi irodalomnak? Vajon nem jutunk-e közelebb egy lépéssel az igazsághoz, ha transzszilván jellegzetesség helyett trianoni jellegzetes-

ségekről beszélünk? Azt akarom mondani, hogy van ok a gyanakvásra, hogy a felfedezettnek vélt erdélyi szellem, mely állítólag a múltban is mindig megnyilvánult, tulajdonképpen nem abszolút, hanem esetleges jellemvonása az erdélyi életnek.”⁸ Ez az olvasat alátámasztja azt a hipotézist, hogy a harmincas évekre a fiatalabb írógeneráció a trianoni trauma (újra)feldolgozása, az ahhoz való viszonyulás helyett fontosabb életfeladatokat látott maga előtt.

Pragmatikus, a mindennapi élet nyelvéhez és feladataihoz közelebb álló nemzedéknek tekinthetjük Dsida, Szemlér, Jékely Zoltán korosztályát. Kevésbé irodalmi működésüket, inkább vállalt életprogramjukat tekintve rokoníthatjuk velük a népi, falukutató mozgalom erdélyi képviselőit, például Balázs Ferencet. Erre az időszakra jellemző az intenzív kapcsolatkeresés is a magyarországi rokon törekvésekkel.

3. 1940–1944: rekapituláció és nyelvkeresés

A korszak irodalmával foglalkozó doktori értekezés szerzője a rekanonizációs törekvéseket, a korábbi két évtized eredményeinek visszatekintő számbavételét emeli ki a második bécsi döntés utáni időszak fontos jellemzőjeként.⁹ Sorra jelennek meg a költők gyűjteményes verseskötvényei (Reményik Sándor, Áprily Lajos, Bartalis János, Szentimrei Jenő, Tompa László stb.), Bánffy Miklós újra kiadott prózái. Ennek az időszaknak fontos feladata a bekapcsolódás az ismét nagyobb területű Magyarország irodalmi vérkeringésébe (a harmincas évek Magyarországon kiadott kötetei, felolvasó-körútjai lényegében előkészítették már ezt a jelenlétet). Ugyanakkor azt az ambivalenciát is érdemes figyelni az erdélyi szerzők ekkor írott műveiben, amellyel a háborús helyzet törékenységet, számos probléma megoldatlanságát próbálják jelezni. Ha a húszas évek történelmi regényeinek kedvelt témája az önálló Erdélyi Fejedelemség időszaka, a harmincas évek végén, negyvenes évek elején a történelmi regények gyakran foglalkoznak a reformkor, a forradalom és szabadságharc, illetve a kiegyezés korszakával – azzal a korszakkal, amely történelmileg közvetlenül megelőzi a trianoni határmódosításokat. Voltaképpen azokat a múltbeli döntéseket próbálják beazonosítani, amelyek elvezethettek az ország

feldarabolásához, a jelen állapota felől szemlélve pedig (noha már a második bécsi döntés után járunk) korántsem elnézőek az elődökkel szemben. Joggal, hiszen azok a konfliktusok, problémák, amelyek a XIX. században problémák voltak, az új helyzetben sem oldódtak meg. (Bánffy Miklós: *Erdélyi történet*, Makkai Sándor: *Mi Ernyeiek* stb.) Már csak a korszak rövidege miatt sem működhet annak az identitásváltásnak az inverze, amely 1920 körül játszódott le. A második világháború korszakának erdélyi irodalma korántsem az ujjongás nyelvén szólal tehát meg: keresi a szenttelen analízis nyelvét. És működik természetesen az a háborús cenzúra is, amely érzékeny e nyelv bizonyos fordulataira: Bartalis János gyűjteményes verseskötvényéből például kiiktatja azokat a verseket a *Királyok* című ciklusból, amelyek túlságosan deheroizáló módon ábrázolták a(z első világháborús) katonákat. A történelmi regények szerzői ebben az időszakban, írja Vallasek Júlia, „azzal, hogy a tizenkilencedik század történelmének függetlenségi törekvéseire és polgárosodási kísérletére helyezik a hangsúlyt, következményei felől részben elítélik az 1848-as forradalmat. Nemcsak arról van itt szó, hogy csaknem száz évvel későbbi tapasztalatok birtokában hibának érzik, hogy mind a kossuthi, mind a kiegyezés utáni politika kevés megértést biztosított a horvát, román stb. nemzeti igényeknek, és hogy Erdély Magyarországgal való uniója oly mértékben felszította a szász és román lakosság ellenállását, hogy az egyenesen Trianonhoz vezetett. Egyesek (Makkai, Berde, de bizonyos mértékig Wass Albert is) magát a forradalmat, mint a fennálló társadalmi helyzet radikális megváltoztatására való kísérletet érzik hiábavalónak vagy elhibázottnak, s vele szemben a kevésbé látványos polgári reformok útját tartják követendőnek. Ezzel indirekt módon ellenzik a megírás jelenének politikai aktualitását, a háborút, ugyanakkor a nemzet és nemzetiségek, valamint az asszimiláció problémakörének bevetésével/hangsúlyozásával visszatérnek a korai transzszilvanizmus humanista ideáihoz.”¹⁰

4. Ötvenes évek: mikor a fiatal próbálja „tanítani” az időset

Az 1920-tól 1944-ig tartó időszakot sokféleképpen lehet jellemezni, többek között úgy is, mint amelyikben a kommunikációs csatornák kezdeti, kényszerű beszűkülése után fokozatosan egyre jobban működni kezd az információáramlás a magyar nyelvterület különböző régiói között. A második világháború után ez a folyamat újra megszakad. A hatalom által az irodalomnak szánt feladat a tudatátformálás. A hatalom a

8 Szabédi László: *Levél Szemlér Ferenchez*. In: Pomogáts Béla (szerk.): *Jelszó és mítosz*. Mentor, Marosvásárhely, 2003. 173.

9 Vallasek Júlia: *Elváltzott világ. Az erdélyi magyar irodalom 1940–44 között*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2004.

10 Vallasek Júlia: i. m. 154–155.

saját ideológiájának közvetítésében fontos szerepet szán a legfiatalabb, 1944 után szocializálódott, munkás vagy földműves származású szerzőknek, akik egyben az „új ember” prototípusai. A korszak prózájának leggyakoribb narratívája a megtéréstörténet: ebben jellemzően a fiatal, politikailag aktív szereplők győzik meg az idősebbeket illetve az ingadozókat a helyes út megválasztásának fontosságáról (a kollektívbe való belépésről, a munkaversenybe való bekapcsolódás szükségességéről stb.). Azt a vágyott fordulatot jelenítik meg tehát a művek, amelynek az olvasókban is végbe kellene mennie. A költészet is gyakran jelenít meg múlt–jelen dichotómiákat, az „ilyen volt – ilyen lett” struktúrájában természetesen a jelen, és főként a jövő képviseli a pozitív pólust. Esztétikai szempontból nézve ez a „poétika” természetesen teljes kudarc.

Az irodalom által megoldandó „kérdés” tehát az, hogy megkerülhető-e ez a merev és a hatalom által nagyon határozottan képviselt elvárásrendszer. Számos olyan mű íródik ebben a bő évtizedben, amely megfelel az elvárásrendszernek. Néhány olyan alternatíva is felvillan, amely az elvárások kikerülhetőségét jelzi. Többek között Bajor Andor *Kerek perec* című 1955-ös szatírákötete, amely a paródia ambivalenciáját hasznosítva úgy nyúl egy pillanatnyilag konjunkturálisan a hatalom által is támogatott műfajhoz, a szatírához, hogy magát a hatalmi működést, a nyelv bürokratikus kontaminációját írja le írásaiban. Szabó Gyula *Gondos atyafiság* című regénytrilógiája (1955–1961) egyrészt „testiesíti” és „hétköznapiasítja” a kollektivizálás-regény műfaját, másrészt hosszan kitarítja az „ingadozás”, a hatalmi „tévedések” megjelenítését. Ezáltal ideológiailag problematikusává válik, az első kötet megjelenése utáni lelkesedést számos ideológiai ledorongolás követi a továbbiakban. A trilógia példája azt mutatja meg, hogy még a legkonvencionálisabb műfaji keretekben is lehetséges volt szubverzív üzeneteket elhelyezni, noha a mából szemlélve Szabó Gyula munkája egyébként kevéssé tekinthető radikálisnak. További „alternatívaként”, ahogy számos jelentős magyarországi író esetében, az „asztalfióknak írás” lehetősége is adott volt az erdélyi írók számára. Legjelentősebbnek talán Székely János ötvenes években írt, de csak a hatvanas-hetvenes években jelent meg munkáit tekinthetjük (*Profán passió*, *Soó Péter bánata* stb.). Ezek tipikusan „korszerűtlen művek” – Székely János irodalmi-filozófiai értékrendje leginkább a Thomas Mann-féle prózaeszményhez vagy az egzisztencialisták gondolatmeneteihez áll közel.¹¹

11 A korszak erdélyi magyar irodalmáról bővebben lásd: Balázs Imre József (szerk.): *A sztálinizmus irodalma Romániában*. Komp-Press, Kolozsvár, 2007.

5. Hatvanas évek első fele: a sematikus helyett a valós

A hatvanas évek elejének magyarországi prózájából is ismerős az az „új autentikusság”, amely a hatvanas évek elején megjelent nagy sikerű regények jellemzője (Fejes Endre: *Rozsdatemető* – 1962; Sánta Ferenc: *Húsz óra* – 1964, stb.). A jellemző élethelyzet itt az, hogy az irodalompolitikai nyomás enyhülését egy valósabb, problémacentrikusabb megközelítésmód révén használja ki az irodalom. Ez a próza és ez a költészet sokkal inkább a hétköznapi irodalma, mint az előző korszak ünnepi mázzal leöntött műveinek sora. Hervay Gizella első kötetei a kritikában is „a hétköznapi költészet” megjelöléssel említődnek. Szilágyi István, Bálint Tibor, Pusztai János első novelláskötetei a „munkátematika” ellenére is áttörnek a sematikus ábrázolásmódon. Lényegesen nagyobb hangsúlyt kap ebben a korszakban a magánélet, az evés-ivás, a privát szféra. Az irodalom „visszafoglalja” azt a terepet, azt a témakatalógust, amelyet az ötvenes évek erőszakos beavatkozása tabunak minősített. Ugyanígy visszafoglalja azokat a beszédmódokat is, amelyeket a „közérthetőség” elve száműzött az irodalomból. Az „első Forrás-nemzedék” szerzőinek, kritikusaiknak (Lászlóffy Aladár, Bálint Tibor, Kántor Lajos stb.) visszaemlékezései szerint igen fontos állomás volt pályájukon a két világháború közötti korszak modernségének (Krúdy Gyula, József Attila, Szabó Lőrinc) felfedezése és újrakontextualizálása. A „valós”-hoz való eljutás tehát egyben egy nyelv újratemtését is jelentette. Az említett szerzők érett korszakának művei a hatvanas évek végére már hangsúlyosan éltek a modernség önreflexív eljárásaival is. (Bálint Tibor: *Zokogó majom* – 1969, Szilágyi István: *Kő hull apadó kútba* – 1975, Szilágyi Domokos: *Emeletek, avagy A láz enciklopédiája* – 1967, stb.)

6. 1970 táján: leszámolás egyszerre két korszakkal

1965-ben halt meg Gheorghe Gheorghiu-Dej, a második világháború utáni Románia politikáját meghatározó pártfőtitkár. Nicolae Ceaușescu hatalomra kerülése az 1965–1970 közötti időszakban legalább két fontos következménnyel járt az irodalompolitika vonatkozásában. Az új pártfőtitkár nyitottabb kultúrpolitikát hirdetett meg, mint elődje: 1965-ben például, egy írókkal történő találkozón a zsdanovizmus kritikájára biztatta az írókat, illetve a szocialista realizmust elítélő megjegyzéseket tett – nyilván a Román Kommunista Párt szovjet-

ellenes vonalának megerősödésével összefüggésben.¹² Egy másik elem, amely már az 1965-ös, IX. pártkongresszuson megmutatkozott, az új vezető imázsának megteremtésével függött össze: Ceaușescu politikai reformerként, a dogmatizmushoz képest bekövetkező „olvadás” képviselőjeként mutatkozott be, ami egyben azt is jelentette, hogy az előző korszak „hibáinak” elítélése előtt megnyílt az út.¹³

Az írók számára a szabadabb tájékozódás mellett adódott tehát egy új lehetőség: az ötvenes évekről, azok „tévedéseiről” való beszéd, oly módon, hogy az egyben egyre inkább a jelen kritikáját is jelentse, jelenthesse. A legjellegzetesebb és egyben legismertebb ilyen jellegű munka Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című könyve (1970), amelynek egyik központi története a „kulákosítás” életszerűtlen módszereihez, a mezőgazdasági munka átszervezésének anomáliáihoz kapcsolódik. Áttételesebben ugyan (általában konkrét történelmi markerek nélkül), de Páskándi Géza kitűnő „abszurdoid” színjátékai és párbeszédei is a hatalmi rendszerek működéséről szólnak, *Vendégség* című drámája pedig szemléletes összképet nyújtott a besűgás lélektanáról, igaz, 1578-ba helyezve a színmű cselekményét. A *Vendégség* 1970-ben jelent meg a Korunkban és Páskándi drámakötetében is, amely *Az eb olykor emeli lábát* címet viselte. (Az irodalompolitika perverz logikájához egyébként hozzátartozik az is, hogy a román titkosrendőrség asztalán már 1965 márciusában ott hevert az az ügynöki jelentés, amely beszámolt *Az eb olykor emeli lábát* című Páskándi-színmű tartalmáról és rendszerellenes nüanszairól.¹⁴ A darab ennek ellenére egy kötet címadójaként jelenhetett meg néhány évvel később.) Olyan, korábban tabusított témák bukkannak fel tehát a hatvanas évek végének-hetvenes évek elejének irodalmi műveiben, amelyek most már nem egyszerűen a magánéletről való beszéd jogát nyerik/szerzik vissza, hanem kimondottan a hatalom működési mechanizmusaival foglalkoznak. Az erőszakos irányítás, a börtön, a leskelődés, a besűgás fontos irodalmi művekben bukkan fel. Ekkor körvonalazódik ez a tematika Bodor Ádám novelláiban is (*A tanú* – 1969, *Plusz-mínusz egy nap* – 1974), és ezeket a történeteket a korabeli kritika Páskándi Géza abszurdoidjaihoz és elbeszéléseihez kapcsolja. Ezek a szövegek éppen hangnemük, szentvelenségük, minimalista megjelenítésmódjuk miatt sokkolták az olvasókat.

12 Tismăneanu, Vladimir: *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc. (Sztálinizmus az örökkévalóságnak. A romániai kommunizmus politikai története)* Polirom, Iași, 2005. 228.

Az értelmiség és a hatalom viszonya Székely János *Irgalmas hazugság* (1968) című színművében szintén az ötvenes évek kontextusában tűnik fel. A hetvenes évek irodalompolitikájának újolagos beszűkülésével párhuzamosan a jelzett témakatalógus továbbra is hangsúlyos marad ugyan, de egyre inkább áttételes, történelmi díszletek közé helyezett formában. A hatalomról és annak visszaéléseiről való beszéd utójátékát jelentik tehát Sütő András színművei (*Egy lócsiszár virágvasárnapja* – 1974; *Csillag a máglyán* – 1975), Székely János legismertebbé vált drámája (*Caligula helytartója* – 1972), illetve a hetvenes-nyolcvanas évek jelentős költészeti vonulata, amelyhez egyaránt kapcsolódnak Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Király László, Farkas Árpád, Markó Béla, Szócs Géza, Egyed Péter, Kovács András Ferenc áttételesen hatalomkritikus versei.

7. Hetvenes évek: a kollektív identitás visszanyerése

Volt még egy tabu a második világháború után, amely sokáig egy bizonyos téma kerülését írta elő az erdélyi magyar íróknak: az etnikai identitás kérdése. A magyarság nemzeti öazonosságának kérdése abban az időszakban vált újra hangsúlyos témává az erdélyi irodalomban, amikor az irodalompolitika enyhülését lehetett tapasztalni. Azt sem érdemes figyelmen kívül hagyni, hogy magának a Román Kommunista Pártnak a hivatalos ideológiája is egyfajta „nemzeti kommunista” fordulatot vett még 1964 táján, a Gheorghiu-Dej-korszak utolsó évében, a román kultúrpolitika következképpen egyre hangsúlyosabban fordult a korábbi évszázadok „hősi tettei” felé az önlegitimáció érdekében. A román kulturális életben az „internacionalista” ideológiát tehát felváltotta egy nemzeti ideológia. A romániai magyar kulturális élet képviselői következképpen hivatkozhattak olyan román kulturális párhuzamokra, amelyek által legitimálhatóvá váltak saját múltfeltáró törekvéseik, szalonképessé vált az erdélyi magyar hagyományok előtérbe állítása. (Más kérdés, hogy a titkosrendőri jelentésekben, illetve különféle ledorongoló pártgyűlések során az ilyen kísérletek sorra „nacionalista” címkét eredményeztek az írók, szerkesztők, értelmiségiek neve mellett.) Legemlékezetesebben a Domokos Géza vezetésével működő, 1970-ben alapított Kriterion Könyvkiadó volt képes pragmatikusan kihasználni azokat az érvelési módokat, amelyek lehetővé tették

13 Vö. Tismăneanu: i. m. 232.

14 L. Fond informativ, 2534. sz. dosszié (Páskándi Géza). http://www.helikon.ro/index.php?szilagyi_domokos_dosszie&dosszie=8 (2010. 08. 26.)

az erdélyi magyar múlt és jelen irodalomtörténeti, néprajzi, történelmi, szociológiai, nyelvészeti dokumentálását. Számos két világháború közötti (helikoni) író életműsorozata indul el ebben az időszakban, lehetővé válik, hogy akár Bánffy Miklós vagy Reményik Sándor könyvei is megjelenjenek Romániában.

Egyfajta neotranszszilvanista ideológia megjelenésével számolhatunk ebben az időszakban, kétségtelen összefüggésben a múltfeltáró munkával. Ebben az időszakban válik (ismét) hangsúlyos témává a kisebbségi identitás, az anyanyelvhasználat kérdése. Jellegzetes példái Sütő András ekkori esszéi (*Perzsák, Nagyenyedi fügevirág* – 1973; *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* – 1977), de Beke György szórványriportjai is ezért aratnak nagy sikert. Számos történelmi dráma játszódik ekkoriban magyar történelmi környezetben (Páskándi Géza, Székely János és mások művei), és szívesen írnak történelmi hommage-verseket Kányádi Sándortól és Lászlóffy Aladártól, Szilágyi Domokostól kezdve Király Lászlóig, Farkas Árpádig, Magyar Lajosig sokan. A költészetben jellegzetesen a „második Forrás-nemzedék” szerzői lesznek azok, akik a szülőföld-tematika és a tájmetaforák mellett gyakran helyezik a múltba szövegeik referenciaterét. Kétségtelen, hogy egyéni ízei, változatai vannak ennek az identitáskeresésnek – nem egynemű e problémakategórián belül sem a beszédmód. Ugyanakkor jól érzékelhető az analógia a húszas évek „hőskorának” irodalma és a hetvenes évek neotranszszilvanista irodalma között: hasonlóan emelkedett, hasonlóan szimbolikus beszédformák működnek, ugyancsak a mozdíthatatlanság értékei tűnnek központinak ebben az értékrendben. Ezúttal nem egy identitás „megalapítása” zajlik, mint a húszas években, hanem annak „újraalapítása” történik kísérlet, egy kényszerű megszakitottság után. Egyre burkoltabb formában és egyre nagyobb szünetekkel a kötetek megjelenése között, de ez a vonulat a nyolcvanas évek végéig jelen van az erdélyi magyar irodalomban, anélkül, hogy a hetvenes évek műveinek hatását megközelítené.

8. Hetvenes évek közepe: teoretikus újraleírások

Kisugárzásában igencsak jelentős annak a teoretikus generációnak a színre lépése, amely a hetvenes években kezd publikálni, lényegében párhuzamosan a neotranszszilvanista irány megerősödésével, és részben azzal vitázva. A befelé irányulás és a kifelé tájékozódás különbségéről is szó van. Az introvertált neotranszszilvanisták úgy érzik, eljött az ideje, hogy megerősödjék az én-tudat, befelé tekintve, a cenzúra és öncenzúra lazulásával. Az extrovertált elméletírók úgy érzik, eljött

az ideje, hogy kihasználják a kifelé tájékozódás lehetőségeit, azt, hogy a kultúrpolitika engedékenysége folytán nyugati szakfolyóiratokhoz, friss tudományos eredményekhez lehet hirtelen hozzáférni. Nyelvfilozófiai és emberjogi alapon közelítenek olyan kérdésekhez, amelyek a kisebbségi helyzettel kapcsolatosak. Így láthatóvá válik az is, hogy a más nyelv, más nézőpont felől leírt probléma más probléma abban az értelemben, hogy más cselekvési alternatívák tartoznak hozzá. Az „extrovertáltság” eredményeit tehát kétségkívül a saját helyzet leírása érdekében is kamatoztatni próbálják.

A hetvenes évek pályakezdő teoretikusai és írói jórészt Bretter György tanítványai közül kerülnek ki, aki ekkortájt a nyelvfilozófia irányában tájékozódik. Az 1974-es *Szövegek és körülmények* című értekező antológia szerzői (Ágoston Vilmos, Huszár Vilmos, Molnár Gusztáv, Szilágyi N. Sándor, Tamás Gáspár Miklós) közül többen irodalomkritikusként is részt vesznek a kulturális életben. Részben ennek köszönhető, hogy a náluk alig néhány évvel fiatalabb Szócs Géza, Egyed Péter, Balla Zsófia, Cselényi Béla irodalmi munkásságának szubverzív, ironikus jellege és önreflexív megalapozottsága fokozott figyelmet kap. Ez a generáció saját fórumokat működtet (Echinox, Fellegvár), kapcsolatban áll a párizsi Magyar Műhely vagy az újvidéki Új Symposion körével, 1979 júniusában a *Mozgó Világ* közöl összeállítást munkásságukról.

A szabadabb szellemi és politikai légkörben a nemzedék opciója tehát értelmiségi szerep szempontjából a szakember, a specialista szerepe felé történő közelítés (korszerű nyugati társadalomtudományi jártassággal), poétikailag a neoavantgárd és a posztmodern határvidéke (különösen Szócs Géza, Egyed Péter és Cselényi Béla esetében), politikailag pedig a kevesebb kompromisszum vállalása. A korszak nemzedéki vitáiban amellet, hogy sokan egészen egyszerűen nem értik ennek az értelmiségi alapállásnak a háttérét, gyakran merül fel a „hatékonyság” szempontja is (több politikai kompromisszum több eredményt hoz, kevesebb „érthetetlen szöveg” kevesebb olvasót tántorít el a kultúra-fogyasztástól stb.). Értelmiségi és politikai opciói, illetőleg élethelyzete miatt e nemzedék számos tagja kényszerül az emigráció útját választani a hetvenes-nyolcvanas években – a kultúrpolitika megváltozása miatt az elvek fenntartása retorziókhöz, beszűkült élethelehetőségekhez vezet. Mindazonáltal Ágoston Vilmos, Molnár Gusztáv, Tamás Gáspár Miklós, Szilágyi N. Sándor Forrás sorozatban megjelent debütötetei, Szócs Géza verseskönyvei (különösen a *Kilátótorony és környéke* – 1977, valamint a *Párbaj, avagy a huszonharmadik hóhullás* – 1979), vagy Egyed Péter *Búcsúkoncert* (1981) című kötete tanúskodnak arról, hogy ez a művészetfelfogás és nézetrendszer jelentős alternatívát képezett a hetvenes-nyolcvanas években.

9. Nyolcvanas évek: proteszt-irodalom, hippi-utóregzések, szamizdat, posztmodern

„Ez a kötet Dolby A rendszerű zajcsökkentő berendezéssel készült” – állt Egyed Péter 1981-es, *Búcsúkoncert* című kötetének kolofonjában. A nyolcvanas évekre a neotranszszilvanista, kisebbség-centrikus megszólalás-módokon kívül számos más proteszt-forma is megjelent a diktatúra koncentrálttá válásával párhuzamosan. A román irodalomtörténet például a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján induló irodalmárokat tartja a „farmer-nadrágos irodalom” és egyben a román posztmodern képviselőinek. Kétségtelen, hogy a hatalom elleni lázadásnak ekkorra már számos olyan kódrendszere is működött, amely nem az irodalmi hagyományból (és nem az erdélyi kultúrából), hanem zenei szubkultúrából, vagy a nemzetközi ellenzéki mozgalmak eszköztárából származott. Egyed Péter a *Búcsúkoncert* című verseskönyvével mutatta meg, hogy a rockzenei kultúra vagy a hippi-ideológia összetételalkoztatható az irodalmilag bevettnek számító formákkal. Darkó István a Macskarádió „műsoraiban” (hangszalagra rögzített happening-jeiben) egyszerre épített a rockzene, a neoavantgárd és a tömegkulturális irodalmi műfajok, illetve a kabarék poétikájára. A nyolcvanas évek végén szabályos, az átlagolvasó számára teljességgel befogadható sci-fi művek is bekapcsolódtak a hatalmi rendszer kritikai leírásába (Mandics György – M. Veress Zsuzsanna: *Vasvilágok* – 1986; *Gubólakók* – 1988). Mindez együtt úgy értelmezhető, mint egy sajátos tétellel rendelkező posztmodern-konstrukció, ahol a populáris kultúra és a „magaskultúra” keresi az egymásba való átjárás lehetőségeit. A Kovács András Ferenc nyolcvanas években megjelent kötetéről szóló kritikák már ugyancsak bevezetik a posztmodern fogalmát – elsősorban a kulturális utalás-rendszer, az intertextualitás jegyei alapján, és Láng Zsolt *Fuccsregény* című 1988-as debütötete is joggal sorolható ebbe a paradigmába.

Bár a szamizdat nem kifejezetten irodalmi művek hordozójaként bukkant fel az erdélyi magyar kultúrában, kétségtelen, hogy irodalmárok is jelentős szerepet játszottak az Ellenpontok (1982) című szamizdat megjelenésében, szerkesztésében (Szöcs Géza és Keszthelyi András korábban egyaránt Echinox-szerkesztők voltak például). Cs. Gyimesi Éva és mások munkájának eredményeképpen felbukkant a nyílt levél, a beadvány, a Szabad Európa Rádión keresztül küldött üzenet műfaja is az erdélyi ellenzéki értelmiségiek eszköztárában. A politikai helyzet radikalizálódása

egyesebből radikálisabb válaszlépéseket hívott elő. Ezek az akciók egyaránt hasznosították a két világháború közötti érvrendszerre épülő fejtegetéseket, illetve a hetvenes évek emberjogi aktivistáinak érveit. Érthető módon, hiszen a totalitárius hatalom egyaránt törekedett szociális és etnikai homogenizációra.¹⁵

Noha a nagyközönség számára nehézkesen működött az információáramlás a magyar nyelvterület különféle régiói között, tapasztalni lehetett a nyolcvanas években is azt az igényt, amely poétikai és irodalomszemléleti kérdésekben a magyar nyelvterület egészének együttmozgására irányult. A neotranszszilvanista értékrendben többen is az együttmozgás lehetőségének akadályozóját látták. Nyolcvanas években írt ideológiakritikai elemzésében, a *Gyöngy és homok*ban például Cs. Gyimesi Éva azt az álláspontot képviseli, hogy a két világháború között megalapozott transzszilvanista ideológia végső soron az önkiteljesítés gátja, meglévő szellemi lehetőségek elmulasztásához vezető tényező lehet, amennyiben túlságosan rugalmatlan, illetve túlságosan egybemossa az identitás azonosság-tudat/helyzettudat (vagyis stabil és változó) elemeit.

10. Kilencvenes évek: falbontások, határátlépések

Az, ami az egyesülés előtt álló Németországban a berlini fal lebontásával azonosítható, a rendszerváltás utáni magyar nyelvterületen is megtörtént, illetőleg történőben van. Jórészt elhárultak azok az akadályok, amelyek a magyar nyelvterület különböző régióiban élő alkotók kommunikációját, információkhoz való hozzáférést gátolták. A rendszerváltás nem annyira az identitás újrafogalmazásának az igényét eredményezte, inkább szűkebben, az írói identitás újrafogalmazásának szükségességét, az irodalom társadalmi funkciójának változásai következtében. Abban a helyzetben, amelyet leginkább a monopólium helyzetéből a konkurenciaharc állapotába való kerülés analógiájával érzékeltethetnénk, az irodalom hosszú időn keresztül elbizonytalanodva kereste a helyét. Az erdélyi magyar irodalom számos alkotója (az 1937-es, *Jelszó és mítosz*-beli Szemlér Ferenc-érvelésmódra emlékeztető módon) kiiktathatónak tartotta és tartja önmeghatározásából az „erdélyi” jelzőt, és a „magyar író” identitását próbálja önmagára vonatkoztatni. Lévéen, hogy műveivel a teljes magyar nyelvterület magyar olvasóit elérheti (és az internetes olvasás térhódításával ez még valószínűbb lehetőség), ez egyre reálisabb helyzetértékelésnek tűnik. Az olvasói szokásokra is egyre kevésbé jellemző, hogy a regionális szempontot tartásuk szem előtt:

15 Vö. Tismăneanu: i. m. 233.

az erdélyi magyar olvasó nem feltétlenül az erdélyi magyar szerzők műveire kíváncsi, vagy nem feltétlenül azért kíváncsi a műveikre, mert erdélyiek.

Ebben az összetett és képlékeny helyzetben az olvasói preferenciák korábbinál hangsúlyosabb rétegződése figyelhető meg – az „irányzati”, a „világnézeti”, a „regionális” olvasásmódok egyaránt léteznek, és főként a fogyasztói társadalomban jellemző módon az „élvezeti”, „szórakoztató” olvasásmód erősödött meg. Ezekre a változásokra az erdélyi magyar irodalom újabb alkotónemzedékei a „populáris irodalom” címkéjének öntudatos vállalásával (Orbán János Dénes, Sántha Attila), a sajtóműfajok illetve a tárca felé történő elmozdulással (Fekete Vince, Nagy Koppány Zsolt), illetve a gyermekirodalom egyre tudatosabb művelésével reagálnak (Kovács András Ferenc, László Noémi, Demény Péter, Fekete Vince). A regionalitás, a kisebbségi helyzet témái továbbra is jelen vannak egyes művekben, de általában nem kapnak jelentősebb hangsúlyt az élet más szeleteihez képest.

Összegzés

A fenti vázlatból úgy tűnhet, helyenként magam is a „tárgyi” interpretációt részesítem előnyben az „alanyi”-hoz képest, amennyiben gyakran hozok kapcsolatba irodalmi folyamatokat politikai vagy történelmi eseményekkel. Ennek elkerülésére két út is kínálkozik: egy irányzattörténeti leírás, amelyik elsősorban a poétikák immanens változásának folyamataként írná le az elmúlt kilencven év történéseit. Ez nem járhatatlan út, bár kétségkívül azt feltételezném, hogy eltekintsünk

az országhatároktól, sőt a nyelvi határoktól is, hiszen az irodalmi hatások története az erdélyi magyar szerzők esetében nyilván nem korlátozódik más erdélyi magyar szerzők műveire. Másfelől lehetséges volna az is, hogy néhány reprezentatív, kiválasztott mű elemzéséből bontható ki a történet. Ez lehetővé tenné azt, hogy valóban a művek szemszögéből nézzük azokat a valóságselemeket is, amelyek esetleg felbukkannak bennük, és ne „kinti” valóságselemeket vetítsünk rájuk. De kétségkívül legalábbis könyvterjedelmet igényelne.

Az irodalomtörténet beszédformája, amely közkeletű vélekedés szerint minden egyébnak a története, csak éppen nem az irodalomé, behatárolja azt, ahogyan összefoglalható kilencven év irodalmának összessége. A magam részéről kitartanék amellett, hogy ha a vázlatban említett egyes műveket sorra vennénk, és „alanyi” értelmezésüket kísérelnénk meg, akkor az azonos referenciákhoz való viszonyoknak is olyan sokféle változatával találkozánk, amely nem indokolja egyetlen „kisebbségi író”-típus definiálását. Gondolatkísérletem másik fontos eleme szándékaim szerint annak megmutatása volt, hogy ha megállapíthatók is egyes, történetileg körülírható szakaszok, amelyekben az irodalom bizonyos jegyei konvergálnak, sűrűsödnek, típust alkotnak, akkor is csupán két olyan rövidebb korszakról beszélhetünk kilencven év alatt, amíg a „kisebbségi” meghatározottság áll az írói gondolatrendszerek előterében: a húszas évek közvetlenül Trianon utáni időszaka, illetve a hetvenes évek irodalmának egyik jelentős vonulata. A tíz általam leírt „életszakasz” közül legalább nyolcban másfajta problémák tűnnek prioritásnak az írók számára. És ezt, ha úgy tetszik, annak a jeleként is felfoghatjuk, hogy az irodalom „öngyógyító”, az élet számára releváns javaslatokat tevő jellege valóban működik.

Virágzó almafa

DEMÉNY PÉTER
Erdély és Uruguay

„Hogyan határozzuk meg a provincializmust? Mint arra való képtelenséget (vagy annak megtagadását), hogy kultúráját valaki a nagy kontextusban lássa. Kétféle provincializmust ismerünk: a nagy és a kis nemzetek provincializmusát. A nagy nemzetek azért állnak ellen a világirodalom goethei gondolatának, mert úgy vélik, saját irodalmuk elég gazdag ahhoz, hogy ne legyenek kénytelenek azíránt érdeklődni, amit mások írtak. (...) A kis nemzetek ellentétes okokból tartózkodóak a nagy kontextussal szemben: mélységesen tisztelik a világkultúrát, de idegen dolognak látják, távoli, elérhetetlen mennyboltnak a fejük fölött, eszményi valóságnak, amelyhez nemzeti irodalmuknak kevés köze van. A kis nemzet azt a meggyőződést oltja írójába, hogy csakis az övé. Túlélni a haza határain, csatlakozni a kollégákhoz a művészetek nemzetek fölötti tartományában – ezt elbizakodottságnak tartják, honfitársaik lenézésének. És minthogy a kis nemzetek gyakran kerülnek olyan helyzetbe, amikor kockán forog a túlélésük, ezt a magatartást nem nehéz erkölcsileg indokolt álláspontnak feltüntetni.”¹

Az alábbiakban a világhírű, Párizsban élő cseh író keserűsége, de érzésem szerint pontos gondolatát próbálom meg továbbfejteni s elsősorban az erdélyi magyar irodalomra és a vele kapcsolatos anyaországi irodalompolitikára vetíteni.

Ott, ahol én élek, Kolozsváron, tágasabb értelemben tehát Erdélyben, kísértetiesen az történik, amit Kundera leír: az az ideológia, amit én utótranszszilvanizmusnak nevezek és a jelentős, hiteles transzszilvanizmus korcs utódjának tartok, mindig is nagyon kevés „nemzetinek” tartott írókat tolt az előtérbe, őket vélte „az” erdélyi magyar irodalom „igazi” képviselőinek. 1990 előtt Kányádi Sándor és Sütő András neve forgott ezeken az eszmei horizontokon, mindent és mindenkit hozzájuk, az ő műveikhez hasonlítottak, valóságos nemzeti slágerré vált Kányádi *Halottak napja Bécsben* és *Fekete-piros* című poémája, az *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, a *Csillag a máglyán* és a többi Sütő-darab, s ez azt eredményezte, hogy olyan, esztétikai értelemben látványosan kevésbé jelentős vagy éppenséggel jelentéktelen mű is melléjük került, mint például az *Advent a Hargitán*, miközben más írókról alig vagy egyáltalán nem esett szó, annak ellenére, hogy Bálint Tibor *Zokogó majom* vagy

Szilágyi István *Kő hull apadó kútba* című regényét mindenki lelkesen nagyra tartotta. Ha a nemzedéken belül maradunk (Sütő 1927-es, Kányádi 1929-es), az utóbbival egy évben született Székely János tűnik a legnagyobb vesztesnek: bár ismét „mindenki” elismeri a *Soó Péter bánata* vagy a *Caligula helytartója* vitán felüli jelentőségét, az író nem került be az irodalompolitika pantheonjába.

Miért? Talán azért, mert sem Bálint, sem Szilágyi, sem Székely nem törekedett arra, hogy szimbólum is legyen, ne csupán író; sem a *Zokogó majom*, sem a *Kő hull...*, sem a *Soó Péter...* nem a politikailag elnyomottokról vagy a helyzetük ellen lázadókról szól, hanem kisemberekről, akik nem tudnak megküzdeni életükkel („*Egy élehetetlen család kálváriája*” – szól a Bálint-mű alcíme; Szendy Ilka története egy kisvárosi lányé, aki látványosan kilóg a környezetéből; Soó Péter bánata nem más, mint hogy elveszítette a hasonmását – az erdélyiség szempontjából nem túlságosan kama-toztatható dilemma). Székely János 1992-ben meghalt; Bálint Tibor *Bábel toronyháza* című könyve nem sikerült; Szilágyi István *Hollóidő* című nagyregényében vannak ugyan elnyomók (a törökök) és elnyomottak (a magyarok), de a mű feszültsége éppen abból származik, hogy nem mondja meg egyértelműen, mit kellene tenni: a lázadásban sem bízik, a megalkuvásban sem; a helyzetet legalábbis rejtelmesnek és nehezen megoldhatónak véli.

Érzésem szerint azonban létezik egy másik, súlyosabb ok is, amit úgy fogalmaznék meg, hogy az anyaországi irodalompolitikának „elég volt” Kányádi és Sütő: több alkotót nem akar és nem tud befogadni, vagy nagyon nehezen. Az 1990 utáni Kányádi elmozdult a korábról, más jellegű, személyesebb lírát kezdett művelni – elég, ha a *Valaki jár a fák hegyén* című csodálatos verset említjük, amely a lehető legszemélyesebb félelemről szól, a halálról, és semmi köze a kisebbségi léthez. Egyedül Sütő András maradt meg „a szimbólum” pozíciójában, s bár életművét nem tudta megújítani, más irányba fordítani, éppen ezáltal tartotta meg ezt a pozíciót éppen úgy, mint azokat, akik ezt a szimbolikát kedvelték és tovább gerjesztették. A Hét 2005-ös évfolyamában lezajlott Sütő-vita világosan megmutatta, hogy egyes magyarországi irodalomtörténészek kizárólag úgy tudnak rá tekinteni, mint „szentre” és „sérthetetlenre”, akinek erkölcsiségét éppúgy nem szabad vizsgálni, mint művei esztétikai értékét.²

Ez a szimbólum a múltba is visszazugárzik: a legtöbbit emlegetett, az irodalompolitikában listavezető erdélyi író Tamási Áron, aki Ábel-trilógiájával s különösen annak első kötetével, az *Ábel a rengetegben*-nel valamiféle székely és székelykedő mítoszt és misztériumot teremtett meg. A furfang mint túlélési, sőt győzelmi lehetőség – ez az az egyetlen szempont, amelynek alapján ezek a kritikusok beszélni tudnak és hajlandók erről a műről.

1 Milan Kundera: *A függöny*. Réz Pál fordítása. Európa, Bp. 2005. 45.

2 A vita összefoglalóját lásd: Cs. Nagy Ibolya: *Egy vita margójára* (Sütő András és a Hét). Hítel, 2007. február.

A szerző írása Szilágyi István 2010. szeptember 16-i DIA-taggyűlésénél született

Ezek nem üres szavak. Ha az ember az Európa Könyvkiadó Diákkönyvtár-sorozatának egyik kötetét veszi kézbe, könyvjelzőt talál benne, amelyen a kiadó felsorolja, milyen művek jelentek meg a sorozatban. A listán egyetlen erdélyi magyar kötet áll: Sütő András opusa, az *Anyám könnyű álmot ígér*. Ezzel az Európa is azt állítja, hogy Homérosz, Horatius, Balzac és a világirodalom más nagyjai mellett csak ez a könyv fér el; a többi erdélyi magyar író művei nem érdekesek a magyarországi olvasó számára. Hol van Kós Károly, Karácsony Benő, Dsida Jenő vagy Tamási? Hol van Szilágyi Domokos, Székely János, Bálint Tibor? Sehol; mint ahogy az Európa, s gondolom, a tanterv szerint Gion Nándornak vagy Tózsér Árpádnak sincs helye itt.

A Digitális Irodalmi Akadémia honlapján öt erdélyi író kapott helyet: Tamási Áron, Sütő András, Lászlóffy Aladár, Kányádi Sándor és Kovács András Ferenc. Nem fárasztom az olvasót azzal, hogy a fentebb már felsorolt neveket megismételjem, de azért az mégiscsak furcsa, hogy Szilágyi István nincs itt. A DIA-ra ugyanis azok kerülhetnek fel, akik Kossuth-díjat kaptak – Szilágyi 2001 óta közéjük tartozik. A honlapra felvételt nyertek azok, akik a hetvenes években, a nyolcvanas évek elején jelentős regényeket alkottak; csak néhány példát említve: Esterházy Péter, Konrád György, Nádas Péter, Spiró György. A *Kő hull...* írója miért hiányzik?³

A válaszom spródnak tűnhet, de érdemes eltöprengeni fölötte: azért, mert az erdélyi magyar politika és irodalompolitika egy része éppen úgy, mint a magyarországi politikáé és irodalompolitikáé, csak a szimbolikusokat látja és tartja jelentősnek, s melléjük olykor beszavaz egy-egy „körön kívülit” is. A magyar irodalom Kundera besorolása szerint kis kontextusú – nos, a határon túli magyar irodalmak még ennél is kevesebbek: csonka kontextusúak. Senki ne hivatkozzon Trianonra, hiszen egyrészt Trianont fel kellene már dolgozni (ez annak lenne a bizonyítéka, hogy nagyvonalúbbak tudunk lenni, mint képzeljük), másrészt Trianon éppen az oly sokat és oly hangosan emlegetett összetartást eredményezhetné – azt, hogy a Felvidékről sem csak Dobos László legyen a DIA tagja, s a Vajdaságból sem csak Tolnai Ottó. Vagy ha Trianonra hivatkozik, hát magára vessen.

Tisztában vagyok vele, hogy az Európa és a DIA s mellettük minden más intézmény sok mindentől függ és sok magyarázatot lehetne találni a fentiekre; meggyőződésemen azonban, hogy ezek közül nagyon kevés lenne mentség is egyben. Jómagam talán csak a jogutódok bumfordiságát fogadnám el, hiszen minden más attól függ, amit már emlí-

tettem – a sajátos szűklátókörűségtől, amely mindent ugyanarra vezet vissza: arra, hogy a határon túli magyarok kisebbségben élnek, ahol is pusztulnak és vesznek, következképpen a megmaradásért küzdenek és íróik műveiben ez tükröződik. Az anyaországi írók írhatnak bármiről, hiszen nekik nem kötelességük a megmaradást tematizálni; egy határon túli alkotónak viszont más kötelessége sincs.⁴

Kundera „a kis kontextus terrorja”-nak nevezi azt, amikor egy mű szerepét arra korlátozzuk, „amit az a maga országában játszik.”⁵ Ha Bodor Ádámról vagy Dragomán Györgyről nagyon sok értelmezőnek reflexszerűen Románia és Ceaușescu diktatúrája jut eszébe (arról a Bodorról, akinek a trópusai a látszólag legnyilvánvalóbb dolgokat illetően is elbizonytalanítják az olvasót),⁶ akkor az nem más, mint kontextusszűkítés. Ám az erdélyi magyar irodalom esetében ennél jóval többről van szó, hiszen a *Napos oldaltól* kezdve a *Hollóidőig* számtalan olyan mű született, amelynek alig vagy egyáltalán nincs köze a hatalomváltáshoz, a kisebbségi helyzethez és bármi máshoz, amit az irodalompolitika olyan szívesen hall és hallgat, következképpen a közismert elődökhöz és a még közismertebb hagyományhoz sincsen, vagy nagyon másképp van, mint gondolnánk. Karácsony Benő megvetette a világnézeteket, ironizált fölöttük, Láng Zsolt kilép a történelemből, pontosabban mondatokkal teremt történelmet, Szilágyi István Faulkner-iánus prózát ír, kerüli mindazt, ami azonosítható (Kós Károllyal szokták összehasonlítani, Láng Zsolt Mészölyvel állítja párhuzamba; Kóssal is lehet, de a szűkszavúság, a megszorított mondatok, nem az erdélyiség okán) – a *Hollóidő* egyik legszebb és legérdekesebb játszma az, hogy az olvasó próbál megfeleléseket keresni, a szöveg viszont egyre megszökik előle! Az ember nem tud másra gondolni, mint arra, hogy egyesek akkor is kisebbségként határozzák meg, ha neki magának semmi kedve nincs ehhez.

De csendesedjünk el. A két hónapja lezárult világbajnokság egyik legrokonszenvesebb csapata Uruguay volt. Két zseniális csatár, Forlán és Suárez vezette a játékot, a többiek mögöttük robotoltak. Úgy látom, sokan a határon túli magyar irodalmakról is ezt gondolják: minden utódállamban dolgozik két író, a többiek meg segítik őket, nő a pálmájuk a súly alatt. Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy ami a fociban szép, az az irodalomban nemcsak rút, hanem egyenesen kártékony. Ne legyünk az irodalom Uruguay-a.

3 A *Kő hull...* 1975-ben jelent meg először; a *Termelési-regény (kiss-regény)* 1979-ben, a *Látogató* 1969-ben, az *Egy családregény vége* 1977-ben, az *Ikszek* 1981-ben. Míndezt és a fentieket nem azért mondom, mintha bárkitől is irigyelnék bármit, hanem mert igazságtalanságként életem meg jelentős erdélyi alkotók fontos helyekről való kifejejtését.

4 A másik, semmivel sem vidámabb lehetőség: egy határon túli író a dolgok természetéből következkően nem képes olyan jól „lobbizni”, mint

anyaországi társai, vagy egyszerűen nincs olyan erős lobbija (ha ő maga rangján alulnak érzi az ilyesmit.)

5 Kundera i. m. 47.

6 Lásd tanulmányomat az írónak szentelt kötetben: Demény Péter: *Körzet és antikörzet. = Tapasztalatcsere. Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*. Szerkesztette Scheibner Tamás és Vaderna Gábor. L'Harmattan, Bp. 2005. 139–146.

KONTRA FERENC

Horvátország magyar irodalma

A kezdetektől napjainkig

Horvátországban egy ideig gimnáziumban tanítottam, először megütköztem azon, mennyire nem ismerik a tanítványaim legszűkebb szülőföldjük irodalmát. Holott elérhető közelségben voltak azok a helyek, amelyek kultikussá váltak. A két legismertebb példa: Csúzán minden évben ünnepség keretében megkoszorúzzák a naplóíró Ács Gedeon sírját, aki Kossuth papja volt az amerikai emigrációban. A laskói templom ajtaja fölött pedig ott a fehér márványtábla, amely Sztárai Mihály munkásságának állít emléket.

De maga a frissen restaurált, eredeti formájában helyreállított református templom és annak környezete is az Ősök jussán feliratú Zolnayszoborral kihagyhatatlan állomása lett a táj műemlékeivel ismerkedőknek.

A gimnáziumi órákon rosszat sejtve érdeklődtem, hogy ismerik-e legalább a legjelesebbek munkásságát. Mert legyen bármilyen egy tanterv vagy irodalomtanítási koncepció, illik olvasni a szülőföld irodalmát is. Kiderült, hogy már az általános iskolából magukkal hoztak értékes ismereteket, de amikor a konkrét művek kerültek volna szóba, rendre csönd lett. És valaki azzal bátorkodott megtörni a hallgatást, hogy azt mondta, ilyen könyvünk nincs.

Ettől a pillanattól eredeztethető az elszántságom, hogy ennek utánajárjak. Úgy gondoltam, hogy találok a könyvtárban egy olyan polcot, ahol együtt vannak azok a könyvek, amelyek Horvátország magyar irodalmának tárgykörébe tartoznak. Megnéztem a kínálatot, és értettem már azt is, honnan vannak ismereteik, hiszen valóban több olyan munka van, amely feldolgoz, áttekint, összefoglal életműveket. Kivéve az utóbbi negyven évet, nehogy a kortársak elszálljanak az örökkévalóságba.

Akkor támadt először olyan érzésem, hogy gyümölcsözőbb is szerzői szempontból, és talán könnyebb is átmesélni néhány szöveget, mellé tenni némi biográfiát, és azt a benyomást lehet kelteni, mintha ezzel elintéztük volna a térség irodalmát, kultúrtörténetét is, elnagyolt ecsetvonásokkal, és talán ez bizonyult tudományosabbnak, sőt hasznosabbnak is, mintsem források után nézni, a sajtó alá rendezés hálátlan munkájával bibelődni.

A könyvtár arculata sem mutatott semmi rendhagyót: ott sorakoztak az élő és holt világhírű magyar írók megkerülhetetlen művei az aktuális kánon szerint, amit szorgalmasan kölcsönözgettek is a diákok.

Szembeállításnak tetszett a két tendencia, vannak tehát olyan művek, amelyekről elég csak tudni valamit, míg mások esetében valóban el kell olvasni a szépirodalmi szöveget.

Nemcsak helyben nem találtam olyan polcot, amelyen egy helyen lennének az általam keresett könyvek, hanem olyan könyvtárat sem találtam, amelyben valamennyi hozzáférhető lett volna. Egy részük olyan régen jelent meg, hogy csak helyben volt tanulmányozható. Több jelentős szerző munkája még mindig kéziratos. Mások munkái folyóiratokban lappanganak. Hosszú évek múltak el, mire az elszántság megszállott gyűjtögetéssé fejlődött, hogy márpedig nekem lesz egy olyan polcom, amin ott sorakoznak azok a kiadványok, amelyeknek egy helyen kell lenniük, még akkor is, ha ezekért aukciókra és antikváriumokba kell járni, vagy baráti szívességek igénybevételével kell őket digitális formában elkérni.

Horvátország magyarsága ugyanis még legjelentősebb

könyvéit sem tudta megőrizni. Nem lehet kérdéses, hogy a civilizáció szimbólumai a könyvtárak, és az sem, hogy a Drávaszögben akadtak igen jelentősek. Én nemcsak a legszerényebbet, a nagyanyámét láttam, hanem a legnagyobbat, Schneider Baranyai Júliáét is, akivel egyébként egy padban ültek az iskolában.

Mások is szóvá tették, hogy a legjelentősebb hagyatékoknak még csak a leltárát sem vették számba az örökösök. Bosnyák István említi, hogy első könyve, amit

Tehénmosás

az édesapja a kezébe adott, egy piros fedelű Petőfi-kötet volt, amely „a bohém Újlaki Kornél Dezső papköltő és novellista félkegyelmű házvezetőnője által potom áron elkötyavetyélt könyvtárából” származott. Ha csak annyi jut eszembe erről, hogy hány kortársa fordult meg a bohém plébános parókiáján a festő Csók Istvántól a korabeli magyar irodalom mesterei közül Tömörkény Istvántól Móra Ferencig, már ettől beindulhat az ember fantáziája, mi minden lehetett azokon a polcokon, amit Bosnyák szerint kétségtelenül „elkötyavetyéltek”.

A jelenet kísértetiesen hasonlít arra a látványra, amely Csúzán fogadott Berta tiszteletes halála után. Az unokatestvérem szólott, hogy menjek én is válogatni. Ő Jókai első kiadásokat talált magának. Az örökösök kukaricaszedő kosarakban végigrakták a verandán a könyveket, és valóban potom pénzért lehetett csemegézni a régi könyvek között. Magam is vettem belőle, egyetlenegy csupán csak azért, mert benne volt egy név saját kézírásával: Ács Gida, így szignálta Ács Gedeon a saját könyvtárának könyveit. Ebből arra a következtetésre jutottam, hogy Ács Gedeonnak, Kossuth papjának a könyvtára még valószínűleg egyben volt egészen az 1970-es évek közepéig. Véltetően ugyanígy maradt egyben ugyancsak az 1970-es évek közepéig öccsének, Ács Zsigmondnak a könyvtára is Laskón. Nincsenek ugyanis olyan tényezők, amelyek ennek ellentmondának. Miért ne maradhatott volna meg akár mind a mai napig ugyanez az állomány, akár egyházi tulajdonban?

Dékány Zsuzsanna írja, hogy „a művelődés egyik legfontosabb forrása és eszköze évszázadokon át a könyv, az olvasás volt.” Csúzán 1882. január 31-én alakult meg a Polgári Olvasóegylet, az alapszabály aláírói között „Ács Gideon id.” elnök neve szerepel, aki maga is ajándékozott könyveket a köz javára. Eldöntötte tehát, mit bocsát a köz javára, és mit kíván magánkönyvtárában megőrizni. Talán ennek ismeretében érezzük a hiányt még nagyobbak, mert magánkönyvtárát az utókor nem őrizte meg.

A legutóbbi háború azonban, amelyet szerényen csak „történelmi körülményeknek” nevezünk, szinte az emlékéit is eltörölte az egykori híres gyűjteményeknek.

Ebből nem vonhattam le másfajta tanulságot, mint azt, hogy az ember csak a saját könyvtárára, a saját erejére támaszkodhat, figyelnie kell az aukciók felhozatalát, az antikváriumokat. Nézzon be a levéltárakba, ha fel akar valamit mutatni, ha valamit szeretne a víz felszínén tartani.

Végiggondoltam, mi volna a célszerűbb: hasonló kiadásokat vagy egy egész polcot kitevő sorozatot kellene szerkeszteni. Az ideális az utóbbi volna, viszont nem állnak rendelkezésre hozzá sem az anyagiak, sem egy intézmény szakapparátusa.

Arra kellett szorítkoznom, amit egyedül is el tudok végezni, és legalább egykötetnyi terjedelemben tükrözi az elgondolásomat, és koncepciójában pótolja azt a hiányt, aminek igazából soha nem is volt előzménye.

Visszatértem a polcokhoz, hogy mintákat keressek. Otthon sorakoznak többek között a Felvidék, Kárpátalja, a nyugati magyar irodalom antológiái. Sokáig ezekből tájékozódtam, aztán mostanában éppen az érintettek hívják fel a figyelmet a gyűjtemények esetlegességére, amatőrök szerepeltetésére, no meg arra, hogy az ilyen szempontú kiadványok felett eljárt az idő. Azt is meg kell említenem, hogy Jugoszlávia még egyben volt, amikor számos antológiája látott napvilágot a vajdasági és a szlovéniai magyar irodalomnak. Horvátország magyar irodalma még ebben a kontextusban sem létezett. A kontraszelekcio és a pozícióföltés rendre elébe állt bármifajta kánon vagy párhuzamos irodalmi létezés feltételeinek. Vajon ki lett volna kompetens, hogy megmondja, valóban így volt-e? Azért indifferens a kérdést ma felvetni, mert elavulttá vált.

Erről győzött meg a harmadik polc, amin a kisebbségi irodalmak vonatkozó kritikai, elméleti köteteit, folyóiratait tartom.

Nagyon leegyszerűsítve az alapkérdést, ami manapság foglalkoztat: van-e horvátországi magyar irodalom? Ilyen megfogalmazásban semmiképp.

Azonban a határok akár légiesek, akár nem, azért mégis az ország az, ami éppen aktuális földrajzi kategóriaként a megértést, a definiálást szolgálja.

Ezért választottam a Horvátország magyar irodalma meghatározást. Így nem tartalmaz mást, mint azt a tényt, hogy melyik térség irodalmával foglalkozom. Hogy ki és miért tartozik ide, arra csak azt tudom mondani, hogy minden eset más. Egy konkrét kortárs példát hozok fel: Baranyai-Bosnyák István élete végén felvette nevébe előtagként szülőföldjének nevét. Darázson született 1940. október 8-án, és Budapesten hunyt el 2009. március 22-én. Első magyartanára, Schneider Baranyai Júlia indítja el az írástudói pályán, aki szintén szülőföldjének nevével publikált. Bosnyák István az 1965 január-márciusában induló Új Symposion alapító fő- és felelős szerkesztője volt, két kurta lemondó nyílt levél közzététele után pedig a laskói Petőfi Sándor Általános Iskola magyartanára lett. Itt írta *Laskói esték* című esszékötetét, amely először az Új Symposionban jelent meg folytatásokban.

Abban az Új Symposionban, amelynek első nemzedéke vezető képviselői együtt tanultak és többnyire ugyanabban az évben születtek éppen hetven évvel ezelőtt. Közülük Bosnyák István nem érte meg ezt a jeles évfordulót. Elismerés sem jutott neki annyi közel sem, mint a többieknek, de hát ő horvátországi

magyar volt akkor is, amikor Jugoszlávia még egyben volt. Az utókornak még ezt a furcsa körülményt is el kell mesélni, hogy miért nem volt ebben a hajdanvolt országban egyenlő még a magyar ember sem. Míg Sztárai Mihály a XVI. században nagy reményekkel érkezett és tért vissza a városi rangú Laskóra, addig Ács Gedeon a szabadságharc után már tisztában volt azzal, hogy az isten háta mögött él, ehhez képest a XX. századi horvátországi magyar értelmiségiek megtapasztalták, hogy van annál még hátrább is.

Itt érkezünk el a kapcsolódási pontokhoz, ami nélkül a kívülálló számára meg sem érthető Horvátország magyar irodalma. Bosnyák István élete végén egykori tanárnőjének, Baranyai Júliának a példáját követi a névfelvételeben is. Abban is, hogy hamvait végakarata szerint szülőfalujában, Darázson helyezték örök nyugalomra. Mintha a közben megtett út csak egy rossz álom lett volna. Alighanem a legtöbb elszármazott horvátországi magyar író így érzett. Mintha csak az övéi között lehetett volna igazán otthon.

Van, aki az érveket számolja, van, aki a szerzőt szeretné az elmondottak alapján besorolni. Én egyiket sem teszem. Csak azt mondom, hogy a *Laskói esték* című mű része Horvátország magyar irodalmának. Akkor is az lenne, ha Kanadában írja. Az is evidens, hogy a magyar irodalom egyik legjobb esszéje.

Még a magyarországi magyar irodalomnak sincs egységes irodalomszemlélete, kritikai értékrendje, hogyan lehetne elvárni, hogy az a határon túliaknak is megfeleljen? Merthogy minden eset más. Nincsenek olyan fogalmi keretek, amelyek sablonként minden régióra egyformán alkalmazhatóak lennének, még ezeken belül sincs egyöntetű álláspont. Nem a fogalmak képlékenysége fölött kívánok tehát merengeni, hanem tényként fogadom el az elgondolások és érvelések megalapozott sokféleségét.

Nincs is olyan meghatározás, besorolás, amit ne haladna meg az irodalomelmélet. Említék néhány további konzisztens példát.

A hercegszöllősi Kákonyi Péter elbeszélő költészete a magyar barokk egyik legkiválóbb teljesítménye. Neumayer Újlaki Kornél Dezső különös hangulatú novelláival hívta fel magára a figyelmet, a századfordulón *A Karassó mellől* című kötetét előbb Pécsen, majd Budapesten adták ki. Schneider Baranyai Júlia *Vízbe vesző nyomokon* című könyve három kiadást is megért. Mindketten a Drávaszögben éltek, egész életművük ide kötődik. Evidens volna őket Horvátország magyar irodalmának tárgykörébe utalni, ha nem tartaná már annyira elavultnak az irodalomelmélet a biográfiai vagy bio-textuális determináltságot. Pontosabban mintha éppen

az utóbbi években erősödtek volna fel azok a hangok, amelyek a „biotext” jelleget fontosnak tartják.

Fejtő Ferenc a gyermekkorát töltötte jórészt Zágórában, amiről részletesen ír az *Érzelmes utazásban*. Sinkó Ervin részben az *Egy regény regényét* és a Krleža-esszéjét írta ugyanitt, Zrínyi Miklós pedig több költeményét is a család horvát birtokain szerezte. Az elsőt a francia, a két utóbbit pedig a horvát irodalom is a magáénak tekinti, irodalomtörténetében szerepelteti.

Az ide (is) tartozást mégsem kívánom parttalanítani. Az Adrián ugyanis csaknem az egész magyar irodalom megfordult már, alig akad, aki ne írt volna a tengerpartról, sokan több könyvet is. Az Adria magyar irodalmának külön antológiái is napvilágot láttak. Nem találjuk ezekben Holti Mária műveit, aki pedig itt élt, és könyveiben Dalmáciát örököltette meg.

Azon viszont nem kell töprengeni, hogy mit kellene kezdeni Janus Pannoniusszal, továbbá a könyveit latinul publikáló Laskai Csókás Péterrel, vagy a szintén Laskón született Laskai Osváttal, aki megírta Kapisztrán János életrajzát 1478-ban, és akit Európa-szerte olvastak, annyira népszerű volt, hogy Rabelais híres regényében, a *Gargantuában* is emlegeti.

Minden irodalom méltán büszke a saját kezdeteire, és arra, hogy miben állt az élen: Laskói Demeter minden bizonnyal Laskó szülőtteként vetette papírra imádságát, amely az Ómagyar Mária-siralom utáni legrégebbi magyar verses emléke a magyar irodalomnak, értelemszerűen ezzel kezdődik az általam szerkesztett könyv. Aztán jönnek mások is, nem kevés lokálpatriotizmussal, hogy mi mindenben sorolódott még az elsők közé az irodalomban ugyanez a helyszín. Sztárai Mihály itt vetette papírra az első magyar nyelvű hitvitázó drámát, megalapozva a vígjáték műfajának alapjait is, hiszen a hit-térítő prédikátor az élő szóval tudott leginkább hatni leendő híveire, így lelkes diákjai a helyi „dörömbön” adták elő műveit, tanítva-szórakoztatva a közönséget. Shakespeare verses drámája *Velencei Kalmár* címmel magyarul először 1853-ban jelent meg nyomtatásban, Ács Zsigmond fordításában, aki ugyanitt volt református lelképásztor, és itt lelke nyughelyét is Laskó temetőjében.

Horvátország magyar irodalma értelemszerűen a kezdetektől napjainkig töretlen olyan szempontból, hogy szerzőket és műveket vonultat fel. Ha metaforikusan a tér-idő-cselekmény háromszögében helyezük el, szintén elnyeri létjogosultságát. Éppen azért, mert egyik kategóriát sem csapdaként, hanem nyitott ajtóként értelmezzük. A művek megszületésének tere és az alkotók mozgástere egyaránt szélesebb az egykori vagy mai ország(ok) területénél. Bármennyire is csábítanak a történelmi dátumok, az idő folyamatosságán ezek nem alkotnak átha-

tolhatóan gátakat, az időt nem lehet határok közé szorítani, az életműveket szétépítő korszakolás hagyományos értelemben szintén meghaladottá vált. Erről mondja Németh Zoltán, hogy „ez a probléma, a kisebbségi vagy határon túli magyar irodalom problémája mintha csak a huszadik században kezdte volna meg ellentmondásos pályafutását, ráadásul kizárólag a huszadik századra vonatkoztatva. Ha a magyar irodalomtörténet következetes lenne e tekintetben, akkor a magyar irodalom egy részének majdnem 150 éves szakaszát kellene törökországi magyar irodalom terminus technicusszal illetnie”.

A cselekmény szabadsága nem is szorul különösebb indoklásra. Ha a tér–idő–cselekmény háromszögben gondolkodunk, műveket értelmezünk, amelyekben egymásra mutató szöveghelyekre találunk, egymásra épülő cselekményekkel találkozunk. A metafora azért integráló, mert ebben a háromszögben szerzőkről és művekről nem különválasztva gondolkodik.

Három vastag kötetben jelent meg Budapesten, 2007-ben a Gondolat Kiadónál *A magyar irodalom története*, amely „a mai államhatáron túli irodalommal is foglalkozik – írja az előszóban Szegedy-Maszák Mihály főszerkesztő. – Ennek a területnek a megítélése azért nehéz, mert az erdélyi, felföldi, délvidéki vagy akár nyugati magyar irodalom művelőire is vonatkozik az a szomorú igazság, amelyet Belting így összegzett: »A szórvány nem a saját területén él, és reménytelenül keresi saját azonosságát.«” Az állítás első számú konzekvenciája az, hogy akkor is besorolnak mindenkit, ha ezt senki sem szeretné. A második számú az identitás szinte kötelező érvényű felvetése. Demény Péter ezt így fogalmazta

meg: „Az ember nem tud másra gondolni, mint arra, hogy egyesek akkor is kisebbségiként határozzák meg, ha neki magának semmi kedve nincs ehhez.”

Nem irodalomtörténetet írtam, hanem eligazító előszót, és szövegeket válogattam egymás mellé a kötetbe: verseket, drámákat, regényeket, elbeszéléseket, esszéket és naplókat a kezdetektől napjainkig, amelyeket életrajzi jegyzetek és források egészítenek ki. Ezek tartalmazzák minden esetben a kötetbe kerülés szempontjait is. A válogatás tudomásul veszi az irodalom alanyainak örökös vándorlását, folyamatos változását, emigrációját, elvándorlását, elköltözését, és tiszteletben tartja alkotói szuverenitásokat. Tematikusan tehát nem kívánja közös nevezőre hozni a könyvben szereplő műveket, meglehetősen szűk látókörü lenne egy helyi színeket előtérbe helyező preconcepció; egy ilyen könyv tartalomjegyzéke csakis érték-központú elveket vehet figyelembe, amely a nyitott mű szellemisége értelmében szorgalmazza a folytathatóságot, serkenti a kutatómunkát, új szerzők felfedezését, akár a múltból, akár a jelenből, továbbá inspirálhat további művek és kapcsolódási pontok feltérképezésére.

Műfaját tekintve nem szövegyűjtemény, mert emblemikus kötetek is szerepelnek benne, változatlan tartalommal; nem is antológia, egyrészt, mert nem tematikus, másrészt mert széles az időkerete. Ambíciójában viszont valóban azt a hiányt tölti ki, amit a felvezetésben elmondtam: egy horvátországi középiskolás ne mondhasa azt, hogy nincs ilyen könyv. Mert most már biztosan lesz, a karácsonyi könyvvásárra jelenik meg Eszéken a HunCro kiadásában, nagy alakú, kemény kötésben ötszáz oldalon, a Zágrábi Könyvkiadási Alap támogatásával.

Körhintázók

CSORDÁS LÁSZLÓ

Egy fiatal nemzedék körvonalai a kárpátaljai magyar irodalomban

Engedjék meg, hogy napi gondjainkat félretéve, most ne a történelmi sorsunkból fakadó kisebbségi viszontagságokról, ne a szerény anyagi körülmények között leledző alkotók nehézségeiről beszéljek. Sokkal fontosabbnak tartom a közelmúltban létrejövő pozitív változások bemutatását, értelmezését, azt, hogy bár sokan kiáltották már ki a halálát, mégiscsak létezik kárpátaljai magyar irodalom. És egyre több a tehetséges, értéket felmutatni képes fiatal.

Előadásom egy új írói generáció körvonalait veszi górcső alá. A nemzedéki elkülönítés nem könnyű feladat, ugyanis a szigorú értelemben vett fiatal írói nemzedék egyelőre nincs nálunk. Ellenben vannak alkotók, akiket világfelfogásuk, a hagyományhoz való újszerű viszonyuk különít el az idősebb generációktól. Ezek közül választottam ki négy fejlődőképesnek mutakozó tehetséget. Eddig megjelent műveik tükrében értelmezem a fiatalok útkeresését, értékelem és összefoglalom az utóbbi időben tapasztalható változásokat Kárpátalja magyar nyelvű irodalmának életében.

„Nekem a magyarság létkérdés és nem életcél” – írja első kötetének címadó esszéjében (*Kárpátaljáról jöttem*, 2003) Lengyel János, mintegy erkölcsi mérceként maga elé állítva az identitás keresésének fontosságát. A jegyzetekből, esszékből, interjúból, élménybeszámolókból összeállított könyv rávilágít egy, a rendszerváltás után elhelyezkedni kívánó, magyarságával azonosulni vágyó, de környezetétől minduntalan elidegenedő fiatal reménytelen próbálkozásaira szülőföldjén és Magyarországon egyaránt.

Második könyve, *A valóság szaga* (2006), melynek a szerző a *Kisprózai vegyestál verskörettel, kárpátaljai módra* alcímet adta, egyértelműen fejlődést mutat az írói világ kiszélesítését tekintve. „Számomra az írás több, mint a sorjázó gondolatoknak betűk, szavak és mondatok formájában történő rögzítése a papíron: kísérlet a menekülésre önmagam és az elmulás elől. Az írás nélküli tetlenségbe hamar belepusztulnék” – vallja magáról Lengyel János. A kötet legértékesebb részét a történelmi esszék, anekdoták, karcolatok mellett a nyelvjátékokra épülő írások adják. A finom iróniával sikerül egészen érdekessé tenni a kicsit kopott realiztikus leírást. „Eddig azt hittem, én fogom megváltani a világot. Most, amikor neki veselkednék, látom, a váltás megtörtént. Aprópénzre” – olvassuk *Duma elmefulladásig* című kisprózájában.

A *Fallal az arenak* (2008) már sokkal egységesebb stílust tár elénk. A vendégmunkás-léte bemutató rövid történetek (általában csattanóra kiélezve) magukban hordoznak egyfajta (a társadalomból való kivetettséggel társuló) szemtelenséget, ami közel hozza Lengyel János prózavilágát Tersánszky Kakuk Marci-történeteihez. A memoárt idéző, de inkább szociográfiaként meghatározható könyv bepillantást enged egy vendégmunkás különös helyzetekben egyáltalán nem szükölködő mindennapjaiba.

Érdemes még megemlíteni aforizmakötetét (*Lyukkal bélelt zsebem avagy hogyan írjunk angolokat? Aforizmák*, 2009), amelyben ismét a nyelvvel való játék kerül előtérbe. Az író paradoxonjai, különféle általános igazságokra írt kommentárjai a mélyebb gondolatiságtól a könnyed filozofálgatásig nem egyszer mosolyt csalnak az arcokra, néhány példa: „A monoton munka olyan méreg, amely lassan örli fel a lelket. – Néha közhelyeket is kénytelenek vagyunk beleírni a könyvünkbe, hogy szaporítsuk az oldalszámokat. De, a legjobb énekesek lemezein is két-három dal van, ami időtálló, a többi meg kitölti az üres perceket”; „A múlt idő jele a hiányérzet. Meg a két t”; „A húsosfazék könnyebben megtöri az embert, mint a kettősorkorbács. De az utóbbi kevésbé hízlal”; „Egyes vidékeken a szájhagyomány szerint mosnak fogat, máshol nem”; „A szó a gondolat adója. Megecsik, hogy túl is fizetjük”.

Végül ki kell tennem Lengyel János kordokumentum-értékű riportkönyvére (*Halott ember karácsonya*, 2009), amely leginkább a pályatársakat, az otthoni kulturális életben tevékenykedőket szólaltatja meg, s a mai kisebbségi sorskérdésről, a kilátásokról, a művészi lehetőségekről rajzol reális képet.

Talán nem túlzok, ha azt mondom, hogy Bakos Kiss Károly mára megkerülhetetlen a kárpátaljai magyar irodalomban. Fellépése egészen új esztétikai elvárásokat támasztott a most induló költők elé. A magyar- és világ-irodalmi költői hagyományokat újraértelmező, kibontakozóban lévő költészete sajátos ízt csempészett líránkba. 2007-ben jelent meg *Legyen vers* című kötete, mely rövid időn belül nemcsak nálunk, de Magyarországon is ismertté tette a nevét.

„Legyen vers, hogy legyen minden. / Szív ne vágyjon menni innen” – indít merészen, de annál inkább következetesen a költő. Ebben a két sorban új értelmezést kap a Kárpátalján érzékelhető határontúliség. Bakos Kiss Károly egyértelműen hisz a költészetben, hisz abban, hogy a kisebbségi lét nehézségei feloldhatók egy-egy vers által teremtett művészi világban. A legtöbb költemény csiszolt, szép, míves munka. A szerző ragaszkodik a kötött formákhoz, ritkán él a szabadvers adta, nemegyszer kétes szabadsággal. Bár

gyorsan váltakozó ütemek (néhol szimultán verstechnika) színesítik a költői palettát, mégis elsősorban a szomorúság, a hiány érződik az első ciklus soraiban: „...legyen ír, hogy így ne fájjon / A mozdulat e nyesett tájon” (*Legyen vers*), „Uram várjon még a baj / Körbeúsznak halrajok / Magam is csak hal vagyok” (*Víziszonett*), „A madarak visszatérnek / Szájuk tele ághíánnyal” (*Bárkaszonett*), „Így / Sírva mosolygón/ Vagyok / Egy világvégi bolygón / Akár a meztelen magány/ És ruhátlanul van velem/ Meghasonlott nemzetem” (*Így*). A képalkotás, a versnyelv, a szenzibilitás József Attila, Nagy László, Illyés Gyula, Pilinszky János, Radnóti Miklós hatását idézi (néhol talán túlzottan is). A költő a közösségi sorson való kesergés helyett az egyén felé fordul. Sokkal jobban érdekli az individuum és a kisebbség, az egyén és a felvállalható tradíció kapcsolata.

Központi esztétikai kategóriaként a szépséget megjelölve alkot. Ebből a tapasztalatból születtek a *Latin versek* című ciklus darabjai. A Nagy László által fordított Lorca cigányrománcait egészen magyar verssé újragondoló művész maszkot öltve magára teszi otthonossá a latin versvilágot. Külön kiemelném, hogy megjelenik költészetében az elegáns erotika: „Lobos-szagos szél szalad / A habos mellű nők felett, / Lenn a parton férfiak / Erős derékkal fürdenek” (*Erotika*), „Levetem ott fehér ruhád, / A kis szobán. / Bőröd ontja illatát / Friss-puhán. / S a fűszeredtől részegen / Magam is hozzád vetkezem...” (*Románc*), „Szeretni kell a testet is. / Míg lélek lakja, ékszer az. / És reggel is, meg este is / Csodálni, fény rá mint havaz” (*A test dicsérete*), „Szép is a nők domborúja. / Hanyatt fekvé, hold ha éri. / Lepedőit szél ha bújja, / Majd a hajnal kicseréli” (*Szép is, jó is*).

Bakos Kiss Károly keleti kultúrkörhöz érzett vonzalmát tárja elénk az utolsó ciklus, a *Keleti versek*. Minden elfogultság nélkül mondhatom, hogy ezek a darabok nyugodtan besorolhatók olyan, az egyetemes magyar irodalom keleti ihletésű művei mellé, mint Kosztolányi magyarított, rímes haikui („Lépdél az ős, fáim rázza. / Fázom, mintha sárga/ Csontom fázna” – *November*); Szabó Lőrinc Dsuang Dszi álma („Nézd az idő homorú tükrét, / S görbületében önmagad. / A pillanatban egy öröklét, / Az öröklétben egy pillanat” – *Tükör*); vagy éppen Weöres Sándor *A teljesség felé* című gyűjteménye („Gyöngé roppan, összetör. / Erős mindent elvisel. / Erős roppan, összetör. / Gyöngé hajlik, elvisel” – *Törékeny asszony éneke*).

Bakos Kiss kiváló formai érzékkel megáldott költő. Örvedetes számomra, hogy újabban megjelent verseiben már egyre inkább távolodik a mesterektől és sajátos hanggal, sajátos nyelv létrehozásával kísérletezik (*Része még, Útlevel, Vámhatár, Vagyunk*).

Lőrincz P. Gabriella az Együtt című folyóiratban való debütálása (2008/3. szám) után, 2009-ben már önálló kötetben, a *Karcok*ban mutatkozott be a nagyközönségnek. Mint ahogy a cím is sejteti: karcokból, pillanatképekből, impressziókból áll össze a verseskönyv nagy része. A költői nyelv kipróbálása, a saját hang keresése, a formákkal való kísérletezés jellemzi az itt szereplő darabokat. Az újabban publikált költemények nívóját tekintve ezek még igencsak megmaradnak az alkotói öntudatra ébredés előtti, legtöbbször az ihlet sodró erejére bízott befejezetlen vers-töredékeknek. Néhány részletben azonban már felvillan a későbbi, tudatosan kialakított költői hang. Itt megemlíthető a *Karcok* megkapó, első képe: „Minket néz, és vigyorog az Isten” vagy a Teremtény első két sora: „Mikor engem művelt, / Részeg volt az Isten”. Különösen szépen adja vissza az ünnepi egyedüllét hangulatát a *Várakozás*: „December. / Didergő macskakő, / Koppan rajta a cipő / És egy újabb év / Lép városom lelkére”. A város magánya hitelesen szólal meg a *Beregszászban* is: „Magammal sétálok, / A város didereg. / Nézem, hogy ölelik / egymást a hegyek. / Lábam alatt az aszfalt / Útra kész”. A *Karcok* három ciklusának versei között még találhatunk jó sorokat, de érdemesebb szemügyre venni az újabban írt opusokat, azok ugyanis már egy kiforrottabb költőnő alkotásai.

Az előbbieken kiemelt idézetekben rejlő, a kárpátaljai magyar lírában újszerűnek tekinthető lírai beszédmód alkotói műgonddal társulva teljesebb ki az újabb versekben. Az isten-keresés, az isten-hiány, maga a vallásos tematika igazán átgondolt, modern nyelven szólal meg Lőrincz P. Gabriellánál. A hit és hitetlenség között húzódó hajszálvékony vonalat átlépve döbbenünk meg az *Istentelenül* második strófáján: „És ott van az / Öngyilkos kézben, / Az áruló szájban / A hazug szerelemben, / A rákos tüdőben, / Májban, / Agyban, / Vérben, / Szemben. / Ott van. / Ott van, / Hogy nincs ott / Az Isten”. A tömör mondatszerkesztés, az ütemhangsúlyos, sorátlépésekkel építkező struktúrák a versvilág zártságának feszültségével hatnak. Szembetűnő egy objektív, tárgyias nyelv megteremtésére való törekvés. Erre kiváló példa a Nemes Nagy Ágnes emlékére írott *Ősz az Ő szemében* egyik részlete: „Csak figyelem / az út menti fákat. / Ők futnak haza, / én távolodom. / Levetkőzik a nyár-dísz / ruhákat. . . / meztelen testük/ égi víztől ázik”. Az érzéketlenség egyes versekben hermetikussággal társul, így a kihagyásos, legtöbbször nominális mondatok az olvasó asszociációs képességének termékeny bevonásával fogadhatók csak be: „Merev tehetetlen / Buddha szobor / Feszület / Ezüst hold / A patak szeme. . . / Termőföld / Hegygerinc / Csigolya / Vagy combnyaktörés / Résnyre nyíló / Intenzívzoba-ajtó / Nyögő hang” (*Mozgó öntudat*).

Nem szeretnék jóslásokba bocsátkozni, de Lőrincz P. Gabriella készülő második kötetében már minden bi-

zonnyal egy érettebb, a mai lírához közelebb álló karakteres költői hangot ismerhetünk meg.

Brenzovics Marianna az idei Ünnepi Könyvhéten mutatkozott be első, *Kilátás* című regényével. Eredeti stílusa mindjárt felkeltette a kritika figyelmét. Ha létezik prózában írt hosszúköltemény, akkor ez az. Olvassunk csak bele: „Elindultunk a havazásban a falu felé, még két kilométer, beleestem a hóba: anyám egy fa előtt tűnődött, arca besimult a fehér faágakba, szép volt, ahogy fáradtan magába süppedt”. Kristálytisza líra.

Műfajilag a vallomáshoz áll leginkább közel, de szociografikus igénnyel megírt önéletrajzi regényként is felfogható. Nyelve tudatosan stilizált, ami egyértelműen a megírtság érzetét kelti, azt, hogy nem leképezett valóságot, hanem egyénileg szelektált, szubjektív emlék-darabkákat olvashatunk. Brenzovics Marianna prózanyelve ötvözi a hrabali művészi fecsegést a posztmodern cinizmussal. A mű négy nagyobb részre van felosztva: *Kezdet, Múlt, Jelen és Jövő*. A *Kezdet*-ben ismerjük meg a szobája ablakán kitekintő narrátort (női elbeszélőt, aki azonos az írónővel): „Felállok, felgöngyölítem a redőnyt. Kilátásként nyílik meg előttem a reggel, még minden lehetséges, még minden előttem áll”.

A *Múlt*-ban a gyermekkorból induló világra-csodálkozások pörögnek előttünk, lineáris, de mindig meg-megszakadó történetmondással. „Lélegzem és nézek, magamra sem emlékszem. Gyerekkorom törlés, meg néhány fénykép” – adja tudunkra a múlt elbeszélhetetlenségének problémáit az írónő. Előrehaladva szép sorjában idéződnek fel a kirándulások, a szovjet ideológiai ellenőrzés alatt kötelezően előadott rossz versek (Simon István, Váci Mihály egy-egy költeménye), utazások, szerelmi kalandok...

A műben folyamatosan visszatérő fogalom a kilátás, mely a *Múlt* című fejezetben kap súlyos értelmet: „A nő már félmeztelen volt, keze a csipkés bugyijában, anyám talpig felöltözve és józanul a süteményt darabolta. Észrevette, hogy sápadt vagyok és folyik a számból a fehér nyál. (...) Nem kell mindenre odaügyelni, mondta. Ne ügyeljek, nézzem a füvet, a kilátást, szép a kilátás”. A kilátás a valóság megtapasztalásának ebből a gyermeki emlékből emelkedik az egész regény világértelmezésévé. A világ csak annyi, amit a kilátás megmutat magából, pontosabban, amire mi odafigyelünk.

A *Jelen*-ben a közvetlen környezet válságának valóságossága játssza a főszerepet. A szerző (a sokszor álszent prüdséget levetve) mindent élénk tár, amit környezetében megtapasztal. A hömpölygő szövegben így akadunk többek között olyan társadalmi problémákra, mint a gyermekprostitúció („A rendőrruhás főnöke tizennégy éves lányt rendelt, a lány először a főnökével volt, aztán vele, majd a többiek”) vagy az embercsempészet („Hazafelé tartott, amikor észrevette az autójából a mezőn felsorakoztatott feketéket.

Mint a katonák, előttük az ismerőse, aki először elvette tőlük a dollárt, utána elvágatta két ismerősével a torkukat, a gyerekekét is, de azt nem látta, csak tudja”). Előtérbe kerül az erős szexualitás, pornográfia, ami nem egyszer perverzítésba hajol át. A narrátor egy mindennapi esemény természetességével adja elő az egyik lány porno castingen való részvételét: „Elhagyta Roberto, aki pornóval foglalkozott. (...) Térdelhetett, úgy érezte, így jobban kibontakozhat. Roberto egészen a torkáig nyomta, de a lány kibírta, úgy érezte, hatással lehet a férfitra”. Ebben a világban a meghitt emberi kapcsolatok eleve rövid ideig tartanak, addig, amíg egy cinikus rádöbbenés meg nem kérdőjelezi őket („Nincs szükségem magányra, mert megtalálom a barátságban”).

A későbbiekben a szöveg mintha önálló életre kelne. Összekeveredik benne a környezet realitása, a televízióban látható műsorok ál-valósága és egy fantáziával felépített álomvilág: „Az agyammal gyártott képek szükek, homályosak, inkább szimbolikusak, mint plasztikusak... (...) Absztraktabb vagyok, mint a kilátásom”. Líraiság, összetett, mély realizmus és felszínes fecsegés váltakozik végig a regényben. Az utolsó, töredékes-befejezetlen részben a jövő kilátása már egyenesen kozmikussá tágul: „Vasárnap van, hajnal, a kertben valaki kiált. Ez az isten... kilátás. Madárrepülés-részlet. Nem jut eszembe”.

A *Kilátás* nyelvileg rendkívül megformált. A mű viszont ettől függetlenül nem hátrál ki a társadalmi problémák elől sem. Külön érdekesség, hogy a regényben használt orosz–ukrán szleng szavak, így a „blatnoj” (‘menő’), a „pizgyec” (‘beszarás’), egyes nyelvjárási alakok, mint az „oszt akko”, „hova mentsz”, a földrajzi nevek (Beregszász, Zápszony) szerepeltetése szociolingvisztikailag pontosan meghatározható helyhez és közösséghez (a kárpátaljai magyar kisebbséghez) köti a történelem nagy részét. Kétségtelen, a *Kilátás*-nak vannak hibái – így a túlírtás egyes helyeken vagy a kevésbé igényes versszerű betétek –, ezektől eltekintve a szöveg stílusának frissessége és tartalmának súlyossága együtt mégiscsak erősen hat.

Végezetül elmondanám, hogy ebből a négy, kissé rövidre szabott áttekintésből is kitűnik: vannak tehetséges fiatal alkotók a pályán, akik képesek megújítani a kárpátaljai magyar irodalmat. A legfontosabb feladat egyértelműen a dilettantizmus háttérbe szorítása és a valóban értékes alkotások kiemelése. Ennek érdekében szükség van egy, elsősorban esztétikai alapú felülvizsgálatot elvégző kritikai diskurzus kialakítására. A jó hír, hogy már megtörténtek az első lépések ezt illetően. Bízást mondhatom: a jelek arra engednek következtetni, hogy a helyi színezet felvállalásával – a provincializmuson felül emelkedve – értékes és az egyetemes magyar irodalom által integrálható alkotások születnek, illetve fognak születni az elkövetkező években Kárpátalján.

SALL LÁSZLÓ
**A svédországi
magyar irodalom jelene**

„(...) édes istenem, (...) mi vár ránk! Egy új korszak.”
(Gergely Tamás: Torokcsavar, Bookart, 2010)

Ha röviden kellene összefoglalnom, nyugodtan mondhatnám: nincs. Ha tíz percem van, akkor azt mondhatom, ugyancsak nyugodt szívvel: még lehet.

A kezdetek

Minden 1833. április 1-jén kezdődött Helsinkiben. Igen, a határon túliság párhuzama helyén való, hiszen tudjuk jól, ez Svédország saját Erdélye, csak ők éppen százöt évvel korábban veszítették el. Runeberg (a svédek Arany Jánosa) ekkor jelentette meg saját lapjában Kazinczy Ferenc egyik versét.

Aztán jöttek a nagyok, a profik, a magyarok. Leffler Béla, Pándy Kálmán, Lotz János. Még a II. világháború előtt. '56 után pedig Csatlós János (Svéd Akadémia fordítói díja, 1976) és Thinsz Géza neve fémjelzi a fordításokat. Jellemző, hogy a legtöbben oda-vissza is fordítanak, így a magyarországi magyar irodalmat is gazdagítva. Hozzájuk mindenben mérhető végzett és vitathatatlan érdemekkel távozott Mervel Ferenc is (2004-ben), ám ő már úgy, hogy az Írószövetség, és az állam is elismerte munkásságát a Pro Cultura Hungarica díjjal.

Ők voltak tehát a nagy fordítók és irodalomszervezők.

A forradalom után Svédországban letelepedett értelmiségiek egyetlen tartós lapja a Magyar Tudósító (később Északi Tudósító) volt. Erre a lapra elő kellett fizetni, s amikor az érdeklődés ötszáz előfizető alá csökkent, megszűntek. Sajnos, ez a nagyon értékes anyag, amely betekintést engedne a svédországi magyarok több mint egy évtizedes kulturális és társadalmi életébe, ma is feldolgozatlanul áll.

Számosan jelentkeztek a magyarok közül már a hetvenes-nyolcvanas évektől svéd nyelvű írásokkal, könyvekkel vagy svédre fordított műveikkel: Kádár Péter, Klein Georg/György, Márky Ildikó, Neufeld Róbert.

Most nem térhetek ki az összes nagyszerű fordítóra, akiknek felbecsülhetetlen munkája nélkül most kevésbé volna jó magyarnak lenni Svédországban.

Újabb kori próbálkozások

A Tudor Alapítvány Magyarországon 2000-ben jött létre Somlai Péter szociológus (alapító) és Endreffy Zoltán filozófus kezdeményezésére a szegény, ám tehetséges

gyerekek támogatására. Mint később kiderült, egyáltalán nem véletlenül, ezzel egy időben alapítottam meg a Két évszak művészeti kiadványt.

Ennek előzménye csak annyi volt, hogy nem volt! Nem volt egy svédországi magyar művészeti, kulturális kiadvány, és akkor ama „szolgálat-kényszer”-em megtalálta tárgyát, hivatását.

A kiadványnak nemes egyszerűséggel két célja volt. Egyrészt: teret biztosítani a Svédországban élő magyar alkotó- és előadóművészeknek közös megjelenésre; felmutatni a sokszínűséget, és erősíteni a svédországi magyarság azonosságtudatát. Másik célja: erősíteni a kapcsolatokat a svédországi magyarság és a magyarországi, illetve Kárpát-medencei magyarság között.

Szerintem a kiadvány mindkét célját elérte és teljesítette.

Öt év alatt (évente kétszer jelent meg, március 15. és október 23.) tíz szám jelent meg. A CD-ROM (kezdetben floppy-lemez) adta sajátosságokat kihasználva, volt rajta zene, előadó-művészet (film), képzőművészet és irodalom.

Az induló listát Makkay Lillától, a követség akkori kulturális attaséjától kaptam. A körülbelül harminc címet tartalmazó listából – mai emlékeim szerint – mindössze ketten válaszoltak pozitívan: Gergely Tamás és Mervel Ferenc. Ám később, már a kész termék láttán, könnyen csatlakoztak mások is. Ennek aztán híre is ment, és egyszercsak „virtuális vendégei” lettünk A határon túli magyar irodalom hete Székesfehérváron és Fejér megyében 2003. szeptember 23–27. rendezvénynek is.

A másik célt is sikerült teljesítenem, ennek tanúbizonysága, hogy a Tudor Alapítvány honlapján ma is ott szerepel a Két évszak mint támogató.

Öt év elteltével azonban be kellett látnom, hogy ennek semmi értelme nincs. A közönséget, amely valahogy el is tudta volna tartani a kiadványt, nem sikerült megszólítani.

Mégsem adtam fel. Az eddigi virtuális együttléte, egy újabb koncepció keretében, élőben kísértem megvalósítani, ennek eredménye lett a hu.se.t, a göteborgi magyar hét, amelyet 2005-ben, a József Attila ünnepléssel kezdtünk.

Ennek első három évében még főszerepet kaptak ugyan a svédországi magyar alkotók, főleg írók, képzőművészek és részben a zeneszerzők, zenészek is, de, bár erre – az élő találkozóra – nagyobb volt a fogadókészség a közönség részéről is, túl nagy feladat volt, nem tudtam folytatni. A magyar hét azóta hatodik évében jár, a helyi művészek azonban hiányzanak a seregszemléről. Az idei év programja megtalálható az interneten: www.magyarhet.se.

Mások is tettek közben kísérleteket a svédországi író-társadalom összefogására, létrehozására.

2002. február 16-án Stockholmban a Svédországi Magyarok Országos Szövetsége (SMOSZ) és a Nagykövetség

közös szervezésében többnyire Stockholmban élő magyar írók találkoztak az ottani Magyar Házban. A cél valamilyen közös kiadvány létrehozása lett volna. Aztán 2003. április 12-én ugyancsak a Magyar Házban megtartották az „Északi Tollforgatók” második találkozóját. Ezen már sokkal kevesebben voltak jelen. Ám ennek a második találkozóznak eredményeként 2003 decemberében a Híradónak (a SMOSZ negyedévenként megjelenő lapja) megjelent a Közérzetünk évszakai irodalmi melléklete, Újvári Tünde szerkesztésében, a Veress T. Magdolna által összegyűjtött anyagból. A szerzők nagyjából azok köréből kerültek ki, akik részt vettek az első találkozón: Gergely Tamás, Lipcsey Emőke, Neufeld Róbert, Sall László, Sulyok Vince, Szabó Zoltán, Szenté Imre, Tar Károly, Telegdi Magda, Tölgyessy B. Zoltán, Újvári Tünde, Veress Zoltán.

Június

Tar Károly még az első összejövetelkor javasolta, hogy „a Svédországban élő számos magyar író alakítson csoportot a Svéd Írószövetségben, és hozzon létre Magyar Írószövetségi Fiókot”. Egyik ötlete sem valósult meg.

Ugyancsak 2002-ben indult Tar Károly szerkesztésében az Ághegy, a skandináviai magyar irodalmi és művészeti lapfolyam. Az azóta eltelt majd egy évtized alatt harminc száma jelent meg az interneten, néhány kötet formájában is. Indulásakor Tar egész Skandináviában száz, máshol pedig négyszáz (!!!) alkotót említ, és kétszázötven munkatársat tart számon. Az Ághegy Kiadó gondozásában 2007–2010 között tíz kötet jelent meg.

1990-ben Veress Zoltán létrehozta az Erdélyi Könyv Egyletet, kezdetektől „az otthon élő erdélyi magyar írók és általában az erdélyi magyar irodalom támogatása céljával”. Céljukat sikerrel teljesítették, s eddig minden évben megjelentettek egy-egy kötetet, kezdetben Erdély kövei, majd az ezredfordulótól Határtalan hazában sorozattal. A megjelent kötetekben csak elvétve szerepeltek svédországi írók.

Fénypontok

Az utóbbi évtizedben azonban megjelentek már olyan alkotások, amelyekben a szerzők svédországisága a művekben témaként jelenik meg.

Gulyás Miklós, az egykori stockholmi könyvtáros csodálatos esszéutazásokat írt meg, amelyekben felkereste, vagy képzeletbeli találkára hívta például a reformkor magyar és svéd nagyjait. Külön érdekesség, hogy két könyvét egy határon túli kiadó, a Mentor (1998, 2003) jelentette meg... Másik kettőt pedig a Noran adta ki.

Veress Mária *Üzenet egy úszó jéghegyről* (2007) című könyvében tudatosan követi és illusztrálja az idegenbe, illetve az új hazába való érkezés, beilleszkedés összes lépcsőfokát, s mindezt a komplexitást annak ellenére tudja közölni, hogy a történetekbe kevés szereplőt von be, ám azok (például a mesélő én) változásai annál szembetűnőbbek. Az ő könyvét is egy határon túli kiadó adta ki, a Pallasz...

Lipcsey Emőke *Ördög-hinta* (2009) című regényében a magyarországi és svédországi események, szereplők, helyszínek egyenlő súllyal vannak jelen.

Mint látható, a svédországi határon túliak jobbra a határon túl kaptak közlési lehetőséget, jellemző módon Mervel Ferencet is többször közölte például a Kalligram (Pozsony) és a Mentor (Marosvásárhely).

Szeles Judit vállalkozása a legutóbbi: Szél Róza blog-regénye. Elérhető a www.panno.se oldalon.

Gergely Tamásnak idén Csíkszeredán jelent meg a mottóban idézett könyve. Az Ellenpontok egyik volt szerkesztője, Tóth Károly Antal is rendszeresen közöl a magyar sajtóban, két könyve jelent meg. Idesorolandó, bár svédül ír, Tamas Gellert, akinek *A lézeres gyilkos* című könyve Magyarországon is sikert aratott.

Szintén nem magyarul írták, de mindenképpen megemlítenők az elmúlt évtizedben a svédországi egyetemeken magyarok által készített szakdolgozatok. A tucatnyiból kiemelendő Lajos Attila Raoul Wallenberg-ről (2004, Växjö) és György-Ullholm Kamilla a svédországi magyar gyermekek kétnyelvűségéről (2010, Stockholm) írt munkája.

2009-ben alakult meg a Felis (ejtsd: féllisz) Kiadó. Larsson Mária, a családi vállalkozás létrehozójának szándéka, hogy magyar gyermekirodalmat jelentessen meg svédül. Paulovkin Boglárka *Róka és Egér új otthon keres* című mesekönyvét épp egy hónappal ezelőtt jelentette meg svédül.

Ove Berglund (ejtsd: Uve Berjlund) hat éve adja ki saját kiadójában (József Attila, Babits Mihály, Kányádi Sándor, Weöres Sándor, Radnóti Miklós és most legutóbb, Rafi Lajos) versfordításait.

Összegzés

Az összeesküvés-elméletek mellett, amelyek könnyen szárnyra kelnek egy olyan információ- és kapcsolatszegény környezetben, mint a „svédországi magyarság”, érdemes volna talán szembenézni a tényekkel, ami a svédországi magyar írókat illeti, de ez vonatkozhat az összes alkotó-szakma területére, sőt az emigráció minden egyes tagjára. Ezeket az embereket ma már sem kényszer, sem hiány, sem eszme nem tartja egyben, és nem is fogja őket össze! És hát, ne feledjük, az emberek jobban különböznek egy nemzetben belül, mint a nemzetek különböznek egymástól.

Szerintem nem kevésbé fontos az is, hogy az anyaországban és a többi határon túlinak mi, emigránsok adjunk, s ne onnan kérjünk támogatást!

Két évvel ezelőtt, a götebörgi magyar héten megrendezett kerekasztal-beszélgetésen javasoltam, hogy vegyünk részt idén a pécsi Európai Kulturális Fővárosi programban (Magyarok I. Kulturális Világfesztiválja, szeptember 14–26.): mutatkozzon be a svédországi, sőt az egész nyugat-európai magyarság. Akkor egy, ma már minősíthetetlen és okavesztett kifogással a Nyugat-Európai Országos Magyar Szövetségek Szervezete (NYEOMSZSZ) egész vezérkara, nem értve ennek fontosságát, lemondott a lehetőségről.

Fontos volna, hogy ilyen nagy horderejű kérdésekben ne egy társadalmi szervezet, mint a NYEOMSZSZ vagy a SMOSZ tisztviselői mondják ki az utolsó szót! Kellene

lennie egy szakmai kollégiumnak, amely összefogja ama tizenötmillió magyar alkotóit (ha az Akadémia képes erre a tudósokkal...)!

Ilyen összefüggésben nem véletlen talán az sem, hogy meghíúsultak azok a próbálkozások, amelyeket a SMOSZ kezdeményezett a svédországi magyar íróközösség megszervezésére. Az a civil szervezet, amelynek taglétszáma alig éri el a harmincezresre becsült svédországi magyarság két százalékát, s mégis „a” svédországi magyarság nevében gondolkodik és nyilatkozik, nem rendelkezik azzal a legitim felhatalmazással, amely megszólíthatna volna az „írástudókat” is.

Javaslatok – feladatok

Talán a „The Hungarian Quarterly”, a magyar kultúrát negyedévente angolul bemutató folyóirat mintájára létre kellene hozni egy olyan folyóiratot, amelynek elsődleges – sőt, egyetlen – feladata lenne a nyugati emigrációban élő alkotók munkáinak összegyűjtése és Magyarországon való közlése, terjesztése. Az egykoron oly színes, a soknemzetiségű magyar társadalomból táplálkozó irodalomnak, szerintem jót tennének ezek a behatások.

E feladatot felvállalhatná az új „szárnyak” alá került Balassi Intézet, amelynek nemcsak Európában, de világszerte kiterjedt hálózata van.

Fürdő bivalyok

FERDINANDY GYÖRGY

Adalékok a nyugati magyar irodalomhoz

Nyugati magyar irodalomnak az itt következőkben azt az intézményrendszert nevezem, amelyet a második világháború és 1956 emigráns írói hoztak létre az 1940–90 közötti fél évszázad alatt, a nyugati világ országaiban. Borbándi Gyula nyomán úgy gondolom, hogy részei ennek az irodalomnak azok is, akik részben vagy teljes egészében idegen nyelveken jelentették meg műveiket. Akarva-akaratlan beletartoznak továbbá azok, akik kívülállóak, mint például Zilahy Lajos, vagy akiket, mint Aczél Tamást, nem fogadott be a nyugati magyar irodalom.

Nyugati magyar íróknak mégis azokat nevezem, akik részt vettek a világszerte megrendezett magyar tanulmányi napokon, és a párizsi Irodalmi Újságban és Magyar Műhelyben, a müncheni Új Látóhatárban, a római Katolikus Szemlében, majd később az újvilágbeli Szivárványban és Arkánumban közölték írásaikat.

Természetes környezete ennek az irodalomnak az a hatalmas műkedvelő anyag, amely az irodalmi mércével mérhető művek sokszorososa. Itt kell megemlíteni azokat a tehetséges fiatalokat, akiknek nem sikerült magyar íróként fennmaradni az idegen környezet alacsony égboltja alatt. Ki emlékszik ma már például a párizsi Ahogy Lehet kitűnő prózaírójára, Pobrányi Gáborra, akit visszhangtalan magánya 1961-ben öngyilkosságba kergetett? Bikich Gábor, a költő, itthon, a Szent János kórházban halt meg. Temetésén, a Farkasréten, tudtommal egyetlen író társa sem volt jelen.

Van itt felfedezni- és feldolgozni való. A hazai kutató számára álljon még itt egy másik figyelmeztetés: vigyázat, a nyugati magyar irodalom és az úgynevezett politikai emigráció nem ugyanaz! „Egy Kentuckyban élő emigráns politikusként a kecskeméti kommunista – írtam valamikor száműzetésem boldog éveiben – természetes ellenfele. Íróink azonban egy akolba: az osztatlan magyar irodalomba tartoznak. Éljenek bárhol a világon, közösek az érdekeik: pályatársak, és nem ellenfelek.”

Nehéz lenne elfelejteni, hogy 1945 emigránsai például nem fogadták be az íróknak készülő – szerintük kommunizmussal fertőzött – 56-os fiatalokat. Nem véletlen, hogy ezeknek csak öt-hat évvel a forradalom után lett saját kiadójuk és folyóiratuk.

Cs. Szabó Lászlónak, a nyugati irodalom nagy öregjének, a fiatal nemzedék szeretve tisztelt „osztályfőnök urának” még 1984-ben is próbálták megtorpedózni amerikai körútját újvilágbeli magyar politikusként. Ugyan-

azok, akik *Az ősrégi kultúrák* (sic!) címen adták közre indián nyelvrokonainkról szóló tanulmányaikat. Akkor, 1984-ben egy bostoni előadásom rendezői hazaárulónak kiáltották ki az idős író, amiért a budapesti Nagyvilágban engedélyezte Dickens-tanulmánya közlését. Lehurrogtak, hiába tiltakoztam. Még aznap éjjel megírtam *Néhány keserves igazság* című röpiratomat, azután, hajnalban, búcsú nélkül elhagytam vendéglátóim otthonát.

„Szívvel köszönöm – írta nekem később Cs. Szabó – kellő erejű morális kitérésedet. (...) Amit tettél, azért fontos, mert lényegében nem rólam van szó, hanem *rólunk*, s ez a *rólunk* a nyugati magyar írók többsége és (...) potenciális hazai olvasóink. A torzult lelkületű, olykor egyenesen ámokfutó emigránsok önmaguk, azaz kinti létük erkölcsi igazolására súlyos erkölcstelenséget követnek el, amikor az otthoni magyarságtól akarnak légmentesen elzárni minket. (...) miközben önmagukat áldozatos mecénásoknak képzelik. Rájuk fért egy kis elnadragolás” – fejeződik be az 1984. július 29-i levél.

Íme néhány apróság, ami segíthet megérteni, hogy milyen körülmények között élt és alkotott a nyugati magyar irodalom.

Végül, néhány számszerű adat. Borbándi Gyula teljességre törekvő felmérésében mintegy 500 nyugati magyar író szerepel, akik 984 hírlapban és folyóiratban közlik műveiket. Terjedelmét, volumenét tekintve a nyugati magyar irodalom tehát egy kisebb latin-amerikai ország (Honduras, Nicaragua) irodalmához hasonlítható.

De vigyázat! Az egyetlen irodalmi mércével készült felmérésben, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem négy antológiájában (költészet, széppróza, esszé, tanulmány) mindössze száz szerző szerepel. Ez a harminckettő költő, huszonhat próza-, huszonegy esszé- és ugyanannyi tanulmányíró a tulajdonképpeni nyugati magyar irodalom. A többi, sok száz műkedvelővel ez az irodalom soha nem tartott fenn semmiféle kapcsolatot.

Mindezt fontos leszögezni, mert manapság szabad préda lett a nyugati magyar irodalom. A jó emlékű hollandiai Mikes Kelemen Kör utódjának állítja be magát egy Mikes International nevű, ugyancsak hágai, új kívándorlókból álló műkedvelő társaság. Amíg nem írjuk meg irodalmunk igaz történetét, a zavarosban, mint látjuk, halászni lehet.

„Faludy György számára a földi pokol is osztályrészül jutott, ahol víg napokat töltött” – írja többek között egy ilyen „újnyugati” dolgozat. „Vele szemben – íme a ravasz csavarintás – Illyés Gyula meg sem nyikkant az *Egy mondat...-án* kívül.”

Egy szó mint száz, legyünk óvatosak. Cs. Szabó László itthon nyugszik, Sárospatakon. Hű maradni hozzá, az Osztályfőnök úrhoz, ma is feladat.

LACKFI JÁNOS
Spirituálé

*hisz, ha a szemem becsukom,
a félvilágot becsapom,*

*mert ha mindkét szemem csukott,
azt hiszik, hogy nem is vagyok,*

*mert nem látnak, mert nem vagyok,
meghalni meg se halhatok*

(Bella István)

*Elefánttól a kis halig
Ami él majd mind meghalik*

*Meghalik és meghalódik
Kírnák fölébe: tól-ig*

*Halál peremén ki szédül?
Csak az ember – bálba készül!*

*Csinosodik menne bálba
Készülődik a halálra*

*Fehér arcát pirosítja
Szénnel szemét kihalítja*

*Vak rostélyon az arcából
Szeme parazsa kilángol*

*Mintha volna arca kályha
Lángját kürtő fűdögálja*

*A kürtő felér az égig
Vihar duhog benne végig*

*Égre duhog lelke kelme
Mintha hordó énekelne*

*Ujja mint a lángok nyelve
Égre mutat fenyegetve*

*Égni készül égbe készül
Szénné mégse kékül végül*

*Csak úgy ég mint csipkebokor
Melyben a tűz tyúkja kotol*

*Kotlik lázas piros tollal
Százcsápú tüzes ostorral*

*Villámos tüzes taréjjal
Fészken tojás láva-héjjal*

*Ember készül a halálra
Semmi-ágon árva lárva*

*Halál-bálba lép a lába
Bubának rengesse bába*

*Tengergesse méhe tánca
Arca álca arca tálca*

*Tálcán nyújtja a világot
Mely agyából kivirágzott*

*Kicsírázott láng-taréjjal
Agya tojás láva-héjjal*

*Benne térkép kozmoszostól
Véeres sokágú ostor*

*Szű-járatát cizellálva
Ember készül a halálra*

Inga

*Semminek nincs soha vége.
Minden valami másba átzuhog,
Indából mindig inda bújik elő,
Sejt sarjad sejtől, időt nemz az idő.*

*Mindennek mindig vége van.
Valami minden percben véget ér,
Formáját szétveti egy önnön
Fogantatását se sejtő újabb létező.*

*Soha semmi meg nem öregszik,
Épp csak sötétebb lesz fél árnyalattal,
Épp csak szövete viseltesebb egy kissé,
És már nem tűri úgy a terhelést.*

*Minden öregszik minden pillanatban,
Kiszívja állagát a napsütés,
Marjul, morzsállik, összetöpped,
Lejtmenetben gördül észrevétlenül.*

*Történetnek itt nincsen sose vége,
Körbékígyózik, láncszemre láncszem,
A végét nem leled, ki meghalt,
Annak helyét kitölti gyermeke.*

*Minden történet folyton véget ér,
Minden összedől, innen nincs tovább,
Hátranézve látod, ott állsz minden percben
Szénné égve, szobor-mozdulatban.*

BÍRÓ JÓZSEF

Azóta is ... – nélkül

– üzenet Bella Pistának odaátira –

ablakodon
benéz
A
NAP

...

– I S T E N E M –

...

M I L Y E N S Z A B A D

... méhek zümmögése ...
szivarvégek nehéz – fanyar – bűze
... szemek : szemek : szemek ...
sósmezédeskeser szerelmek ... szeszek

– : ö s s z e m o s ó d n a k : –

H A R A N G Z Ú G

n y e l v e t l e n h a r a n g

VAJDA GERGELY BALÁZS

Fenekig

Ma éjjel közel engeded recsegő ujjaimat, mint valami fonott kosárban, úgy dideregsz tenyeremben, a kosár süllyed, és fentről a magárahagyottak zokogása.

Egymásnak rohanunk a sötétben, én nagyszünet végéről hirtelen terembe forduló diák, te könyveit túl lassan maga elé kapó tanárnő, ijedten bocsánatért csörömpölök, bárcsak legelső emlékem volnál.

Ki húz ki innét, most igazán kútba ugorhatnál értem, a lányok szoknyája a betonkávához tapad, öngyilkos kerékpárpumpa, én meg szétrobbanok, feketé türelmemben.

Talán mosolyogsz majd, ez az első menyegző, az első csodatétel, halványan remegni fog a kezem, azokra gondolok akik kívül rekedtek, akiknek elfogyott a mécsesükből a fény, a zsákvarrótűre bambuló tevére, szél fúj Gileád felől, ecettel telnek meg a korsók.

És este lesz és megint reggel, méhedből mint a juharpropellerek, gyermekek vitorláznak, honnan lehetnének biztosak benne, hogy eltaláljuk a nevüket, ha kiáltjuk, baj van.

Mekkora ősz képzelsz, a ködtől nem látunk el a falakig, az öregek minduntalan hazaindulnak, és irigylésre méltóan úgy tudnak visszajönni mégis a szobába, mintha nyolcvan évig nem történt volna semmi, vagy minden pengeéles lesz, vajon mekkora csöndben ülünk majd, ha mindent visszaidézel.

Taramm

*Egy féllábú nő könnyeiben kopogó túsarkak
még a tegnapi dekoltázsát hordja
de feje fölé már kifeszítették a cirkusz sráfos ponyváját
vékonynyakú lovak félelmetes mutatványok árnyai homlokán*

*Később meglepő szolgáltatást kínál majd kiégett katonatiszteknek
vörös kárpitokkal és egy törpe zongoristával a sarokban
félrészeg rajongók vésik falába hogy 'itt jártam'
vagy hogy 'százhuszonnyolcasok előre'*

*A szifilisz vöröskörmű prófétanője lesz
aztán a portásfülkébe költözik és mindenkit túlél
esténként fonott kerekesszékekkel zöldposztós asztalhoz gurul
és a számokra fogatlan meséit dobálja*

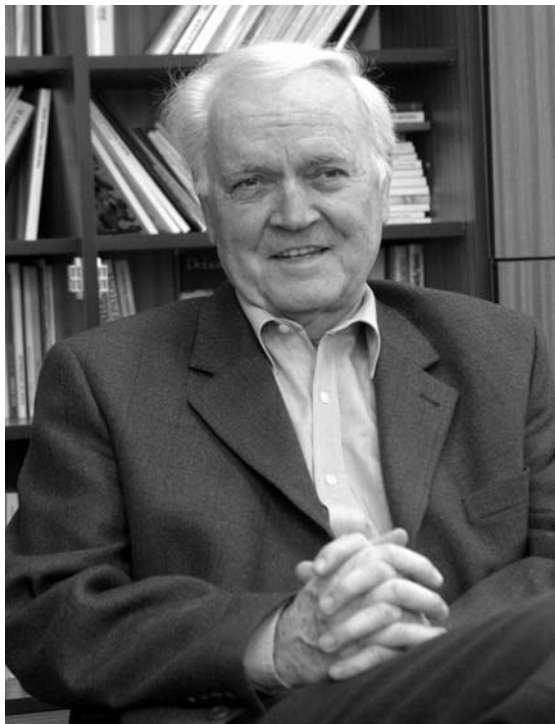
*Most még azért két lába van mellettem fekszik
barnás bőrén hangyák tapogatóznak a fészek felé
mindig valami regényes életről álmodtam mondja
mosolyogva bölintok és ígérem hogy majd holnap
ébenfekete automobillal betonfalnak csapódunk*

MÁRKUS BÉLA

Troll és a puszta pej lova

A kis viking

Dobos László regénye, a *Sodrásban* nem folytatódott, s hogy miért nem, ennek magyarázatát hiába keresnénk az írói vallomásokban, nyilatkozatokban. Hogy a regény megjelenését követő öt esztendőben megkísérelte-e tétő alá hozni a tervezett ciklusnak legalább a következő darabját, éppúgy kiderítetlen, mint hogy miképp érintette – Szlovákia történetének fejezetcímét kölcsönözve – „a bársonyos forradalom adventje”, a glasznosztj és a peresztrojka. Az Irodalmi Szemle negyvenöt éves múltjára visszatekintve a *Fergeteges történelem (Égyűrűk hatalma II.)* mindössze azt idézi fel ezekből az időkből, hogy rendőrségi követése „arcátlanul folyt” a nyolcvanas évek közepe végéig, oly annyira figyelte az államrendőrség, hogy amikor hazatért egy-egy pesti útjáról, a főnöke, a kiadó igazgatója, Sárkány Árpád már tudott minden lépéséről. Morális próbatételét is érzékelteti – megpróbálták besúgónak beszervezni –, alkotói próbálkozásairól azonban hallgat itt is, másutt is. A munkája, kiadói dolga pedig aligha töltötte ki az életét; annak sincs nyoma, hogy Gorbacsov színre lépése után a csehszlovákiai rendszerellenes erők bármelyikéhez, akár a legtevékenyebb civil csoportosulásokhoz, az ökológusokhoz vagy a természetvédőkhez, akár pedig az aktivizálódó reformkommunistákhoz, netán különböző ellenzéki sejtekhez, titkos egyházi mozgalmakhoz kapcsolódott volna. Bár köztudott, hogy a glasznosztj és a peresztrojka szelleme a szocialista táboron, a „szovjet blokkon” belül az NDK mellett Csehszlovákiát hatotta át a legkevésbé, hogy itt volt a legerősebb a reformoktól való félelem – annál érdekesebb lenne tudni, mivel teltek Dobos László napjai a bársonyos forradalom adventjekor.

Annál is inkább, mivel 1989 novemberével kezdődően három-négy éven át szinte minden napja nyomon követhető az interjúi, beszélgetései, vagy a cikkei, publicisztikái alapján. Ezekből tudható, mikortól szavaznak ismét bizalmat neki a Madách Kiadó dolgozói, s lesz ismét az igazgatójuk. Innen, hogy mikor jár segélyszállítmányt kísérve a forradalom sebeit viselő Romániában, mikor meghívottként az RMDSZ első kongresszusán. A Csemadok tiszteletbeli elnökeként mikor szólal meg, hogy tervezi a sztalinista maradványnak csúfolt szervezet átalakítását, különböző mozgalmakhoz, pártkezdeményekhez való viszonyát – szintén ezekből olvasható ki. Szlovák parlamenti szereplése világos; jól kirajzolódik, mi egyes politikusokról a véleménye, s mi a szlovák–magyar viszony alakulásáról. A Magyarok Világszövetségében elfoglalt pozíciói – 1989-től társelnök, 1992-től az egyik alelnök – milyen elképzeléseket, nemzetstratégiai terveket érlelnek meg benne, ez sem marad homályban. Csak az alkotói létezéséről hallgat. Nemzet- és kultúrpolitikusként sokszor megnyilatkozik, szépiróként egyszer sem – csak majd 1994-ben, amikor Kossuth-díjat

kap. Ám addig már túl van „ifjúsági” regényén, *A kis vikingen* – a róla való beszédet azonban annyira mellőzi, mintha a mű maga mintegy mellékesen készült volna. S mintha maga sem érdemesítette volna több figyelemre, mint amennyit kapott. Márpedig igen-igen csekély érdeklődést keltett – de a rendszerváltoztatások zsvivájában nem is igen kelthetett nagyobb, hangosabbat. Különösen, hogy az ajánló szövege szerint a legfiatalabb olvasókhöz akart szólni. Azokhoz, akikről a könyv hátuljára került ismertető jóindulatúan feltételezi, tisztában vannak vele, hogy a szerző korábbi köteteinek középpontjában a népeket, nemzeteket, és nemzetiségeket „egzisztenciájukban érintő” nagy társadalmi változások, történelmi sorsfordulók emberi vonatkozásai álltak. Őket igazítja el, megnyerni akarván, hogy most viszont hétköznapi eseményeknek „egy kisgyermek által láttatott világa bontakozik ki”.

Köszöntjük a 80. születésnapját ünneplő Dobos Lászlót

Az ajánlás hátralévő, többszörösen összetett mondata nemcsak azért meggondolkodtató, mert kétségessé teszi, tényleg a gyermekek kedvét, kíváncsiságát szándékozta-e felcsigázni, hanem azért is, mert felkínálja a vita lehetőségét egy másik kivonatolással, Görömbei Andrásnak a Digitális Irodalmi Akadémia honlapján szereplő mondataival. „A magyar édesanya és norvég édesapa révén két hazát, nyelvet, szokás- és normarendszert, két mélyen átélt mesevilágot a magáénak valló kis Lars csodálatos, már-már mesebeli életébe azonban fokozatosan betörnek a hétköznapi prózaibb, nyersebb eseményei, s a mindaddig harmonikus családi élet megbomlása nem hagyja érintetlenül a kisfiú kialakuló tudatát és lelki világát sem” – így az előbbi. Az utóbbi pedig azzal az állítással kezdi, hogy a „gyermekregényt” a szerző Norvégiában született unokája ihlette, aztán – átváltva egy másik műfajra – a „meseregény” fő problémáját így nevezi meg: „a vegyes házasságból született gyerek kettős otthonossága és kettős hontalansága. A két, egymással ellentétes irányból kapott hatások lelki következménye”. A lappangó vita mindenekelőtt a haza és a hontalanság fogalmának tisztázásával válhatna nyílttá, pontosabban annak a körvonalazásával, hogy e fogalmakhoz milyen tartalmakat kezd kapcsolni a gyermeki tudat. A *kis vikinget* a meseregény műfajába sorolva még az a nehézség is előáll, hogy egyáltalán használhatóak-e ezek a társadalmi, történelmi gyökerű kifejezések, hiszen a mese lényegéhez tartozik a valóság felfüggesztése, a tapasztalati világ elhagyása, a fantasztikus meghódítása, mégpedig az időtlenség keretei között, a történelmi idő semmibevételével. Szintén érdemes a felvetésre, vajon melyek azok a prózaibb események, amelyek Lars lelki világára akkora erővel hatnak, hogy Szeberényi Zoltán *Magyar irodalom Szlovákiában 1945–1999* (AB-ART, 2000) című monográfiájában mind az ajánlás, mind az akadémiai összefoglaló megfogalmazásait elfogadva, már „két irányból zuhogó” határról ad számot, mi több, „lelki traumákat” gerjesztő következményekről. Oszlja továbbá a névtelen, illetve a neves kolléga véleményét: „ifjúsági regény, pontosabban: meseregény”, írja, páratlan műfajváltozat, valamiféle traumamese létezését feltételezve ezzel.

I. Minden további, a műfajra vonatkozó polémiának elejét lehetne talán venni, elfogadva, hogy *A kis viking* se nem ifjúsági, se nem gyermek-, se nem meseregény, hanem egyszerűen „csak” regény, amelynek egy nyolctíz év körül járó kisfiú a hőse. Mégpedig – és ez az elbeszélésmodot tekintve visszakanyarodás a pálya elejéhez – vallomásos, egyes szám első személyben beszélő hőse. Lényeges mozzanat, hogy szocializációja, a társadalmi együttélés szabály- és szokásrendszerének

elsajátítása ott tart, amikor még nem alakította ki a saját egyéni viselkedésmintáit, értékorientációt. A viselkedését, cselekedetét mozgató erők, okok közül a fejlődési motívumoknak, az egyéni ambíciók, életcélok megvalósításának szinte semmi szerepük nincs, ellentétben az elemi lelki és biológiai szükségletek kielégítésére ösztönző hiánymotívumokkal. A biológiai alapszükségletek mellett a szeretet és a kötődés szüksége határozza meg. Ugyancsak lényeges mozzanat, hogy szocializációja csaknem teljes egészében családi keretek között megy végbe, hiányzik az iskola közege, nincs szó arról, hogy noha már csaknem tíz éves, iskolába járna (az sem kerül szóba, hogy Norvégiában az iskolásköteles kor mikor kezdődik). Nevelése, nevelődése dolgában fontos intézmény, a társadalmi normákat, mintákat a családnál esetleg módszeresebben közvetítő közeg marad tehát ki kiskorú életéből – az anyjához s általa a családhoz, a környezetéhez fűződő kapcsolata ezért a szokottnál is meghatározóbb jelentőségű én-tudatának kialakulásában. Akit, akiket utánozhat, mintaként követhet, azok kizárólag ebből a körből kerülhetnek ki, én-azonosság-tudata, identitása is általuk formálódhat. A regény én-elbeszélője ekképpen meg is rajzolja a maga „pályáivét”: a kezdetben csak mesékre, mesélésekre vágyó Lars története végére eljut odáig, hogy az ősei iránt kezd érdeklődni. Akinek a képzeletét előbb Troll, az óriás ember lányoma mozgatta meg, kötötte le, az mintha saját elődei lányomába vágyna lépni: az öreg nagyapjába, a legényébe, a nagymamáéba, aztán bestefaréba és bestemuréba, mindazokéba, akiket az anyja felsorol az ősök, az öregebbek, „és azok öregjei, és azok legöregebbjei” között. Ha nem is történik meg, de elkezdődik az önazonosítás, az identifikáció. Amelyet az ismeretek iránti kíváncsiság, a tudás vágya hajt, nem pedig érzelmi hiány- vagy sérelemérzet. Nemhogy trauma keltő sebek viselője lenne, messze van még az enyhe frusztráltságtól is, nincsenek kínzó, gyöttrő élményei.

Az otthontalanság érzése is nemhogy ellepné Larsot, még ismerni sem ismeri azt. Talán azért, mert több helyen is otthon érzi magát. Talán, mert természetes életformája az állandó úton levés. E tekintetben a Dobos-regény szerkezete mintha a műfaji értelemben vett mesét formázná – kultúrantropológusok szerint ugyanis ennek egyik univerzális alkotóeleme az utazás (ld. Biczó Gábor: *A mese hermeneutikája*. in: *Közelítések a mesehez*. szerk. Bálint Péter. Didakt, Debrecen, 2006.). Larsot az életkora, s persze a családjától, a szüleitől való függése is meggátolja abban, hogy útjaiba, utazásaiba mintegy belső vágyait, félelmeit, törekvéseit vetítse ki. Mint ahogy a hallott s megjegyzett – az én-elbeszélésben közvetített – meséknek sincs ilyen szerepük, tizenkettő

közül egy sem igen szolgál a projekció eszközeül. A helyváltogatás motívuma történetsszervező erőként a mesei varázsszámhoz illően három rétegben jelenik meg: az elbeszélő jelenben éppúgy kétféle alapon – analógiás, párhuzamos módon, illetve ellenpontozva – kapcsolódnak össze, ahogy az előadott mesékben, valamint a főleg az anyai emlékezetben feltáruló elbeszélte múltban is.

Az elbeszélői alaphelyzet nincs ugyan egyértelműen rögzítve, ám úgy tetszik, egy karácsony reggel jelöli az idejét, a norvég nagymama oslói házának ablaka pedig a helyét. A tekintet innen, e valóságos viszonytól mindjárt a képzeletbe úszik, majd a messzi távol szintén tapasztalati, ám most az emlékezés által közel hozott világába: a „hótörő” Trollon állapodik meg előbb, aztán a Duna mellett lakó másik nagymamához ugrik át. Ő „olyan távoli, mint az Óperenciás-tenger”, s azért van különös varázsa annak, ahol él, mert ott „a meséket látni is lehet”, lelkesül Lars, túlzásba esve, nyilván, hisz előbb a norvég óriást is látta, utóbb pedig, a Duna közelében járva sem elevenednek meg a mesék, sőt, alig is hall ott belőlük, a tucatszámú javát norvég földön mesélik el neki. Az alaphelyzet sajátossága még, hogy az Oslóból Pozsonyba futtatott képzelet a magyar rokonokat, az „ősöket” veszi számba, környezetükkel, ezen belül is a farkashoz hasonló kutyával, a Tiszával együtt. Lehet, hiányuk, e karácsonyi jelen nem valóságuk, az oslói ünneptől való távolmaradásuk az oka, hogy az unoka emlékezete náluk időz el előbb, s nem a norvég családnál. A következetesen mamának hívott édesanyja gyermekkorának – „amikor én még nem voltam” – ismétlődő epizódjai is ezért kerülhetnek előtérbe, s talán még a névazonosság okán: a kutya neve előhívja azét a folyóét, a Tiszáét, ahol a nyarait töltötte. Ezek a nyári kirándulások idézik aztán meg a gyermeki szemléletre oly jellemző analógiás alapon Lars „icuripicuri” korának útjait, amikor „mint a kenguruk”, kis zsákban az anyja hasán utazott, majd mikor járnai kezdett, „hátulzsákot” kapott, a szintén következetesen papának nevezett édesapja így vitte magával minden hónap végén a nagymamáékhoz a farmra.

A farm, az oslói és a pozsonyi ház jelzik azt a háromszöget, amelyen belül az elbeszélő élete zajlik, illetve amelyek viszonyítási pontként szerepelnek bármikor, ha elhagyja őket, az egyformán otthonának érzett helyszíneket. A regény cselekményében az induló helyzethez képest a mama első meséje sem hoz változást: az öreg juhász halála után magára maradó kislány esete a bárányokra fogat fenő rókával és farkassal az állatmesék Aisóposszal és Phaedrusszal jelzett antik hagyományát, illetve La Fontaine költészetét idézi meg, a hiszékenységek térbeli változáshoz nem kötött példáját. Efféle eltérés, kalandos helycsere ismét csak az emlékezetben történik:

a mama most a nyarak után a telekről mesél, a karácsonyi utazásokról a Tisza-parti nagymamájához, a kislány dédjéhez. Az egész éjjel s még egy fél napig tartó vonatozásról, s aztán a két pej ló húzta szánkóról, a nyakukban lógó, a farkasokat elriasztó csengőről – talán ezt a hangzásbeli élményt is az elbeszélői alaphelyzet, az oslói karácsony hívta életre. Annál is inkább, mivel a szános ember „a kristályhegy felé” indítja a lovait, s azokról a „fáradt csillagokról” beszél, amelyek tán a „felhők hegyén” ülve, „Északnak” – azaz Norvégia felé? – ragyognak a legjobban, itt meg csak hunyorognak. E képzetársítás azt kérdezteti Larssal, vajon az édesanyja nem látta-e a fehér kutyák mutatta szánúton Trollt, hiszen ő – ahogy a norvég nagymama mesélni szokta – unalmában kijön a barlangjából, s „felmegy a legmagasabb hegyre”. Az óriás kalandjai helyett aztán azét a névtelen emberét kezdi mesélni, aki elindult „egyszer” megkeresni a Szoria Moria palotát – ahogy erről a norvég nagymamától hallott először. A térváltozás nemcsak távolságok, hanem magasságok legyőzése is: a kíváncsi embert szelek viszik, előbb a keleti, aztán a nyugati, ez adja tovább a délinek, s persze hogy az északi szárnyán repül végül, míg meg nem mutatja neki a messziről világító palotát. A gyermeki fantázia nem tesz különbséget a különböző valóságsíkok között: a norvég népmesebeli kastély, vár látomása a mama nagy, havas pusztaságon utazásának megjelenített látványára vetül. Aztán a kórházba szállításának és az orvostól való félelmének élményét már ő meséli úgy el, hogy a fia tényleg a gonosz király varázslójának hiszi az orvost, csodálkozva mégis, az érdekes előadás szerint „mintha a király meg az öreg nagymama testvérek lennének”. És ismét a képzetek összekapcsolása: Lars újra a norvég nagymamájától hallott mese elmondásával próbálkozik. Gyermeki szemléletének ragyogó példáját adja, amikor a mama tapintatosan visszautasító mondatára, „Álmos vagyok, inkább máskor”, így felel: „Akkor csak az egyik szemedet tartsd nyitva, jó?”. S mondja is, hogyan lett az öregember legkisebb, folyton csak a hamuban játszó kislányból, akinek még neve sem volt, „a legnagyobb nyúlásztor Norvégiában”. Hogy kapott egyáltalán nevet – az édesanyja ajánlotta, hívják Hamujankónak, amit ő furcsállott: „... ezt lehet, mama? Te nem vagy pap bácsi, király sem...”, azaz van-e jogod elkeresztelni bárkit is –, s hogy hívták végül a nyulak a saját országukba, külön palotát építve neki.

A következő, negyedik mesét – anélkül, hogy az elbeszélői alaphelyzet változására bármi is utalna – az álom motívuma kapcsolja az előzőhöz. Most Lars szunyókálna, „az álom madár képében” indul el feléje. S itt az elbeszélőmód szükségképp változik: a saját álmára csak utónézetből láthatna rá, egyes szám harmadik személy

adja hát elő, hogy viszi magával a madár, teljesíteni akarva utasa kérését: oda repítse, ahhoz a kőhöz, „amelyiken a papa üldögélt, amikor elszökött az iskolából”. Igen finom érzékenységre vall, az én-elbeszélő és a szerzői narrátor, nem utolsósorban az álombeli gyermek részéről, hogy a kökeresés motívuma mindjárt azután merül föl, miután a mama óvodás és kisiskolás korának szerelméről, Dodóról beszélt. Lars mintha féltékeny volna anyja emlékeire, álmában legalább a jelennel szembesíti – a férj, a papa itt kerül először szóba. S itt, miután megtalálták a követ, ahogy a madár emlékszik rá, „szeplos volt az orra, mint a tiéd”. Ettől kezdve, a Dodóhoz kapcsolódó egy-két emlék megjelenítését és a rájuk vonatkozó reflexiókat követően, ha nem is a gyermeki rajongás – „Te azt nem tudod, milyen jó, ha a mesében is ott van a mama” –, de legalább a figyelem, az érdeklődés megoszlik, áterelődik a papa irányába. Az összehasonlítás alkalmait ragadva meg – ha nem is a rivalizálását. A mesék különbségeiből indulva ki: Lars kérdésére, hogy a „gyerekek miért szeretnek menni valahova”, az anyja a „hol volt, hol nem volt, az Óperenciás-tengeren is túl” kezdet jelentését magyarázza: „Sokan szeretnének eljutni oda, ahol a világ véget ér, és le lehet lógatni a lábukat”, s ezt tartja a legszebbnek, a vitéz királyfiak szerepeltetése mellett. A papa szerint viszont „északon ez másként van”, mások a mesék is, „itt a hajó a fontos”. A gyakorlatiasságot állítja szembe az álmodozással, a vikingeket, a norvégok őseit mint „az igazi hajósok”-at az Óperenciás-tengeren utazókkal. Talán már azt is a békéltető szándék kérdezteti a kisfiúval, hogy a magyarok között voltak-e olyan harcosok, mint a vikingek, de megtudván, hogy a kalandozó magyarok éppúgy pusztítottak és raboltak, mint a vikingek, már bizonyosan ez a szándék mondatja vele: „akkor a norvégok és magyarok lehetnének rokonok is”.

II. Ez az a pont, a kalandozások korának felidézése, amelyik mintegy mozgásba hozza a regény utazás-motívumát, ezzel is érzékeltetve Lars szüleinek egymástól való lassú eltávolodását. A kezdetet a gyermeki emlékezet két jelenethez köti. Analógiás alapon az egyiket, amikor még kisebb korában ők is „kalandoztak Jugoszláviában”, a tengerparton, ahol először hallotta őket veszekedni, s ahol a nudista strandon „mindenkinek ugrált valamije”, s „a papa mindig máshová nézeget”-ett. Aztán hajózni indultak, hogy amit a mama énekel az „isteni, isteni öböl”-ről, azt a papa kontrázza, norvégül dúdolva, hogy a „fjordok sokkal szebbek”. S mintha csak a növekvő feszültség szimbóluma öltött volna testet: vihar kerekedett, amit éppúgy nem tudtak lecsillapítani, ahogy ő sem szülei indulatát, pedig talán ezért kezdett volna mesét mondani, norvég nagymamája nyomán, a

„tengeri emberekről, de ott abban a motoros, zúgó hajóban nem tudtam senkinek elmondani”. A tenger hullámzása mintha az érzelmeiket kottázná, míg ki nem kötnek végre egy kis szigeten, amelyről azt gondolta, „ez a nyulak királysága”, olyan sok nyúlal találkozottak.

A civódások kezdetét azzal ellenpontozza, amikor még nagyon is egy akaraton voltak: születésével, életének kezdetével. Hogy hol volt, míg meg nem lett, a mama azt feleli, az ő és a papa testében, de várta a nagypapa, bestefar és a nagymama, bestemur. Aztán mielőtt a születésről mondatna mesét, a szülés fájdalmát, egyszersmind örömét idézteti fel. Azt, hogy a papa vele volt, fogta a kezét, törölgette az izzadságot, majd amikor minden összezavarodott benne s körötte, megszűnt a fény, majd megjelent ő, álomba szenderedve még egy óriást látott, aki az egyik kezével „tüzet önt a vízbe”. Lehet ez a tűz annak a fénynek a hordozója is, amelyik nem a mese, hanem a Biblia szerint, János evangéliuma értelmében minden e világra születő embert megvilágító fény – a biblikus párhuzam helyett a mesei érvényesül most, az ötödik mesében is. Az átváltozása, a szülés után madárrá lévő mamáé, akinek első gondolata, hírt vinni haza, „van már gyereke”. Sirályként szeli az eget, szivárványból issza a vizet, ennek a lábánál, egy nagy szikla alatt pihen meg, s tán ez juttatja eszébe, legalább egy fűszálat vagy egy virágmagot is kell majd a Tiszától hoznia, hogy letehesse a kő mellé, amelyet a papa és az ő lakodalmán a norvég vendégek hoztak, mondván, „ez Norvégia”. A Tiszához érve aztán „sirályul, sirály nyelven” mondta el, hogy a fiú már van, „körbepölytem a fát, és rikoltoztam, magas hangon”, nem ahogy a torkán, hanem a tökéletes átváltozás jeleként, „ahogy a csőrömön kifért”. Örömét beszéli el aztán a norvég szokás szerint lezajlott keresztelőre emlékezve is: az oltár elé árpakalász, tengeri, alma, szilva, nyírfavessző volt lerakva, minden úgy, ahogy a vikingek csinálták.

A keresztelés mint ünnep, a harmónia szertartása mutatkozik meg, hogy ennek elbeszélése után mindinkább a diszharmónia, az egyenetlenség jelei tűnjenek fel. Ennek a megbomlott összhangnak kifejezése a hatodik mese is, amelyik lehetne akár valóságos történet is, ha a realitás és az irrealitás határán át nem léptetne a híres vadász „igazságos medvé”-je, aki mintegy a gazdája helyett is vigyáz a kisnyulakra, gyenge däm vad borjakra, s aki észreveszi, hogy az énekesmadarak fészkeiből veszni kezdenek a tojások. Csónakkal kiránduló fiatal lányok szedik ki ezeket, s rakják a kötényeikbe – a medve azzal bünteti őket, hogy „három nap és három éjjel” kell evezniük a tavon, míg a vadász meg nem könyörül rajtuk. Az intézkedő medve figurája az elbeszélésben úgy tűnt elő, mint akinek a fia arrafelé lakik, amerre a papa farmja

van, Észak felé, ahová járni szeret, s ahová a mama viszont nem vágyik menni. Ezért méri a térképen vonalzóval, hány kilométerre van a Duna, ő pedig tán ezért szeretné – a mezőn dolgozó lovakat és az embereket a markába söprő ifjú Trollról az óvodás nénitől hallott (hetedik) mese meghosszabbításaként –, ha az óriás egyszer igazi lenne, „ha az ölébe venne, és ketten elindulnánk világgá”. Ez a világgá menés nyilván menekülés is, de az ismeretlennel való találkozás is. Mint a régi Norvégia felfedezése, a farmjukon, a házak a rövid ágyakkal, amelyekben félig ültek, úgy aludtak a hideg miatt. És mint Dag, a papa rokona titkának megsejtése is: minden évben eltűnik egyszer két lóval, de csak eggyel érkezik meg, hogy miért, nem derül ki. Tengerészekkel mulat, csempész – ellenpárja ismét a képzeletben ölt alakot. Bestefar mintha teljesíteni akarná unokája kívánságát – légy király! „ha te leszel... a fiad leszek” –, a farm legöregebb háza előtt trónra ül, koronát tesz a fejére, köntöst ölt magára, csakhogy elmesélhesse álmát a nagyon öreg emberről, aki őt szemelte ki királynak, s varázseszközt, egy vékony kardot is adott neki, amely „mindent tud” a kezében, de ha más fogja meg, szarvasagancssá változik. Így amikor bestefar suhint vele egyet, minden és mindenki eltűnik, ő, Lars egyedül marad. S talán a kard varázsolta el, hogy ő álmodja tovább a nagypapa álmát. Egy szarvas parancsolja neki, üljön a hátára, szelek, madarak szárnya helyett ő viszi a Szarvasország királyához, hegyről hegyre, hegyről völgybe ugrálva, előbb ott pihenne meg, „ahol összeér a föld az éggel”, majd egy három ágra szakadt nagy folyóhoz érve. „Az lenne a jó, ha a mama valahonnan kukucskálna, és mondaná, mit kell ilyenkor csinálnom” – vágyja az álombeli gyermek, mint aki bánja már, hogy ha játékból is, de királyfi akart lenni. Nincs azonban megállás: a király szerint az őt már egy álló esztendő óta figyelő Legnagyobb Szarvasok Tanácsa úgy döntött, senki más nem lehet az ország örököse. Addig azonban próbákat kell kiállnia: „egy évig a víz mélyén kell élned, egy évig a föld mélyében, harmadik esztendőben a hegyek tetején, mert csak így lehet megtanulnod minden szükségest”.

Ehhez a képzeletbeli próbatételhez kapcsolódik a valóságos, a papa akarata szerinti: oda járjon iskolába, ahová ő járt, megtaníttja, hogy kell télen a hegyről lecsúszni: csak rá kell ülni a táskára, és csúszni, „a kormányzás a legfontosabb, meg kell kerülni a nagy fenyőfákat”. A királynak öltözött bestefar és a szarvasok királya is elképzelteti a párját. Az előbbi, mintegy az egyenlőség, az egyforma szeretet jegyében a pozsonyi nagy tata lesz: ha már egyetlenegy mesének se mondója, se szereplője, legalább mint gondoskodó nagyszülő említessék, aki kétszer ment eléjük Prágába, s legényesen az ölében cipelte őt.

Az utóbbi párja a norvégok igazi királya, aki „dolgozni is jár, tudja vezetni az autóját is”, s akiről a karácsony előtti vásárláskor (az elbeszélő így jelzi egy év elteltét?) beszélnek a nénik, míg kint az utcán várakozik, s el nem indul egy kiskutya nyomában a „királyok útján”. A mama „majdnem sírva” keresi, csak az vigasztalja, néhány nap még, s utaznak. „...Mi miért megyünk mindig a Dunához haza?” – kérdezi édesanyjától, az édesapja kétségeit, fenntartásait közvetítve. Hogy az utazás nagyon sok pénz, és „azt is mondja, hogy itt sokkal szebb minden”. És azt is, hogy „sokat telefonálsz, és az is sok pénz, fel is szerel neked egy mérőórát a telefonra”. A karácsonyi hazalátogatás terve a házaspár között megbomlott összhang jelzője – kérdés, hogy mint a mese műfajában, az útnak lesz-e, van-e terápiás értéke, az egyensúlyhoz vezető megoldásokra mutat-e rá. S a kisfiúnak ebben döntő szerepe van. Emiatt faggathatja az anyja: hol szeret lenni. A választ követően – „ott, ahol te, mama” – emiatt döntheti el, lerajzolja a papát is, „ahogy szomorkodik”. Ő maga helyreállítaná s magában helyre is állítja az egyensúlyt. Elmondja, amit a papa mondott neki, hogy szereti őket, csakhogy a mama más, „nem vagy igazi norvég és nem is nagyon akarsz az lenni”, az „ez nem olyan egyszerű” válasza pedig pici kora emlékeit idézi fel. Hogy a papa repülőre ülve megmutatta Norvégiát a legénynek, és hogy a mama ez idő tájt ruhatáros volt, mosogatott, utcán sült kolbászt – dolgozott, amit lehetett.

Hogy a karácsonyi utazás nem teremt körülötte harmóniát, ezt sejtetik a mama szavai: jól figyeljen meg mindent, „mert megtörténhet, hogy egyszer egyedül indulsz a Duna felé”. Ehhez illően akár tanmese is lehetne a következő, a kilencedik, a csikósról, Lovas Gergelyről és a griffről, aminek a hallgatása közben el-elszunyókál a repülőn. A történet szerint a csikós, akinek csupa fekete ló van, háromszáz, a keze alatt, fehér lovat szeretne magának, s ezért indul el napkeletre. Olyan magasan repült a lovával, hogy „megérinthette a nagyobb csillagok szélét”, ám amikor a lova kimúlt, hiába szólt a csillagokhoz, azok nem válaszoltak – nem volt, aki a visszavezető utat megmutassa neki. Felmászott hát a messzire kémlelni egy öreg fa tetejére, ahol egy óriási fészekben egy hosszú nyakú madárra lelt, akit megvéd a vihartól, s akiről kiderül, a griff fia. Hálából a griff megígéri, visszaviszi a hazájába, „ahol a fekete ménes legel”. A jótett helyébe jót várj mesei törvénye, s nem – mint János vitéz esetében – erőszakos tette röpteti tehát a dolgavégezetlenül hazatérő csikóst. Lovas Gergely története nem kínál megoldást. Ha elmondását didaktikus szándék vezérelte volna, ez nyilvánvalóan csődöt mondott.

A karácsonyi ünnepek a papa távollétében nem hozták elő a családi gondokat. Ha az egyensúly megbom-

lását sejtetik, akkor ez esetleg Lars formálódó egyéniségében, alakuló énjében mutatkozik meg úgy, hogy új s mindeddig első barátjával, Palikával játszva már nem viking szeretne lenni, s nem Troll kísérője, hanem a moziban látott Tarzan, ha már Winnetou-ról, az igazságos és erős apacs harcosról, akinek kisiskolás cimborája képzeli magát, nem hallott.

III. Oslóba visszatérve a mama mintha úgy remélné helyreállítani az egyensúlyt, hogy bejelenti, dolgozni akar. Ehhez illően, akárcsak az előbb, ismét lehetne tanmese is, amit a dolgos lányról előad. Saját vágyait, félelmeit vetítené bele? A paraszti munka céltalanságának őseitől örökölt tapasztalatát? Az örökös, időtlen fáradozását? Hisz „nagy kertben dolgozott a lány, míg végigkapálta a hosszát, kinőtt a kisbárányok téli bundája, s ahogy végzett a szélességével, már karácsonyra harangoztak” – szorgoskodása megtetszik egy öregembernek, aki még ifjú korában indult el az öreg király fiának feleséget keresni, s aki hét napon át figyeli a lányt, a nyolcadikon pedig magával viszi a hintóján a királyfihoz. Neki nincs sok ideje az udvarlásra, háborúba kell mennie, „egy esténk van, hogy megszeressük egymást”, mondja. Szőke kisfiuk születik – rá s a papára hasonlító? –, aki egy reggelre eltűnik, a leggonoszabb boszorkány elvarázsolta. Arany almafácska lett belőle, mikor ezt kivágták, lovacskát faragtak belőle, ezt simogatva aranszőrű báránka pattant ki belőle – ez változik aztán vissza királyfivá, a gyermekükké. Mindez a királynévá lett dolgos lányt azonban nem tölti el örömmel – korábban is visszavágyott a hosszú kertbe, most pedig azt mondja, „így én nem bírok élni”. A valóság hangulata kivételül, ráncosodik a mesére: „én minden sárkánynak és boszorkánynak levágom a fejét, mama!”, szól Lars biztatón, hősleg, hiszen sárkányokról szó sem esett.

E tizedik mese elmondását az utak, utazások ideje követi. A mama iskolába jár, keveset van otthon, vizsgázik, „felveszik valami intézetbe”, ahol az lesz a dolga, hogy még többet utazzék, mint eddig, kórházakba menjen, orvosságokat magyarázni. Bárhová kerül is, akár a legészakibb városokba, ahonnan – mint az Óperenciás-tengerről mondta korábban – „már nem lehet továbbmenni, mert csak a semmi van”, mindig hívja telefonon. Sokszor magával viszi, ilyenkor, míg a mama dolgozik – gyógyszerügynök lehet? –, ő a szállodaszobában rajzolgat, képeslapokat nézeget. De anyja távollétében is megmarad az erős kapocs közöttük: amikor az apja rosszalóan megjegyzi, „a mama nagyon szeret vendégeskedni”, ő magában annyit fűz hozzá: „nem tudtam, hogy ez jó dolog vagy nem”. A mesék elmaradását viszont panaszolja – varázs- vagy tündérmesék helyett azonban „igaz mesét” kér. „Királylány, tündérek, sárkányok, rablók,

semmi ilyesmi, csak vége, ezek olyan elvágós mesék” – jellemzi ő maga az olyan történeteket, mint amelyet a hófálnak vágódó, onnan a tengerre benyúló jégnyelvre csúszó autójáról, halálos félelmű kalandjáról ad elő az édesanyja.

S még ezeknek az igaz meséknek a helyét is átveszik a veszekedések. A papa már nem segít csomagolni az útra kelő mamának, s amikor visszajön, a szép beszélgetések elmaradnak, csak „veszekedtek, csendesen, de veszekedtek”. A „rossz munka” miatt, s hogy a farmra menjenek, ahonnan – védekezik a mama – egész nap nézheti a völgyet. „Sokszor ez volt a mese helyett, s én nőttem, nőttem” – jelzi az idő múlását, s helyzete változását: a szülei papíron is vezetik, hány nap marad az egyikükkel, s hány napig a másikkal. Egy „nagy veszekedés” ismét párhuzamot diktál a norvég mesék summázatával: „minden királyság közül a havak királysága van legfentebb, azon túl már csak a jég van, csupasz jég, ott pedig nem tud megélni csak a szél”. Nemcsak a megélhetés, a „rossz munka” gondja – nyugtalanítja a mamát az is, ha sokáig nem mehet haza, Pozsonyba; honvágya van. Ez vetül ki az újabb, a tizenegyedik mesében, amit már nem otthon, hanem Hans Kristian bácsiéknál hall. A sötét házban, ahol nincs villany, Topio, az erdők szelleme a mesehős: a hozzá beállító fiatal vadászt kéri, maradjon ott örökre, neki adja egyetlen lányát is. Miután egy nagy fa alatt összeházasodtak, s teltek az idők, azon kapta magát a férj, „hogy egyre többet gondol haza, ahol született, ahonnan eljött”. Nézte a csillagokat, „de nem tudott állásukból eligazodni, nézte a nap járását, a hold feljöttét, de nem tudta, merre induljon”. Merre induljanak: mert a felesége is vele tart, Topio bánatára, aki egy darabig mégis elkíséri őket, azt az utolsó tanácsot adva, hogy ha kunyhót épít, vigyázzon, a csillagok ne világítsanak bele. Egyik kunyhót építették a másik után, született egy gyermekük, aki megtanulta a szarvas, a medve, a róka nyelvét, azok segítették, „merre van a merre”. S a szél fúvásából érezték, hogy a vadász szülőföldje „keletre lehet”. „Elindultak, és hazataláltak.”

Lars hazája, azaz otthona egyre inkább a „nagy haragosság”-é. Azután is, hogy egy lány, Line kerül hozzájuk rá vigyázni, s énekel, mesél, Trollról is, de legtöbbször a sziklahegyről, s az olyan fiúkról, akik „tengerre mentek”. Ő mondja az utolsó, a tizenkettedik mesét is a szegény ember lányáról, akit egy hordó aranyért egy medvéhez adnak. Még mielőtt kiderülne, hogy igazából királyfi, a mostohája varázsolta el – „nappal fehér medve, éjjel medve” –, hiába kéri a lányt, ne beszéljen kettejük dolgairól, a lány ezt nem fogadja meg. Érvényesül, mint a korábbi mesék esetében is, a Propp

(*A mese morfológiája*) megfogalmazta szabály: a hős a tilalmakat megszegi, az ártó szándékú ajánlatokat viszont elfogadja és teljesíti. Büntetésül a medvének el kell vennie a nagyorrú asszony lányát, akinek a keresésére a szegényleány indul. Sziklánál aranyalmával játszadozó öreg anyóka, aztán az aranyguzsalyon aranyfonalat sodró szomszédja segíti, míg eljut a csillagon reggeliző, hold szélén alvó öregemberhez, aki elárulja neki, hogy a lány egy fapalotában lakik az anyjával, „egyikük orra északnak lóg ki az ablakon, a másiké keletnek”. Varázseszköz, egy balta segít bejutni hozzájuk, hogy ajándékképp átadjon nekik egy aranyalmát, játszani és egy végtelen hosszú aranyfonalat, amelyiknek csak azt kell mondani, „aranyutam, aranyutam, és akkor ő elindul előttek Aranyország felé”, a medvekirályfihoz. Dolga végeztével a szegényleány hazamegy, a hosszú orrúak pedig „még most is mennek, mert nem találják Aranyországot”. Valamiért úgy gondolja a fiú, Line „magáról mesél, ő is csak menne, menne” – ahogy ez, akarata ellenére, hamar be is következik. „Line-nek el kell mennie tőlünk”, jelenti ki a mama, miután egyszer sírva távozott otthonról, „el sem búcsúzott tőlem, nem tudom, miért”. A gyanút, hogy a papa is ludas a dologban, csak felerősíti: ezután még többször veszekedtek, „a falon keresztül hallotta”.

Többé már nem hallhatja civódni őket: kezdődik számára a „nagy kaland”, megy a dunai nagyíékhoz. Bestefar és bestemur, mondják neki a telefonban, „az ablakban fognak állni, amíg Bécsben le nem száll a repülő” – az elbeszélő ezzel a mesék birodalmába emeli őket, hiszen mindkettőjüket felruhazza a távolbalátáson kívül a csodás segítségnyújtás képességével is. Hangjuk a gyermeküket megszajból újtjáró engedő nagyszülői aggodás, szeretet és ragaszkodás hangja, a kép pedig, az ablakban állásé, a regény nyitó jelenetét idézi Trollal, az óriás emberrel. Mintha Lars meséje itt érne véget, ez keretezné be történetét.

Életében nem hoz változást Pozsony sem, csak mintha én-azonosságának formálásában most már szerephez jutna a magyar mondakincs s a történelem is. Ha Oslóban, mintegy búcsúzóul még megnézte a viking múzeumban Nansen hajóját, a Framot s a Kontikit (nem tudálékoskodik, nem jegyzi föl, hogy Thor Heyerdahl tutájának volt ez a neve 1947-es expedíciója során) – Pozsonyban a törökök kötik le a figyelmét, az *Egri csillagok*, „a vitézséget gyakorolják”. Mint Bornemissza Gergelynek, az a jelszava – „az a fő, hogy sohase féljünk” –, és van kivel a képzeletbeli patakban is fürdenie, Éva helyett Violával. Utánozzon bármit is, érzelmi indítékul sohasem a félelem, mindig a szeretet szolgál. A vonzódás, mindenekelőtt az anyjához, aki bár elvesztette házaselete egyensúlyát, ám megtalálta a módját, hogy Lars kiegyensúlyozott kis egyéniség

legyen. Az új környezetben is, miután Oslóba visszatérve elköltöznek a papától, az új lakás környékén pedig „pakiszok”, a törökökre hasonlító, nagyon verekedős pakisztáni bevándorlók laknak. A papa néha telefonál, néha elmegy hozzájuk – a mesék kora azonban lejárt. Az óvodában sem mesélnék annyit, mint a magyar óvodákban. Ha Kinga, egy erdélyi lány van vele, három napig, ha Grú, az unokatestvére, vagy ha Dag, aki az istenről mesél – egyforma kíváncsisággal hallgatja. Ha pedig a Pestről jött Gyöngyvér vigyáz rá, akkor a két gyermekével, Manóval és Tepsivel felforgatják a lakást, mindent kivisznek belőle, mert azt játsszák, hogy – a norvég hajósokat követve? – körülviatorlazzák a Földet. Egy másik szoba közepén pedig indián sátrat állítanak, Winnetou-nak talán. Aztán megfogadják, hogy „elindulunk megkeresni őseinket a Duna mellé”. Vikingek, apacsok, magyarok – az azonosulásnak nem a kényszerét, hanem a lehetőségét jelenti mindhárom. Akárcsak a tizenkét mese, a lelki fejlődés elősegítőjeként, ám egyszermind kivételéseként is. A mesemondás és hallgatás során, valamely jelentés továbbításakor létrejövő hatás egyes kutatók szerint része annak a szakrális kommunikációnak is, amelyik az emberen túliban való részesedés lehetőségét s örömét nyújtja. Az emberen túliban és az emberiben: a csodásban, a hétköznapi élet fölé emelőben.

IV. De ilyen szerepük van a játékoknak is, amelyek jó része – társak, cimborák híján – a fiú képzeletében zajlik, a mesebeli lények megszemélyesítésével, ami mint stilisztikai alakzat elevenséget, derűt lop az előadásmódjába. Feltűnő ugyanakkor, hogy a valóságos természeti környezet csak igen-igen ritkán kínál számára akár ügyességi próbát, akár valamely elmemozdító tevékenységet, még ritkábban állítja különös helyzet elé. Ha csak nem számítjuk annak, ami többször foglalkoztatja, és amit ellentmondásosan ítél meg, hogy „Norvégiában télen még reggel is éjszaka van”. Egyszer bajnak mondja ezt, másszor jónak tartaná, sőt a legjobbnak, „ha este lenne reggel”, mert akkor felkelnének, világot gyűjtának, „és már jöhetne is a mese”. Mondhatni, ilyen gyakorlatiasan, ha nem is mindig az érdekei szerint próbál eligazodni a tapasztalatai, élményei számára feltáruló világban is. Legyen az bár – amiben főleg az elején szívesen merítkezik meg – a szavak, a nyelv világa. Legtöbbször az afféle, a gyermeki felfogásra jellemző analógiás gondolkodás mozgatja itt is, mint a mesék „befogadásakor” – például ezért szeretné, mert nagyon borzas, megfésülni azt a sündisznót is, amelyet a nagypapa kutyája, a Tisza fogott, s tán – ahogy norvégül írja: Hele dagen matet jeg en Pingsvin – azért eteti egész nap, mert megszokta, hogy a magyar nagymamánál „mindig enni kell”.

S ez az a két gyermeki tevékenység, a norvég és magyar szokások összehasonlítása, valamint a nyelvek világában való eligazodás, ami nemcsak mint formaképző tartalom jelenik meg, hanem mint a történetmondás hangnemét, hangulatát befolyásoló tényező is.

Azt a bölcselmet, hogy nyelvem határai világom határai, megfogalmazhatná Lars is, hiszen úgy tágul körülötte a világ, ahogy egy-egy fogalmat azonosítani tud a való világ látványaiival és érzéki benyomásaival. Ezért kéri annyiszor a mamát, mutasson neki egy vakondot, de „igazit”, és mert Norvégiában a cserebogarakról sem hallott, ezért őket sem tudja elképzelni. Mint ahogy az ártatlan állatokat sem, hisz nem érti, „mi az, hogy: ártatlan”. Azt sem, „mi az, hogy pej ló”, s „mi az, hogy vakkantani”. „Mi az, hogy pusztaság”, ezt is kérdi, s elfogadja a szellemes, ám nem biztos, hogy szemléletes magyarázatot: „A pusztaság olyan nagy palacsinta, mint a tenger”. A „pórujár”, a „karcús” jelentésével sincs tisztában, de olyan szót sem hallott a norvégok között, hogy „mindentudó”. Azt már nem is kérdi, ki az, milyen az a „csodafurulyás juhász”, mert nem tudja kimondani „ezt a hosszú szót”. Amikor pedig, karácsony előtt a mama énekelni kezdi, hogy „Rossz a Jézus kis cizmája, sír a ködmöne, / ázik, fázik, megveszi az isten hidege”, kivételesen szinte elutasító lesz. Nemcsak arra hivatkozik, hogy nincsenek ilyen norvég szavak, hanem arra is, hogy ő játszani szeret és hogy „a papám se mond verseket soha, nem tud énekelni sem... És nem is fogom tudni, hogy sír a ködmöne, ki talál ki ilyeneket”. Például ő is, ehhez hasonlókat, bájos szövéteivel, beszédfordulatok kifordításaival – öntudatlan nyelvjátékaival. Amikor a mama kitalálja, képzeljék magukat nyusziknak, és a Sárga-tó vizétől a Fodros-tó vizéig keresik s nézik a virágokat, egyszer csak észreveszi, „mamu nyúl” már nincs sehol, akkor úgy hiszi (s mondja), „nyúldolára ment”. Amikor – az első mesében – az árván maradt kisfiú „rókaaltatót” kezd fűjni a „lomposfarkúnak”, vagy amikor – igaz, nem ő, hanem a mama – úgy beszél a pakiszokról, hogy a juhászlegény bizony – nem elhúzná, hanem – „elfurulyázná az ő nótájukat is”. A kiejtés nehézségein, a tévesztéseken mára már ő is mosolyog. Hogy a repülőt „lepelő”-nek mondta, az erdőbe helyett „ebdőbe” lett, s az emlékszelt pedig még most el-elvéti, „emlészkel”-re cseréli fel. Az pedig, hogy beszédébe nemegyszer kever egész mondatokat norvégül (ezek fordítása lábjegyzetekben szerepel), természetes – ugyanakkor a világhoz való alkalmazkodását jelzi, hogy ezek a történet végére teljesen eltűnnek. Nincs szüksége már segítségre, mint mikor az anyjától kérdezte, hogy „mondják az ilyet magyarul”, az ilyet, hogy „nem csináltak semmit, csak odamentek meg visszajöttek”, ami norvégül: skulking. A mama biztosan a norvég szó, nem

pedig a körülírás alapján fejtette meg, mint egy találós kérdést, hogy az, aki odament meg visszajött, az „naplopó, ingyenélő... mihaszna”. Ez a szófejtő buzgalom, legyen bárkié, az elbeszélő főhőse vagy a szereplőké, csakúgy, mint az egész műnek a nyelv és az ember lényegi egybetartozását hirdető szemlélete Sütő András esszéregényét hozza az emlékezetbe. Az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* talán mintául is szolgált Dobos László előtt. Ha nem például, serkentőül biztosan.

Az elbeszélőnek a norvég mesevilágban való otthonosságát jelzi ugyanakkor, hogy nem szorul segítségre, de nem is nyújt támpontot, ha egy-egy, mások számára bizonyosan ismeretlen szót, fogalmat hall, használ. Úgy mesél Trollról is, mint mindenki ismerőséről – megszabadítva így az elbeszélést attól a nehezéktől, koloncától, amit, mondjuk, a mama magyarázata jelenthetett volna. Fejtegetése arról, hogy a norvég mesevilágban nem egy Troll van, az óriás, hanem trollok vannak mint természetfölötti lények, a sárkányok, boszorkányok rokonai. Hogy a trollok erősek és rondák, némelyiküknek csak egy feje van, de akad három-, hat-, sőt kilencfejű is. Hogy szinte Norvégia szimbólumává váltak, szinte mitológiai alakoknak tekinthetők. A mama, ha nem gyógyszer-ügynök, hanem pedagógus, pláne magyartanár, s ha tanítani, netán fontoskodni vágyik, bizonyosan Ibsen drámáját, a *Peer Gynt*öt is szóba hozza elbeszélő fia előtt. Hogy Peer, a troll-lányok után vágyódó legény a trollkirály, Dovre elé jut – s hogy ez az uralkodó ugyanott trónol, Norvégia „nemzeti hegységében”, a Dovrefjelben, ahol a mókás hangzású, tréfás ikerszóra emlékeztető Szoria Moria is van. Olyan „távolban függő” kastélyként, várként, amelyekre – mint Dovre-ra is – a XIX. század közepén bukkant rá két népmesegyűjtő, a Grimm fivérek példáját követő Asbjorsen és Moe (ld. Vaskó Ildikó: *Háncsvirág a trollok birodalmában*. <http://www.tanszertar.hu/eken/2005.02/vasko.htm>). Mindez mint filológiai betét, ha epikai elemként netán bekerül a regény szövegvilágába, az elbeszélés mint előadás lendületét fogja vissza.

Hasonló, a történetmondás folyamatosságát megszakító szerepe lehetne annak az egynéhány leíró elemnek, amelyek a norvég szokásokat, szertartásokat mutatja be. De mert itt sem merül bele különösségük, érdekességük taglalásába, s a magyar szokásokkal való párhuzamba vagy szembeállításukra sem fecserli az időt, ezért a pusztá leírásuk eleve az olvasói tudatra bízva – kinek-kinek tudás- és ismeretszintje, valamint buzgalma szerint – a másik szokásvilággal való összevetést. Az elbeszélő néhány esetben azért kivételt tesz: amikor az evés dolgában a norvégok javára ítélt, hogy ők nem esznek annyit, mint a magyarok, a gyerekek meg egyébként is „csak este esznek”.

Mindezt tréfásan adja elő, a feladatnak azzal az örömeivel, amit az ebéd szertartásának kezdetekor a kis haranggal való csengetés jelent. Ilyen még a tánc is: a norvég óvodában „másat” csináltak, mint amire a mama szeretné megtanítani. „Körbe álltunk, és csak mentünk. Úgy. Hosszú lépés, rövid lépés” – ez a norvég tánc koreográfiája, a magyaré meg (a csárdásé talán?): „bokázni, kettőt balra, kettőt jobbra”. S talán utolsó sorban ide tartozik még a negyedik mesének a szabadságról szóló, madármagyar előadott, áthallásokra serkentő eszmefuttatása arról, hogy nyáron fenn a hegyek között – ahol, ugye, a papa gyermekkori emlékeit kutatják – van a „legnagyobb szabadság. Itt nincs ellenségünk. Amerre ellátsz, mindenütt szabadság. Itt van a szabad madarak országa”.

A lakodalmi szokásról és a keresztelő vallási szertartásának szerves részét alkotó pogány, még a vikingektől származtatott eleméről az ötödik mesével kapcsolatban már volt szó. A születés mítoszához tartozik a szintén nyilván a régmúltból származtatható, általánosan elfogadott (ám alighanem már csak falun, farmokon élő) köszöntőforma, hogy ha „fiú születik, egy marék szénát, ha lány, szalmát akasztanak a ház bejáratához”. Az ünnepkörök közül nem kerül szóba sem a húsvét, sem a pünkösd – a karácsonynak viszont, ahogy ezt a regénykezdés is mutatja, kitüntetett szerep jut. Azzal az elbeszélői kiegészítéssel, hogy eszmélkedése óta egy kivételével talán minden karácsonyt másutt, nem norvég földön töltöttek. Így aztán a gyermeki tudat az ünnepet az ajándékok vásárlásával azonosítja, s azzal, hogy „itten úgy van, hogy amikor az emberek várják a karácsonyt, világító csillagokat akasztanak az ablakokba”, de felfigyel egy számára szokatlan mozzanatra is: a papa ilyenkor „a hegyi házban mindig felhúzza a lobogót”. Ehhez a gesztushoz, az állami jelkép – már ha a lobogó a nemzeti zászlóval azonos – és az egyházi, vallási ünnep találkozatásához a kisfiú éppúgy nem fűz kommentárt, mint ahogy a pozsonyi meglepetéshez sem: a szentestén a „valamilyen miséről” énekelve érkezőkkel csaknem egyszerre jövő télapóhoz. Hogy Jézus Krisztus, a Megváltó születését miért a Mikulás köszönti, ezen persze csak akkor csodálkozhatna el, ha tisztában volna vele, ki a Megváltó s ki a Mikulás.

A nyelv titkaira vagy a közösségi szokásokra való rácsodálkozás a gyermeki kíváncsiság fokmérője, a gyermekészjárás mutatója. A szerepe azonban nemcsak ennyi. Az én- és az önazonosság alakítója is. Láttuk, a kisfiú előtt inkább a magyar környezet s nyelv számít ismeretlennek, így elbeszélőként számára a nyelv használata s birtokba vétele idegenségérzetének felszámolása is. Nem erőszakkal, persze, hanem olyan fajta természetességgel, annyira magától értetődően, szinte

észrevétlenül, ahogy a norvég mesevilág hősei, kiinduló szituációi és az ezt követő funkciói mellett lassan megjelennek a magyar (vagy a nemzetközi) mesék alakjai, eseményei is. Mindezt a szó szoros értelmében vett szövegközöttséget – vagyis intertextualitást – értelmezhetné, magyarázatokkal láthatná el a vallomástevő narrátor (ld. Troll, illetve a trollok példája), ám nagy erénye, hogy nem teszi. Nem kezd a hasonlításon és utánzáson alapuló „világsajátítási” szintjét, ismereteit meghaladó fejtegetésekbe. Nemcsak korához, de talán alkatahoz illően is elhagy minden okoskodást. Az tehát, amit Szeberényi Zoltán a regény hibájául ró fel, nevezetesen, hogy az író „a gyermeki tudat határait meghaladó teljesítményt ruház” a hőseire, aligha igazolható. Az elbeszélés, „a narráció szintjét” következően a gyermek tudatvilágához igazítja, s keresve se igen találni olyan helyeket, ahol – hangzik a leg súlyosabb kifogás – „egy koravén bölcs kisöreg” mondaná el „a maga történetét”. A regényből száműzettek a bölcselkedések, okoskodások. Ám a reflexiós epikai elemnek ezért a hiányáért bőven kárpótolnának már maguk a mesék történetei is, nem beszélve Lars nevelődési történetéről. Az pedig, hogy a harmadik epikai elem, az ugyancsak a történet, a történetmondás szünetét jelentő leírás is jobbára hiányzik, vagy legalábbis elenyésző szerepű, szintén előnyére válik *A kis vikingnek*. Lars és családja sorsának fordulataira s elbeszélésük eszközeire irányulhat a mesék kiszámíthatatlan eseményei és varázslatos hangulatai miatt már úgyszólván felajzott figyelem. Az a kíváncsiság, netán feszültség, amit csak növel a két világkép, a valószerű és a mesei közötti lényegi eltérés: hogy míg az egyik esetben az emberi cselekedetek és sorsok levezethetők természetes feltételeikből, megmagyarázhatók a mű bemutatott körülményekből, addig a másokban, az érzékszerveink által fel nem fogható, érzékeinken túli világban minden lehetséges, semmi sincs feltételhez kötve. A két valóságszintnek a korábbiakban már jelzett módokon történő egymásra vetítése, egymásba játsztatása mégis olyan esztétikai minőséggel lep meg, az egységes átformáltságával, amelynek az eredménye – mint Szeberényi Zoltán is hiszi – „sok szempontból meghaladja a magyar gyermekirodalom átlagos színvonalát”. Mi több, ha azt a „sok ballasztot” nézzük, amit Koncsol László szerint is a szerző pályakezdő regényei cipeltek, a „funkciótlan szavak terhét”, a reflexiókat, a pátoszt, a kommentárokat, a „cicomát”, vagy az én-forma csapdáit, akkor *A kis viking* úgy tűnhet fel, mint amelyik megszabadult a ballasztoktól s kiszabadult az elbeszélés mód csapdájából. Azaz kiemelkedik a többi Dobos-regény sorából.

KÁDÁR FERENC
időtlen idő legyek

*hát akkor senki se jöjjön
hagyjatok nyugton
az idő csak úgy hömpölyögjön
át a tar koponyám fölött*

*ne zavarjon senki se többé
hagyjatok nyugton
legyek búskomor időtlen idővé
melyben se perc se óra*

*nap van még de nem a számlálható
csak az ott fenn
az örök az életadó
sugarai megtörnek tar koponyámon*

*nem kell új időszámítás
hagyjatok nyugton
nem kell se régi se új se más
az idő ne bennem hömpölyögjön*

*mielőtt minden csalónak
beérik busás haszna
kiürült koponyámmal
ne járjatok zajos piacra*

*hagyjatok nyugton
hadd kacsintson össze
üres szemgödrökkel
az időtlen idő*

OLÁH ANDRÁS
ami fölösleges

*próbáltam lehántani
a fölöslegest:
a szavak alól kifehérett a hazugság*

kint szakadt az eső

*az árokban sűrű víz futott
– elmosta a részeg álmokat*

volt egy másik életem

*most emigránsod vagyok
– kifordítva élek
mint egy kopott kabát*

azóta sem

*ismerős szerpentinek
kapaszkodtak föl velünk a hegyre
új fedőnevet adtál a kapcsolatunknak
összesöpörted a másnapos álmokat
a koránjött tévedéseket
egy vekker nyugtalan csörrenése unszolt
de leépítés folyt benned is
s azóta mint egy félbehagyott mondat
annyit sem érsz*

Erdei tánc

„Meghallani a magyar Atlantisz harangszavát”

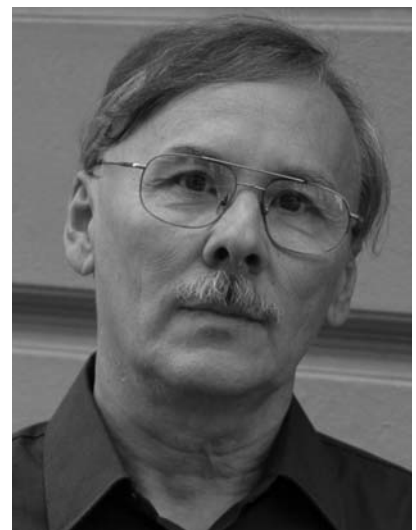
Beszélgetés Bertha Zoltánnal

Bertha Zoltán a debreceni iskola legnemesebb hagyományait és legtávolosabb vízióit kiteljesítő írástudói minőségében a kortárs magyar irodalom egyik emblematikus személyisége. Nagy formátumú és tág horizontú irodalomtörténész, kritikus munkásságát az össznemzetben való gondolkodás, az egyetemes szemléletmód, a magyar és világirodalmi kánonnal folytatott állandó párbeszéd határozza meg. Tehetségével csak tudása, felkészültségével pedig csak tisztessége kelhet versenyre. Az egy kezemen megszámolható ajándékemberek egyike ő, aki Kárpát-medencei összekötő és értékközvetítő szerepében is élő cáfolata a szétszabdaltságnak, a csonkaságnak és a kishitűségnek. A Gondviselés különös kegyelmének tekintem, hogy egyetemista korom óta ismerhetem és a barátomnak tudhatom. Az egyebek mellett Kölcsey-, Petőfi Sajtószabadság-, Tamási Áron- és József Attila-díjjal kitüntetett Bertha Zoltánt sok vonatkozásban útmutató és példaadó személyiségként tartom számon. A „szellem jelzőfényei” között számomra ő az egyik legfontosabb és leghitelesebb pályatárs.

– *Pár hónappal ezelőtti közös utunk alkalmával – Szegedre menet – szülővárosodat, Szentest is útba ejtetük. Megható volt, amilyen otthonossággal kalauzoltál bennünket az alföldi kisváros utcáin, a kedves szülőház környékén. A kötődések, a gyökerek, az indíttatások fontosságáról kérdezlek hát először; ami – különösképpen fölnevelő városod, Sárospatak vonatkozásában – a helytállásra képesítő emberi tisztességet, az értékválasztásainkat életre szólóan meghatározó miliő hagyományvilágát jelenti.*

– Az Ikrék jegyében születtem, s csak ebben a pillanatban villan belém, hogy talán ezért tudhatok tulajdonképpen két szülővárost is a magaménak? Eddig is boldogító érzéssel töltött el, hogy egészen távoli és különböző, mégis együvé tartozó magyar tájakon igazi életelményi melegséggel lehetek egyaránt otthon, de a kettősség jelképi kitágíthatósága csupán most, a magyarázatadás közben ötlött fel bennem. Amikor tehát elmondom, mi is történt pontosan. Édesanyám tősgyökeres dél-alföldi, szentesi tanyás gazdálkodó családból

került hódmezővásárhelyi, kiskunfélegyházi iskolákba, majd Pestre az egyetemre is, ahol találkozott édesapámmal, aki viszont egy poroszlói (szintén Tisza-vidéki) hatgyermekes tanító családból indult a pályáján: a mezőtúri gimnázium után a sárospataki református teológiát végezte el a harmincas évek derekán (évfolyamtársként és jó barátságban például az irodalmár-filozófus Vatai Lászlóval, a nevezetes Dosztojevszkij- és Ady-könyvek szerzőjével), majd két évig Amerikában szolgált segédlelkészként ottani magyar gyülekezetekben és tanult tovább Pittsburgh Western Theological Seminary-jén, azután hazatérve a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett magyar, angol és latin szakos diplomát, magyar irodalomtörténetből Horváth Jánosnál doktorált (Justh Zsigmondról szóló monográfiája 1941-ben jelent meg Budapesten), s az ekkori háborús időszakban örömteli főnyereménynek számított, hogy ezután rögtön Patakon előbb internátusi, majd hamarosan rendes tanári állást kaphatott. Összeházasodtak, s csaknem hatvan évig, az

ezredforduló körül bekövetkezett halálukig éltek a pataki tanár-családokra jellemző puritán, értéktudatos, szellemi, erkölcsi, érzelmi gazdagsággal telített életüket. A háború után nem sokkal megszületett a nővérem – Bertha Csilla, aki szintén irodalmár, a modern ír irodalom elismert kutatója és szakértője lett, s a debreceni egyetem angol tanszékén tanít (a férje pedig Donald E. Morse, ugyancsak irodalomtörténész amerikai és debreceni egyetemi tanár – Vonnegut monográfusa –, akivel közösen magyar irodalmat is fordítanak és adnak ki külföldön) –, én meg aztán 1955-ben jöttem a világra. A nyarakat a család rendszerint Szentesen töltötte – Patakról a nagy távolság miatt (egy teljes napi utazást jelentett a három-négy-száz kilométer) év közben édesanyám nemigen látogathatta szüleit, rokonait –, s én június elején ott, nagymamáméknál érkeztem meg. Édesapám még Patakon volt azokban a napokban, zajlott az érettségi bankett, amikor megérkezett a távirat: az osztályfőnök úrnak fia született! Ünnepelni kezdett ám az üdvívalgó diáksereg – ma is vidáman elemlegetik, ha meglátnak (híresek a nagy pataki öregdiák-találkozók), akik ebbe az osztályba jártak. A nyári szünet aztán már velem is mindig Szentesen telt, miközben

„Pataki szobabelső – édesapám feje fölött édesanyámról készített portréja”

alapvetően Patakon élve ez a csodálatos hely nevelt iskoláival, történelmi levegőjével, egész környezetével. A Bodrogot övező jegenyékkal, a hegyaljai dombokkal és az ezer színben tarkálló szőlőhegyekkel. Vannak vidékek, ahol „véremmel rokon a patak” – vallja a Kányádi-vers olyképpen a költő székelyföldi bölcsőhelyéről, hogy azzal minden olvasó azonosulhat a sajátjára gondolva, s köztük én is közvetlenül ugyanezt érezhettem a „Bodrog-parti Athént” idézve. De ráadásul úgy, hogy ezzel a mélyseges és bensőséges szeretetvisztonyal gyökeresen nőhetett és nőtt össze bennem a másik táj: a nagyalföldi síkságok, a tiszai nyárfák, a termő gyümölcsösök és a hatalmas kerek kék ég ígérete. Egyszerre és együtt: kertek és mezők, artézi kutak és dinnyeföldek, locsolás utáni nyáresti petúniák és estikék illata és hangulata – és a vulkáni csipkészetű zempléni hegyvonulatok, a tengerszemek sziklatornyok, az éles levegő, a korcsolyázásra alkalmassá fagyott folyókiöntések varázsa és atmoszférája. Ahogyan a bodrogi rétek a Kárpátok felé nyúló magaslatokkal a Hegyalján találkozhatnak.

– *Életedet és pályádat leginkább a pataki szellemiség, azon belül is a szülői ház mikrovilága, legfőképpen csodálatos talentumokkal megáldott*

édesapád életpéldája határozza meg. A Laczkó András által készített beszélgetésben (Confessio, 2003/1.) az interjú elején olvasható az a valómásszerű, már-már ars poetica érvényű mondat („Olyan környezet vett körül, amely egy kisgyerek számára is érezhető módon árasztotta a lelki üzeneteket sűrítő szellemi kultúra levegőjét”), amelyet talán bővebben is ki lehetne fejteni.

– A természeti változatosság és a sokfajta szépség egymásba hullámzó megtapasztalásának közvetlen ajándekát csak bővítette, amit azután tanításként, tudatosítható formában is megkaphattam: a nyitottság és a szere-

tet parancsát. A biztatást és az ösztönzést a szülőfölkök egymásba láncolódásából, szférikus összefonódásából kifejlő láthatár egészének a körbetekintésére. Rosszul mondom: nem parancs volt ez; hanem még a kövekbe, a történelmi falakba is beleivódott természetessége, tapinthatóan példasugárzó életessége a mindennapoknak. Olyan élményközeg, amely szavak nélkül is mosolyogva szólított, intett a hűség, a ragaszkodás, a tiszta emberiség örömeinek megbecsülésére, létigazító lehetőségének kihasználására. A humán kultúra mint szerves közösségi hagyományvilág – minden érzelmileg és értelmileg felfogható morális sugallatával – nem valamiféle elvont tananyagként, hanem a köznapok meghittségében empirikusan átélhetővé váló tényvalóságként övezte eszmélkedésem meghatározó mozzanatait. A pataki szülői lakás például voltaképpen az ősi református kollégiumhoz tartozó egyik úgynevezett tanári házban (a református templom tövében, közel a Bodroghoz) foglalt helyet – egy XVIII. századi műemlék-épületben. Ez a ház – csaknem egyméteres vastag falaiival, boltíves mennyezeteivel, hatalmas borpincéjével, kőkeretes ablakaival, alacsony és díszesre faragott faajtóival –

„A pataki alma mater festői képe”

szinte várszerű erődítményként hatott. Itt működött a XIX. század első felében a pataki főiskola nyomdája, amelyben az úgynevezett pataki bibliát is nyomtatták, s itt lakott Kövy Sándor jogászprofesszor, aki Kossuth Lajos és nemzedéktársai nagy tanítómestere volt, és aki megjósolta, hogy Kossuthból még „nagy országháborító” lesz. Mindezt emléktábla is jelzi a kapu mellett. Később, már a XX. század derekán az Ablonczy tanár család élt benne (gyermekként a neves színikritikus, aki a kilencvenes években a Nemzeti Színház igazgatója lett: Ablonczy László), majd Laci édesapjának, Gyuri bácsinak a tragikusan korai halála után a mi családunk költözött ide. És a szobák falait édesapám festményei díszítették. Mert az ő életműve nemcsak lel-

„Cipőfűzős festmény rólam”

kész- és tudós-, hanem művész-tanárként is kiteljesedett. Gimnazista kora óta rajzolt és festett, később pedig – a Művészeti Alap, az észak-magyarországi és a hegyaljai festőkörök tagjaként is – munkáit Tokajtól Miskolcig, Debrecenről Budapestig, Szegedről Győrre állította ki egyéni és csoportos tárlatokon. Táj-, arc- és életképek, csendéletek, folklorisztikus motívumokban kifejezett személyes és közösségi sorsproblémákat absztraháló, expresszív-szimbolikus kompozíciók sokaságából álló művészetébe az 1998-ban a miskolci Felső-magyarország Kiadónál megjelent (Dobrik István és Turi Gábor szerkesztette) *Életfa – Bertha Zoltán festői világa* című monografikus album is betekintést nyújt. Ennek méltató fülszövegéből idézem: a „sárospataki festőművész lenyűgözően gazdag életműve a hegyaljai, zempléni táj és az ősi iskolaváros szépségeinek ihletett újraköltésétől az egyetemes

erkölcsi és nemzeti sorskérdések jelképes megjelenítéséig ível. Esztétikai és gondolati világának egyéni eredeti minősége, sugárzó erejű látomásokban megnyíló képi fantáziája a 'pataki szellem' és a gyökeres magyar kultúra új távlatait teremti. Egy olyan pálya alkotásaira villant rá e kötetnyi válogatás, amelyben művészi és nem-

zedékeket fölnevelő tudós tanári értékállítás együtt tartozik az emberi műveltség és a hiteles lelki-szellemi magyarság örökség-hagyó, eleven törzséhez. Ahogy bevezetőjében Pap Gábor művészettörténész hangsúlyozza: „Bertha Zoltán képei mernek szépen szólni hozzánk, ma, az ezredvég eszeveszett metál-zsivajában, amikor a szép magyar szónak minden megelőző korszakot alumulóan alacsony az árfolyama nálunk.” Kevés a pataki család vagy intézmény, amelynek a birtokában ne lenne tőle egy akvarell vagy olajkép. (Virágh Sándor tiszteletes úr jóvoltából ma a templomudvaron álló Lorántffy Zsuzsanna gyülekezeti teremben állandó tárlatszerűen látható a képek egy része.) És ez a millió nevelt engem is – egy olyan lakhely, amelyben szüleim könyvtára, a ma már múzeumba illő faragott bútorok, a zongora s az egyéb muzeális értékű tárgyak üzenték számomra az életreszólu spirituális értéktartalmak

jelentőségét. Vagy olyan kincsek, mint amilyenek az irathagyatékból kerültek a felszínre: édesapám harmincas évekbeli értekezése az amerikai protestáns magyar egyházi gyülekezetek életéről. Ma a szolgálati lakás üresen áll, csak tervezgetés folyik esetleges alapítványi múzeummal alakításáról. A pataki református temetőben, ahol ő is nyugszik – a XX. századi nagy tanári generációk képviselői között, és a pihenni éppen a „pataki Házsongárdba” vágó Cs. Szabó László szomszéd-ságában –, a pataki diákság emlékműve, kopjafája hirdeti ezt a szellemiséget. Hasonlóképpen lehetne ez az épület a pataki tanárság sok-sok jeles alakjának az együttes, közös múzeuma is. Mert az a szabad szárnyalású polihisztóri magatartás, amely egyidejűleg az elkötelező és köte-

lességteljesítő lelkiismeretesség maximumával párosult (a diákdolgozatok legapróbb vesszőhibáinak is az éjszákba nyúló javítgatásáig), amit testközelből láttam tehát: az másokra is jellemző volt. Sorolhatnám a neveket – szerencsére Benke György, Pólos László, Szabó Csaba összeállította a *Pataki tanáraink (1931–1952)* című kötetet (Sárospatak, 2005), amelyben mintegy félszáz nagyszerű tanáregyéniség portréja olvasható. Ezért csak Újszászy Kálmán professzort említem, akit a róla szóló (Benda Kálmán beszélgetőtársi részvételével készült) tévéfilmben Mr. Sárospatak-nak aposztrofáltak, aki kiemelkedő szerepet vitt a népi mozgalomban, a harmincas évek falukutató és népfőiskola-alapító törekvéseiben (Koltay Gábor adott ki róla – Balassa Iván, Kováts Dániel, Szentimrei Mihály szerkesztésében – impozáns emlékkönyvet 1996-ban), s akinek a credója ez volt: „három fáklyám ég: hit, haza,

emberiség”. Egy másik kiváló teológiai tanár – a keresztyén egzisztencializmus tudósa, Koncz Sándor (fia, Koncz Gábor ma a Magyar Kultúra Alapítvány elnökeként a világ magyarságának összeszervezésére törekvő kulturális közéletünk egyik vezető személyisége) – a hit mellett a jó humort is irányadónak tekintette. És valóban, a pataki diákság kedélyvilága legendás, s közismertek a pataki anekdotagyűjtemények. Amiket én magam is sokszor hallottam személyesen elmesélve, azok közül az egyik arról szól, hogy egy diák-ikerpár közül az egyik rossz fát tett a tűzre, s a tanár később meg akarja dorgálni. Kezdi is szidni, mire kiderül, hogy az egyforma gyerekek közül annak beszél, aki mit sem tud a dolgról. Elképed erre a tanár: Hát te nem az öcséd vagy?! Vagy egy másik: a túl sokféle tájékozódó gyereknek mondja a mértantanár: fiam, te olyan sokoldalú vagy, hogy maholnap henger leszel! S még a harmincas évek egyik tehetségvizsgáján történt – az egyházi iskolák tehetségmentő mozgalma a népi értelmiségképzés Németh László-i eszmények szerinti törekvéseihez kötődött szorosán, s Patakot amúgy is a „szegények iskolájaként” tartották számon –, hogy a kis tízéves parasztfiútól megkérdi a szemben ülő professzori kar: na, fiam, tudsz-e ahhoz a szólamhoz hasonlót mondani, hogy nem mind arany, ami fénylik? A gyerekek végignézt a sok komoly tanáron, s kivágja: nem mind tudós, aki szemüveget visel! Azonnal fel is vették (sértődés nélkül) – akinek ilyen esze van, az nem kallódhat el. (Világhírű matematikus lett belőle.)

Plebejus, demokratikus szellem; Isten-, ember és népszerűség; rebellis hajlam, kurucos-szabadságharcos igazságtudat (Adyval szólva: „protestáló hit s küldetéses vétó”); a történelmi örökség fenntartása és mozgósító megelevenítése; hazafiság és humanista progresszió; vallás, műveltség,

hit és tudás elsőbbsége bármiféle kultúraellenes értékvesztéssel szemben – csak jelzésként próbálom az engem is irányító eszmei támpontokat megfogalmazni. (Megint átvittem és analogikusan egy Kányádi-részlet – bár a sár-motívum még véletlenül konkrétan is passzol! –: „Becsületből, akit innen / tarisznyáltak, azt egykönnyen // nem fogja az élet piszka, / mert itt még a sár is tiszta.”) Hogy kellően nyomatékosíthassam: a tradíció itt sohasem megkötő korlátozást, ellenkezőleg, éppenséggel felszabadító inspirációt jelentett. A „szabadság oroszlánjai” is itt tanyáztak – hadd utaljunk Petőfi úti jegyzeteire –, a Perényiek, a Lorántffyak, a Rákócziak örökül hagyták elkötelező, akár lázadó igazságtevésre indító magatartáspéldájukat. A nemzetépítő életszemléletet. Olyan iskolakultúrában megtestesítve, amelyre csak egy példa – merthogy közelről ismertem ennek is a részeseit –, hogy az angol internátusban a tizenhét-tizennyolc éves fiatalok Shakespeare-drámákat játszottak eredetiben. Kilátó és őrtorony, végvár és menedék szerep volt ez minden tekintetben. Távtlat a világkultúrára és felelősségérzet a saját nemzetért. Ezt szolgálta a peregrináció; külföldön tanulás fiatalon pár évig, azután az elmélyült itthoni munkálkodás. Magasságok és mélységek összekötése: népiség és európaiság összekapcsolásával (a bartóki szintézis mintájára). Nyitott szemmel járnivaló a nagyvilágban, majd hazajöve néprajzi gyűjtőmunkába, faluszemináriumok, regöscserkész-csapatok szervezésébe, közösségnevelő intézmények létrehozatalába fogni. De mindig az egészséges élet velejárójaként, és nem nyugós, önsajnáló áldozathozatalként. Gyerekkorom lelki biztonságérzetét, illetve felhőtlenességét – s ezt igazán csak jó sorsomnak, szüleimnek és körülményeimnek köszönhetem – az is fokozta, hogy nem a korabeli igen nagy szegénységen való siránkozás és

az elégedetlenkedés állt a középpontban, hanem az élményi és szellemi lehetőségek bőséges kihasználása. A futballozást (utcagyerekekkel is), a bodrogi fürdőket, a gombfocizást vagy a szénbehordást, a fáskamrai favágást és egyéb házi munkát rögtön kiállításra, hangversenyre vagy valami előadásra rohanás követte a családdal és a barátokkal. Semelyik program sem szenvedett csorbát, s később fogtam fel ennek is a hatását. Hogy a szellemi kultúra nem különül el a legközvetlenebb életvalóságtól. Hogy nem okvetlenül áhítattal vagy ünneplőbe öltözve lehet a magaskultúrához viszonyulni, nem aszkézissal vagy kötelességteljesítő rutinnal, hanem elemi érdeklődéssel és evidens léletszerűséggel. Normális életviteli tájékozódás vágygal. Gimnazista korombeli íráskísérleteim – valami vers és próza határára mozgó próbálkozásaim, esetleg gyarló abszurd-dráma-utánezataim – is talán olyanfajta otthoni könyv- és olvasmányélményeimből táplálóztak, amelyek ezt az elkülöníthetetlen szervezést sugallták; az avantgardizmusról szóló festészeti albumok, amelyekből az élet és a művészet közötti határok lebontásának a szenvedélye sugárzott, vagy Lükő Gábor remekműve, *A magyar lélek formái* (ott volt a polcon Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Németh László, Veres Péter, Sinka István, Karácsony Sándor és a többiek eredeti kiadású kötetei mellett), amely pedig az archaikus népművészet szimbolikus jelentésvilágának komplex funkcionális és esztétikai egységét értelmezte.

A történelmi csapások (háború, megszállás, kezdődő és kifejlő bolsevik rémuralom, az '56-os forradalom leverése) azonban nem kímélték ezt a látszólag háborítatlanul idilli, voltaképpen a lélek morális autonómiájából és ellenállásából teremtődő alternatív világállapotot. Az iskola utcai falain, de a mi udvarunkon is (gyerekként csak néztük, mik azok), a pad-

lásfeljáró vasajtán a lyukakat a Bodrog felől támadó oroszok puska-golyói ütötték, akik aztán kifosztották a kollégium könyvtárát, s jó részét, közte a felbecsülhetetlen értékű régi lengyel Bibliát a mai napig nem adták vissza (még visszavásárlással és rongáltan sem, ahogyan újabban valamennyit kegyesen visszaszolgáltattak). Az ötvenes évek elején felszámolták a teológiai akadémiát (Karl Barth tiltakozása ellenére is), államosították a gimnáziumot, a professzorokat és főképpen a lelkész végzettségű „pap-tanárokat” szétkergették, száműzték (édesapámat is, aki néhány évig szerencsére a közeli

„Édesapám debreceni nagytemplomi kiállítását Kocsis Elemér és Tökés László püspökök nyitják meg”

Sátoraljaújhelyben kapott állást, s aztán egy kissé enyhülő időszakban visszakerülhetett). A Debrecenbe át-kényszerített lelkész-növedékek legendás akciója volt (az újabb fordulatig emlegetni se volt szabad, ma az iskolamúzeumban fényképek láthatók erről) a nevezetes „exodus”, hogy tiltakozásképpen a szeptemberi iskolainduláskor visszajöttek Patakra, és a tanárok magánházainál elkezdtek az órákat. Nemcsak lefülelték, hanem egész életre kiható retorziókkal csapták ki őket mindenünnen. A hetvenesnyolcvanas években az öregdiákok találkozóin (édesapám ezeknek is vezetője volt) a régiek (a „reakciós” jelzöt persze jól magukra vonva) már meg-megpendítették, hogy miért nem lehet visszaadni az egyháznak az iskolát. És Csoóri Sándor is, aki Fekete Gyulával, Czine Mihályal, Béres Ferenccel, Püski Sándorral és megannyi nagysággal karöltve el-eljött előadást tartani, saját pápai tapasztalata alapján

sürgette a „bagolyvárakként” szétvert régi kollégiumok ügyének jogos revízióját. Miközben a Rákóczi-kultuszt újraélelítő rangos akadémiai konferenciák idején az öntudatos pataki párttitkár állítólag azért tartotta távol magát az ünnepektől, merthogy ő

belül a *KLTE patinás világa*) hogyan formálta tovább az egyetemista, az intézeti könyvtáros, az aspiráns és tudományos kutató, illetve a bölcsész-doktori oklevelet, majd PhD. fokozatot szerzett tanárember szemléletét és mentalitását?

– A hit és a tudás fellegvárai ezek valóban – a „magyar Cambridge” és a „magyar Genf” –, s én csakugyan azt az ismerősséget és bensőségességet élhettem át, amit az alföldi és felföldi szimbiózis kapcsán emlegettem, hogy érzelmileg sem idegen tőlem semmi, ami áthatja a keleti reformátusság egymásba nyúló régióit, s tovább, az egész keresztyén

földesurat nem koszorúz. (A rendszer-váltáskori restitúcióval azután az iskola ügyében mégis helyreállt a világ rendje.) De a diktatúrát a szentesi család is megszervezte: nagyszüleim földjét-házát elvették, államosították, s a nyomorúságon az sem segített, amikor évtizedek múlva visszavonták a kulákminősítést, mert kiderült, hogy még a saját alávaló szabályaik szerint is törvénytelenül jártak el.

– *Ahogy mondani szokás: Patak a „Bodrog-parti Athén”, Debrecen pedig a „kálvinista Róma”. A két város között nagyon sok a történelmi, vallási, kulturális párhuzam, ráadásul a több évszázados lényegi hasonlóságot és sorsközösséget a folyamatos és kiterjedt személyes és mindenféle (szakmai, tudományos, pedagógiai, egyházi) kapcsolódások még előbbé s még nyilvánvalóbbá tették. Minthogy 1973-tól életem fő színtere Patakról Debrecenbe tevődött át, kérdezlek, hogy a civisváros kisugárzása (azon*

magyar kultúrkör egymással ölelkező tájgazait a Kárpátaljáig, Erdélyig, a Dunántúlig, a Bácskaig, a Felvidékig. (Egyáltalán nem rivalizáló öntudattal, sőt az összetartó szolidaritás kedves és büszke melegével töltött el, amit legutóbb Bölcskei Gusztáv püspök úr is felemlített Patakon; hogy Révész Imre miképpen vélekedett egykor a pataki és a debreceni diák közötti különbségről. Eszerint a debreceni, amikor jön a jó idő, kinyitja az ablakot és nagyot lélegzik a friss tavasz levegőből. A pataki diák pedig kinyitja az ajtót és elébe megy a tavasznak.) Még diákkoromban megmutatták tanárim (olykor nem is annyira lehallított kommentárral) Újhelyben a Ronyva patak esőlefolyó szélességű medrét, hogy íme, ezt számították hajózható határfolyamnak a rosszindulatú és félrevezetett trianoni békecsinálók-békediktátorok, hogy magát a kisvárost is kettészakíthassák. (S hány szegény bátor felvidéki diákgyerek szökdösött

át Patakra tanulni a második háború után, a „hontalanság éveiben”, Dobos Lászlótól Koncsol Lászlóig és Jakab Istvántól Mács József! A debreceni iskola aztán tovább nevelt erre az együvé tartozást tudatosító, határok fölötti összmagyar szemléletre. Olyan fenyegető időkben, amikor Görömbei András óráit az erdélyi irodalomról besúgó rendőrszolgák figyelték, sőt némelykor látogatták. De ő és nemzedéktársai – Imre László, Bitskey István, Abádi Nagy Zoltán, Cs. Varga István, vagy az Alföld folyóiratnál Márkus Béla –, s az idősebb mesterek – Barta János, Bán Imre, Kiss Tamás, Julow Viktor, Kovács Kálmán, Tamás Attila és még

többen – olyan légkört teremtettek, amelyben nem lehetett kérdéses az egyetemes magyar irodalomban való gondolkodás. Jelentős részben erdélyiekéről írtam első dolgozataimat, könyvkritikáimat, majd Görömbei András maga mellé fogadott társszerzőnek a hetvenes évek erdélyi irodalmáról szóló (és 1983-ban megjelent) monográfia és bibliográfia elkészítésében.

De forrongott akkor már az értelmiség java része, lázadozott minden szabadságfosztás és nemzetszűkítés ellen, szembenézve minimum az állás- és egzisztenciavesztés veszélyeivel. A fiatal írók, a József Attila Kör országos vezetőségében olyanokkal szervezkedtünk különféle tabudöntőgető tanácskozások, összejevetelek megvalósításában, mint Lezsák Sándor, Csengey Dénes vagy Elek István. Önálló, cenzúramentes folyóirat lehetőségét is követeltük a fiatalok számára. Ezt már csak az évtized végén engedélyezték, de a JAK-füzetsorozat (amelyben 1988-ban

első önálló tanulmánykötetem is megjelent), már előbb. Éppen az első darabokat a Mozgó Világban ismertető írásaim után néhány hónappal tiltották be a folyóiratot, majd '86-ban a Tiszátját és így tovább. Mi nem győztünk eleget háborogni, terjesztettük a vala-

„Szüleimmel, nővéremmel és férjével”

mivel nagyobb nyilvánosság számára főként a Szabad Európa Rádió által híresztelt tiltakozó aláíró íveket és gyűjtöttük a szimpatizánsokat (ezekről az akciókról is szép sorjában beszámolnak a rólam készült besúgó-jelentések, ahogy a Történelmi Hivataltól kikérve mostanában nézegetem őket), és egyre-másra fogalmztuk a demokratikus kiáltványokat és memorandumokat. Ott igyekeztünk erősíteni az írószövetségi szellemi szabadságharc hadállásait a választmányi és közgyűlések csatározásai során (amikor például Páskándi Géza a szemébe vágta a hatalom képviselőinek, hogy Romániában folyamatosan szüntetik meg a magyar lapokat, s most itt is betiltanak egyet-kettőt?!), amikor ominózus '56-os verse miatt Nagy Gáspár elvesztette irodalmi titkári állását (s Csoóri Sándor kijelentette, hogy pedig ez a költemény az első csokor virág a mártír Nagy Imre törvényes forradalmi miniszterelnök leendő síremlékénél), vagy amikor '86-ban – tényleges forradalmi hangu-

lattal és lendülettel – sikerült igazán hiteles írószövetségi vezetőket választani (a rendeleti feloszlítás veszélyét is vállalva). Érelődött az erkölcsi-politikai ellenzékiség Debrecenben is – a nyolcvanas évek eleji lengyel demokratikus törekvésekkel párhuzamosan és azok eltírása után is –, egyetemi diákmozgalmak indultak autonóm klubokkal és vitakörökkel, hol tiltott, hol alig tűrt közeleti fórumokkal vagy csak szűkös nyilvánosság elé engedett diáklapokkal. Csengey Dénes a motorja – úgyszólván karizmatikus vezére – volt ezeknek az egyetemista vagy az Alföld Stúdió (ebben az időben egyik vezetője is lehettem), a fo-

lyóirat köré csoportosuló ifjú tollforgató tehetségeket aktivizáló mozgolódásoknak. Az ő albérléteiben szorongva szövögettük „világmegváltó” terveinket, s találkoztva Csoóri Sándortól Balassa Péterig sokakkal a mértékadó vezéregyéniségek közül. A Debreceni Irodalmi Napok is ilyen radikalizálódó hangnemben zajlottak – gyakran az érdeklődő tolongó fiatalok rendőri, karhatalmi kilökdösésével az épület kapuján. Az egyik felszólalásomban – megint csak protestálva a szellemi életet sújtó erőszakos retorziók ellen – egyenesen a szabad társadalmi választások jogát kértem számon – nagy sikerrel ugyan, de a tanácskozás anyagát mindig leközlő Alföld ezt már nem hozhatta le (csak megjegyezte a korhűség jegyében, hogy elhangzott ez a konferencia szorosabb témájától eltérő beszéd is). A hatalmat képviselő nagyokos pártkorifeusok hipokrizisére jellemző volt, ahogyan ilyen körülmények között – látszólagos jovialitásba burkolt fenyítéssel – együttműködésre, part-

neri viselkedésre intettek bennünket. Erre jegyezte meg Dénes szellemesen, hogy olyan ez, mint amikor a jó partnerség és a közös cél jegyében odarikantja a horgász: na, giliszta, gyereünk horgászni! (Ez jut eszembe, amikor mondjuk adóhivatali reklámlaplátokon manapság is olvasom – félnapokat sorban álló, elcsigázott kisalkalmazottak sűrűjében – a nemesen dorgáló figyelmeztetést a teherviselés közös ügyére, hogy ugyebár „egy hajóban evezünk”; gondolom, azokkal a multicégekkel, nagybankokkal és pénzülgarchákkal, akik nyilván roska-dozva vállalnak szintén tetemes részt a közterhek elhordozásából.) Nyitogatta alaposan a szemünket az országjáró Nagy Gazsi is, nemcsak '56 vonatkozásában, amikor vidéki irodalomsszervező titkárként Debrecenben is részletesen beszélt többek között a magyar parasztság tönkretételéről: a hagyományos, organikus kisparaszti gazdaságok szétveréséről, a kolhozosítás brutalitásáról, a közösségi életerő megroppanásáról. És felgyorsultak ekkor az események. '87-ben a lakiteleki találkozóra Ratkó Jóska Trabantjával siettünk néhányan Debrecenből, a rendőrök már az úton igazoltattak, de ellepték a Lezsák-portát övező kukoricást is, viszont katartikus felszabadító élménnyel térhettünk haza. Hamarosan az egyik kocsmából ki, a másik alagsori sufniba be: és gombamód szaporítottuk az alternatív szerveződések, demokratikus pártcsírákat; és következtek a Jurta színházbéli „egységfrontos” tömegrendezvények, a szárszói ifjúsági gyülekezések, az utcai demonstrációk. Mindenütt szervekedtem, szórólapoztam, beszédekem mondtam. Az egész debreceni „ellenzéki kerekasztal” képviselőjében az új választások menetét tisztázó tárgyalásokon vagy például a Nagytemplomnál, Kossuth Lajos szobra mellett, sok ezer ember előtt az első eltűrt '56-os ellenzéki megemlékezésen. Valódi hőskorszak volt, tele lázas, remény-

teli, romantikus hevülettel, szent meggyőződésekkel (például hogy a többségi pártiság jobb, mint a zsarnoki önkény, a magángazdaság célszerűbb, mint az állambürokratikus parancsuralom) – azzal a szándékkal, hogy csakugyan megdöntjük az emberidegen rendszert. És azzal a felismeréssel, hogy a történelem néha, kivételes pillanatokban akár hasonlíthat is az igazsághoz. Beszámítva Karl Jaspers maximáját, miszerint a történelem nem ítélőszék, nem a végső fórum, nem a transzcendenciában gyökerező igazság megtestesülése. Mégis, nem lehetett érzelmek és eufória nélkül mindezt – a véres romániai rémuralom bukásával együtt – átélni.

– *Kitűnik mindebből, hogy a nyolcvanas évek elejétől-derekától a társadalmi-politikai közélet sűrűjében*

„Pataki osztálytalálkozó – felül balról az ötödik vagyok én”

(*arcvonalban avagy harcvonalban*) *találd magad, s az első szabad választás nyomán 1990-től 1994-ig országgyűlési képviselő lettél. Kívülről nézve úgy tűnt, hogy ennek a feladatnak is imponáló felkészültséggel, nagy-nagy alázattal és a nobilis jellemekre valló felelősségvállalással tettél eleget. Ezeket – az utóbb talán kitérőnek is minősíthető, de semmiképpen sem haszontalan éveket – hogyan élted meg belülről, a parlamenti időszakról milyen mérleget készítettél magadban?*

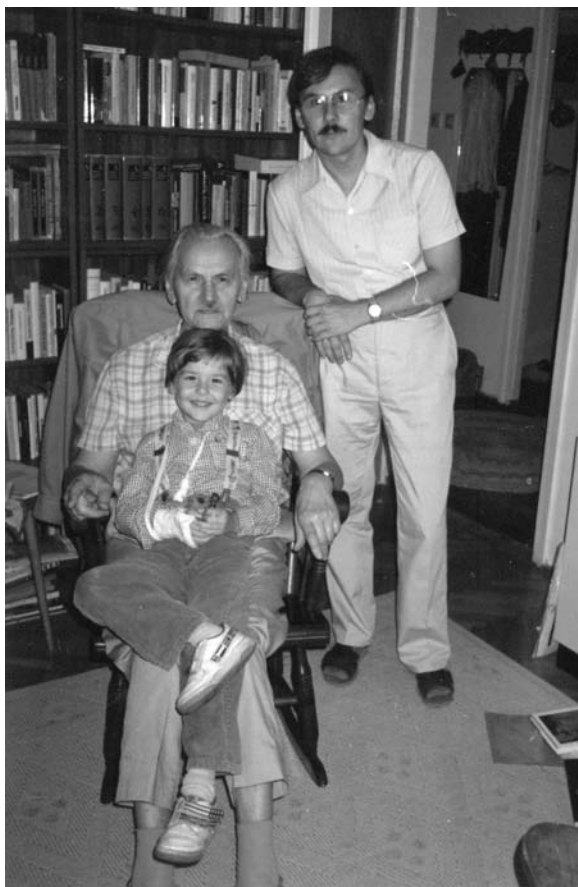
– Az elemi társadalmi és nemzeti elkötelezettség hajtott sokakat a politikába, a jellegzetes magyar sorsirodalmi tradíciót is átszínező erkölcsi felelősségérzet s nagy íróink példája. Hemzsegték az országgyűlésben és körülötte akkoriban az írástudók, az irodalmárok, történészek, papok – egyszóval lelkes humán értelmiségiek széles rétegei. A csalódás, a kiábrándulás azonban hamar elért engem is. Először is a politikából általában elpárolgott a közbizalom és az erkölcsi tartalom. Azután kiderült, hogy olyan neoliberális kurzus hatalmasodott el, amely a legkevésbé sem az értékközpontú szabadelvűségen alapult, s amelynek álságosan propagált szabadságideológiájából „csupán” a magyarság szabad önrendelkezésének, önérdekének, szuverenitásának, a

sajátos magyar kultúra megbecsülésének s a kisebbségi magyarok kollektív autonómiájának az eszméje hiányzott. Az igazi „magyar szabadság” tehát. A közvetlen politikai elnyomás helyébe pedig a tőkeuralom fojtogató korlátlanúsága lépett, a társadalom egzisztenciális kiszolgáltatottsága. A magyarság tulajdoni kifosztásának második etapja következett: az évtizedekkel ezelőtti bolsevik államosítás után a rablóprivatizáció nagyjából ugyanazon kommunista – s most

kapitalistának átkeresztelt – haszonélvező rétegek által. Hatalomátmentés, restauráció, csaknem totális szociális méltánytalanság és nemzeti igazságtalanság. Németh László megjósolta, illetve leszögezte 1943-as szárszói beszédében: a szovjet, keleti despotizmus internacionalizmusa ugyanúgy a magyarság vagyoni alárendelését és rabszolgasorba süllyesztését hozza, mint a nyugati típusú globalista tőkeuralom. A rendszerváltozásnak nevezett fordulat igazolta ennek a másik fajta – s így folytatlagossá állandósult – nemzetcsontkító gyarmatosításnak a veszélyét. Nemcsak a parlamentben, hanem a legkülönfélébb fórumokon (köztük a Benedek István, Nemeskürty István, Kósa Csaba vezette Magyar Újságírók Közösségének vagy a Pozsgay Imre, Medvigy Endre szervezte Szent László Akadémiának a rendezvényein), s Kisújszállástól Balatonszárszóig ('93-ban, a hajdani legendás találkozó ötvenedik évfordulóján) tartott konferenciák sokaságán kiáltották el a visszarendezés veszélyét az autentikus magyarság szellemi vezetői – hiába. A minőségelvű saját útjáról letéritett magyar nép újból, lényegében újabb másfél évtizedre alávetett az érdekei ellenében működő erőknél.

– *A politikai mókuserékből kikerülve a kilencvenes évek derekától még az esetleges elendrukkerek részéről is megüvegelendő sorozatot produkálva egészen elképesztő szellemi teljesítménnyel rukoltál elő. Túlzás nélkül mondhatom, hogy külön polcot töltenek meg gondosan dedikált, ragyogó könyveid, melyek nap mint nap segítik a munkámat. A szellem jelzőfényei (1988) és a Bálint Tiborról szóló monográfia (1990) nyomán jelentek meg az egyetemes*

magyar irodalom alkotóit és műveit mindig a magyarság és emberség összefüggésében, a nemzeti sorskérdések és kollektív létesítmények horizontjában bemutató köteteid: Gond és mű (1994); Sütő András, monográfia, (1995); Sorstükör (2001); Sorsbeszéd (2003); Világképteremtő enciklopédizmus – Tanulmányok Németh Lászlóról (2005); Fekete-piros versek költője – Kányádi Sándor (2006); Sorsjelző (2006); Erdélyiség és modernség (2006). Tudva azt, hogy a Kárpát-medencei szellemi élet minden számottevő rendezvényén jelen vagy, az összes hazai és határon túli konferencián majd' mindig előadóként szerepelsz, fölteszem a kérdést: hogyan és miféle logisztikai bűvészműtávként van minderre idő? Kérlek, avasd be az olvasókat, hogy az egyetemi tanárság mellett miféle munkamódszer, milyen időbeosztás és létezés technika teszi lehetővé ezt az ezerfelé figyelő, univerzális létmódot?

„Három Bertha Zoltán” (1990 körül)

– Az irodalmi életbe történő úgymond visszatérésemet igen megkönnyítette az, hogy valójában el sem távolodtam tőle. A politikai tevékenységem is szorosan összefüggött a határokon átívelő kulturális erőfeszítésekben való részvétellel, de ebben az időben voltam szerkesztőségi munkatársa a Márkus Béla vezette Alföldnek, a Serfőző Simon-féle Holnapnak, majd a Beke György fémjelzte Magyar Életnek is. (Jelenleg az Agria folyóirat szerkesztésében működöm közre.) Hogy életformámmá vált az örökös utazás, az nyilván adottságból, alkattól és sorsból fakad; születésünk és halálunk fölött sem mi rendelkezünk. Receptet sem szeretnék ajánlani ilyesmire, mert talán tényleg túl sok lemondás és áldozat kíséri az efféle állandó szellemi munkát és készenlétet – a magyar kultúra legkiemelkedőbb szolgálatosai és utazó nagykövetei, önzetlen „kultúr-diplomatái” (a magyar irodalom „vándorprédikátorának”, Czine Mihálynak a nyomdokán járva) Pomogáts Bélától Szakolczay Lajosig és Görömbei Andrásig a leghitelesebb megmondhatóit ennek. Tőlük is tanultam azt az ember- és tárgyszeretetet, amit, kedves Gábor, te is annyiszor szoktál emlegetni, hogy anélkül nem lehet igazán érteni sem azt, amivel foglalkozunk. Rengeteg élmény, emlék, barátság fűz azokhoz az eseményekhez, amelyek a fordulat után robbanásszerűen kiteljesedtek az elszakított területek magyarságának körében. Emléknapok, szoborállítások, egyesület-alapítások ezrei élesztették hirtelen a sokáig kíméletlenül elfojtott kulturális identitás- és értékőrzést; Kós Károlyról Sztánán, Reményikről Kolozsvárott, Dsidáról Szatmáron, Tamásiról, Nyirőről a Székelyföldön

kezdődtek az emlékkonferenciák (és így tovább bővíthető a jelzésszerű felsorolás), s ha a nyomorúságos hetvenes-nyolcvanas években, a hátizsákos „nomád nemzedéki” Erdély-járás sodrában annyit csempésztem én is odaára a könyveket, gyógyszeret, sőt ételmezt (vonatról-leszállításokat, könyvelkobzásokat is hányszor átélve; sokak között viszont még Tamási Gáspár bácsival vagy Gy. Szabó Bélával is beszélgethetve), hát hogyne kapcsolódtam volna be immár a szellemi felszabadulás örömteli pillanataiba is.

Ma az egyik héten mondjuk egy kolozsvári doktori vitára igyekszem vagy Szabédi-napokra, a másikon Sütő András szülőházához Pusztakamarásra, aztán Szatmárra Móriczra, Páskándira vagy Szilágyi Domokosra emlékezni, a Kárpát-medencei irodalmi társaságok vándorgyűléseire Aradtól Lendváiig, de felavathattam Tamási Áron büsztyjét a véstő-mágori népi írói szoborparkban, tanácskozást szervezhettem a debreceni református kollégiumban Wass Albertről, vagy nagyszabású találkozókra szólhattam a Felvidék és Kárpátalja irodalmáról Kassától Beregszászig. Sütő-monográfiám Pozsonyban jelent meg, egy másik tanulmánykötetem Csíkszeredában (s vagy százötvenféle lapban, folyóiratban publikáltam mindenféle) – úgyhogy valóban szinte „belakom” a Kárpát-hazát ebben az értelemben, de mindez csak a magyar nemzeti kultúrórökség thesaurusának a végtelen távlataira eszméltet, s a pusztulásnak kitett szellemi kincsek megmentésére ösztönöz. A süllyedő „magyar Atlantisz” hangjainak – halkuló hangszavának – meghallására. Ezért hiszem azt, hogy jelentősége van a

legapróbb faluban is minden tettek és akaratnak, amely ezt az etnikai sorvadással és felmorzsolódással szembeálló közösségi értékmentést segíti

„Irodalmi est a debreceni kollégiumban Lászlóffy Csabával”

elő, s ezért találkozom szívesen a magyar glóbusz bármely pontján a sok-sok kevésbé neves, egyszerű, de annál áldozatosabb szolgálattevővel is: lelkészekkel, néprajzosokkal, kultúra-szervezőkkel.

– *A tehetség, tudás, tisztesség pilléreirein fölépülő példászerű munkásságod mélyebb motivációinak, egzisztenciális természetű mozgatórugóinak megértése kapcsán a hitbéli mozzanat és a Gondviselés szerepe aligha kerülhető meg. Úgy gondolom, hogy a Tiedhez fogható, egészen kivételes formátumú életmű létrehozásához elhívásra és elhivatottságra van szükség. Akár „mozdulatlan elkötelezettség”-nek is nevezhető transzcendens irányultságod, a teremtett világra a kreatúrátudat lélekteljes odaadottságával tekintő beállítottságod – mintegy az Istennel folytatott párbeszéd állandó szükségszerűségét demonstrálva – megannyi írásodban jelen van. Az sem véletlen, hogy a Debreceni Egyetemen, 2007 decemberében lezajlott habilitációd egyik katartikus hatású, megvilágosító erejű előadása (Vallásélmények az újabb erdélyi magyar lírában) éppen*

séggel transzcendencia és egzisztencia viszonyát vizsgálja. A sok-sok irodalmi élmény valamelyest biztosan árnyalta és gazdagította személyes Isten-képedet, de vajon a lényegét illetően változtatott-e rajta?

– Legkevésbé se szeretnék a hivalkodó magabiztosság látszatába keveredni, de valahogy mindig úgy éreztem, hogy a személyes és teremtő Istentől kegyelmi ajándékként kapott hit és az olvasmányaimtól megerősödött értelmi meggyőződés csak egymást fokozta bennem. A válásos viselkedésszabá-

lyok soha nem kényszerként hatottak rám – a kommunizmus sötét éveiben nem is lett volna tanácsos ezeket erőltetni –, mert valami ösztönös vagy elemi ragaszkodással fogtam fel hovatartozásomat. (A fiam is a legcsekélyebb erőltetés nélküli kedvvel és hivatásérzettel végezte el most a debreceni hittudományi egyetem teológus-lelkész szakát.) Gyerekkortól kezdve borzongok bele a csillagos ég titkaiba és végtelenségébe – kamaszként egy időben csillagásznak készültem –, s azóta izgat például az a paradoxon, hogy az emberi elme számára mind a végesség, mind a végtelenség tökéletesen felfoghatatlan, ésszel felérhetetlen. („Mysterium tremendum”: Rudolf Ottóval mondván.) Az anyagi mindenség legkisebb részei és leghatalmasabb dimenziói (az atommag belsejétől az univerzumok széléig) – ma már talán fizikailag is igazolhatóan – anyagi hordozó nélküli energiával és információval érintkeznek; tehát mintha még anyagi (nemcsak metafizikai) vonatkozásban sem lenne megragadható semminek a vége. Maga az egész teremtett világ létezhetetlen teremtője nélkül, mivel-

hogy nem képzelhető vagy gondolható el olyan érzéki jelenség és megvalósulás, amelynek előbb ne lett volna meg a szellemi lehetőségi feltétele. Minden kizárólag előzetes okra, végül a feltétlen végokra vezethető vissza; a relativum feltétlenül a mindenk feletti abszolútumra mutat, onnan nyeri létét és értelmét – ahogyan kristálytisza logikával mondjuk egy Pauler Ákos is fejtegeti. A világot telítő és bonyolító ennyi árnyalat összerendezése, ennyi titokzatos törvényszerűség létszerű és működőképes fenntartása egy felsőbb, magasabb intelligencia nélkül számomra lehetetlennek látszik. Ez pedig a világteremtést fakasztó teljes szellemi szabadság és teljes szeretet abszolútuma („mert az Isten szeretet” [1 Ján. 4:8]; s az „Úr pedig a Lélek; és ahol az Úrnak Lelke, ott a szabadság” [2 Kor. 3:17]). Ennél világosabban semmit sem hiszek és tudok, mert viszont az élet szövevényes sűrűjének átlátásában nem-hogy én, de alighanem senki sem lehet okosabb a másíknál. S ha Wittgenstein szerint nem az a misztikum, hogy milyen a világ, hanem az, hogy van, én azért nemcsak a mindenség létét, hanem fennállásának mikéntjét is misztériumszerűnek sejtem. Benne tényleges és valóságos csodának az egységes megtestesülés, az „unio hypostatica” egyszerűségét – azt a krisztusi tüneményt, amelyben nem demiurgoszi közvetítő, hanem a teljes Isten és a teljes ember egyesül, nyilatkozik meg és jelenti ki magát. Demonstrálva azt is, hogy minél több az önfeláldozás, annál biztosabb az igazság. („Népek Krisztusa, Magyarország” – az ebben a Márai-axiómában foglaltakra is vonatkozóan.)

A magyar költészet egyébként – minden lefokozó közhiedelemmel ellentétben – mélységesen filozofikus

jellegű. A „teológus Ady” (Németh László kifejezése) tézisszerű verssorokban komplex teodíceák sűrűsödnek, Szent Tamás vagy Szent Anzelm istenérveivel, istenbizonyítékaival egybevethetően (itt „van egy legna-

„Szilágyi Domokos szatmárnémeti szobránál”

gyobb Valóság”; „egy nagy Valaki kormányoz”; „Ő: a folyásnak akarója”). Ráadásul a keresztyén magyar hit- és sorsköltészetben a hit- és a lét-probléma, az Isten- és az életkérdés égető, traumatikus elevenséggel és egymást feltételező kölcsönösséggel fonódott egybe évszázadokon át. A folytonos és tragikus magyar megmaradásküzdelem – s aztán a modern kisebbségi magyar vallásos líra – éke-sen tanúskodik arról, hogy hit nélkül nincs létezés (sem személyes, sem nemzeti) és viszont: a hitet is csak a létezés tarthatja fenn. Az életharcban az Isten kapaszkodó és mentsvár, minden földi hatalmasság felett, egyedül övé a dicsőség (Soli Deo Gloria). Tartom magam a pataki kollégium ősi jelmondatához: „Féljétek az Isten, és néki adjatok dicsőséget” (Jel. 14:7).

– Ebben az évben irodalmunk számos kiválósága (a 125 éve született Kosztolányi Dezső, a 110 éve született

Márai Sándor, illetve Szabó Lőrinc, a száz éve született Faludy György, továbbá a száz éve meghalt Mikszáth Kálmán) mellett Trianon 90. évfordulójára is emlékezünk. A mindmáig kibeszéletlen és feldolgozatlan trauma mélyebb okait és összefüggéseit kutatva teljes joggal juthat eszünkbe Sütő András örökbecsű reflexiója: „Teli van a hasunk rozsdás patkószeggel, az idő mégis azt kívánja tőlünk, hogy virágcsokrokat öklendezzünk”. A szellem emberei, az írástudók és a felelős értelmiségiek vajon mit tehetnek azért, hogy az erdélyi irodalom égtartó emberének akár testamentumként is felfogható hitvallása („Ami nekünk méretett ki, nem hagyható másra”) ne maradjon írott malaszt, s ne legyen pusztába kiáltott szó? És legfőképpen mit tehetünk közösen azért, hogy ne legyenek újabb és újabb belső trianonjaink?

– Szellemi ébredés és feleszmélés. Kötődés és emelkedés; „emelkedő nemzet”-ként (Németh László), „arcunkat / minden népek arcával / egy magasságba emelni” (Gál Sándor). Erre van szükség, s a biztonságtudatra, hogy a nemzeti-közöségi értékvilág kultúrantropológiai szükség-szerűség, sőt a minőségi emberélet legfőbb garanciája. Az anyanyelvi, történelmi, kulturális hagyományfolytonosság nem leszűkíti, hanem kiteljesíti az ember morális és spirituális képességeit. Ahogy a fiatalok kezdték évtizedekkel ezelőtt a Trianonon felülemelkedő kollektív összetartozásérzetet fölerősíteni például az Erdély-barangolásokkal és a táncházmozgalommal (egyáltalán a népi-nemzeti kulturális reneszánsz megindításával), most is csak örülhetünk az egyre gyarapodó ifjúsági nemzeti találkozóknak, fesztiváloknak, programoknak. S ha majd csak-

ugyan még tovább szaporodnak a hivatalos tanrendi iskolai kirándulások az elcsatolt területekre! Talán 2004 „fekete adventjének” borzalmas sebei is gyógyulhatnak. S minden téren megmutatkozik ma már ez a tiszta, fesztelen és új szempontokat felvető kritikus magyarságszemlélet. Legtehetségesebb, már publikáló, doktoráló diákjaim közül is jönnek a Károli Gáspár Református Egyetemre mindenünnen a tágabb hazából, s barátaikkal folyóiratokat, ankétokat szerveznek (Koncz Tamás, Borbély András, Kondor Péter, Fráter Olivér, Feltizi-Veress András, Soltész Márton, Suhajda Péter, Kolta Dóra, Váradi Ferenc, Kuszto Györgyi, Liktör Katalin, Berkó Helga, Ivanics László). Egyikőjük – Szöllösi Mátyás – ezt írja egy üdén éleslátó útirajzos esszéjében: „valahogy az mégsem helyénvaló, hogyha valaki hagyományokról beszél, az a társadalom peremére szorul. (...) Nemrég Erdélyben jártam. Nem okozott nagy meglepetést számomra, hogy az ottaniak, akik kis falvakban élnek, sokkal tisztábban látják a magyarországi helyzetet, mint nagyon sokan itthon. (...) Büszkék a múltjukra, a jelenükre, velünk ellentétben, pedig sokkal nehezebb helyzetben vannak, mint mi.” A reményt – mint annyiszor –

nem kis részben táplálják az elfogulatlan új nemzedékek.

– *A magyar irodalom nem igazán bővelkedik hosszú életű költőkben. A nagyok pedig (Balassi, Csokonai, Petőfi, Ady, József Attila, Radnóti, Dsida, Szilágyi Domokos) különösen hamar ellobbantak. Annál örvendesebb, hogy az utóbbi években három korszakos jelentőségű költőt (Juhász Ferenc, Kányádi Sándor, Csoóri Sándor) köszönhetünk 80. születésnapja alkalmából. Az általuk képviselt líraeszmény azonos színvonalon aligha folytatható, de talán másfajta esztétikai létmódokban/írás technikákban tovább élhet az ő hagyományuk és inspirációjuk. Miként látod a jelenkori líra mozgásfolyamatait, fejlődésirányait, s hogyan ítéled meg a nagyok (és Nagyok) utáni költészet lehetséges útjait és távlatait?*

– Általában az utókor sem okosabb, mint a jelenbeli; Nagy Gáspár átképzéletes emlékversében a jelképesen is a Nyugattól a Kelet Népeig széttekintő enciklopédikus Németh László is „jobb és értőbb utókort remélt”. Ezért tehát ami a mai kánonok eklektikus egymásmellettségében érvényesül, olyasmi várható később is. A nyelvi megformáltság felértékelődött prioritásának szempontjából úgy vélem, hogy elsősorban

mögöttes érdekharcok – és nem értékelvű irodalmi-esztétikai érvek – generálják a különféle szekértáborok közötti háborúságokat; mert ami komoly és maradandó irodalmi teljesítmény, az sohasem szűrhet ki erőszakkal magából semmifajta nemzeti, társadalmi, politikai, bölcséleti tematikát. Merthogy az irodalomba minden belefér, az irodalomtól sohasem lehet idegen semmi, ami a létezéshez hozzátartozik. Vagyis például a közérthetőbbnek vélt nemzeti sorsköltészethez sem rendelhető egyfajta régies poétika, mint ahogy az újabb irányok posztmodern kontextusából sem rekesztődhet ki elvileg a történelmi önreflexió. A nyelvjáték azt is valóságos mozgásba hozza, amit a játék felidézett (hogy Wolfgang Iser megállapítására utalj). Remek példa a groteszk persziflázs szójátékos sokértelműségére Szócs Géának csak az a karikatúraszerű bökkverse is, amely nagy historikus tragédiánkat asszociálja a szellemi fölény nyelvi-intellektuális pozíciójából: „Libát vettem Libanonban / haj, haj, haj. / El is lopták Trianonban / baj, baj, baj. / Non, non, non. / Liba / non / non / non”. A magyar irodalom sokágú perspektíváihoz legáltalánosabban mindenkor a költői intelligencia ilyenfajta magaslatairól férközhetünk közelebb.

„Agria-lapbemutató – balról: Vitéz Ferenc, Barabás Zoltán, Ködöböcz Gábor, Serfőző Simon, Anga Mária, Szakolczay Lajos társaságában”
(Kocsis Csaba felvétele)

– Esetekben a szellemi jelenlét intenzitását növelő és nagy mértékben hitelesítő tényező, hogy állandóan mozgásban vagy, a Kárpát-medence mindegyik régiójában gyakorlatilag megfordulsz, hihetetlen energiával, töretlen hittel téve tanúságot a „haza a magasban” Illyéstől ismerős realitásáról és szükségességéről. A sok-sok áldozattal és erőfeszítéssel járó szellemi kalandozások számokra épülést jelentő, valamilyen a csonkaságainkból (vereségeinkből, veszteségeinkből) is energiát csiholó örömteli pillanatairól kérdezek végül. Gondolom, hogy például az író táborok

(Nagyvárad, Tokaj, Magyarkanizsa, Berekfürdő) különös vonzereje, sajátos atmoszférája, szakmai és emberi hozadéka talán másokat is érdekelhet.

– Illyés Gyula még „összehangolatlan” „ötágú sípként” jellemezte a teljes magyar literatúrát, ma egyre inkább összehangolódik ez a sokágúvá vált síp, s elkövetkezett az (Elek Tibor Bánffy Miklósról utaló szavával) „darabokra szaggatott” magyar kultúra szerves összeépülésének, integrációjának az időszaka, amelyben a sajátosság méltóságával bíró regionalitások karakteres értékei csak gazdagítják az alapjaiban egységes mozaik-nemzet sokszínűségét. Tokaj – mint a magyar irodalom legnagyobb évenkénti találkozóhelye – ezt a szemléletmódot bontakoztatja ki. De a többi író tábor is mint afféle „magyar sziget” („a népek óceánján” – Dsidát idézve) tölti be hivatását. A nyolcvanas években székelyföldi vendéglátó barátainknál a faluban közismert szekus még vacsoráznai is odaült mellénk, a házigazdák kedé-

lyes biztatására. (A félelmetesebb jelenetek regényt tennének ki.) S ehhez képest most például Váradon, a várhoz közeli, nevezetes Góbé csárdában a történelmi erdélyi címe-

„Fiam húsvéti legációban a pataki templom imatermében (a díszes fafaragások id. Virágh Sándor munkái)”

rek alatt vitatjuk meg szabadon Ady, Babits és a Holnaposok kapcsán jövőnk esélyeit. (Szívmengető megtiszteltetésként kaptam meg a Partiumi Író tábor idei díját; a székelyudvarhelyi központú Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány tavalyi Hídverő-díja után.) A félvszázadnál régebbi hagyományú bácskai, Tiszamelléki (magyarkanizsai) délvidéki írótalálkozó ugyancsak arról tanúsodik, hogy a minden egyoldalúságtól mentes írásművészeti értékteremtés egyetemességéből a jellegzetes és markáns nemzeti önismeret továbbra sem iktatható ki. A gyógyító termálvizű Berekfürdőn a Nagykunság áldott emlékü szellemi mindenese, Körmendi Lajos alapította a különféle szépművészeti alkotótáborokat; s a négy égtáj felől odagyűlő írók a „genius loci” jegyében róla s Csokonaitól Sinkáig, Erdélyi Józsefig, Kiss Tamásig még másokról is műsoros estekkel szoktak emlékezni. Szövődik tehát a háló: hogy megmaradásunk etikája és esztétikája szerint mégse hulljunk ki az „Idő rostájából”.

– Csodálatosan gazdag, roppant sűrű, kivételesen tartalmas, sokágú életet élsz, melynek az egyetemi tanári (oktatói, tehetséggondozói) munka éppúgy része, mint a folyóirat- és antológia-szerkesztés, avagy a doktori és habilitációs eljárásokban való részvétel. Ez a Németh László-i léleklángra és rendező nyugtalanságra emlékeztető szellemi izzás, az állandó készenlét és folytonos szolgálat ethosza számomra rendkívül rokon-szenves, ugyanakkor valamiféle benned munkáló (talán néven is nevezhető) hiányérzetre utal. Mintha Te is a „szent lehetetlenség

megéneklő Adyval, a „mindenség”-re tekintő József Attilával, illetve a „jussá”-ért és „legjobb részé”-ért küzdő Nagy Lászlóval vállalnál közösséget. Közben persze Szilágyi Domokos tanítását („mert csak az igaz, ami végtelen, / minden véges: megalkuvás”) szintén magadénak tudod. Az ilyen téték jegyében élő emberre igen sok elvégeznivaló hárul. Túl az 55. születésnapodon miféle reményekkel és várakozásokkal vágsz neki a következő évtizedeknek, milyen terveid, dédelgetett álmaid vannak a közeljövőre vonatkozóan?

– Újabban összegyűlt tanulmányaimból, kritikáimból telne még ki egy-két kötet, a kárpátaljaiakról külön is, s majd szeretném monográfiában összegezni eddigi Tamási-elemzéseimet. A terv és a törekvés a miénk, de hát amit mondtam, hogy születésünk és halálunk nem a mi kezünkben van, ahhoz most hozzáteszem: lényegében az életünk sem.

Ködöböcz Gábor

LAJOS KATALIN
Ion Nete írásművészete

Egy írásmű megértését, a benne való elmélyülést nagyban befolyásolja, hogy milyen szándékkal olvassuk. Be kell vallanom, hogy Ion Nete szövegeit mindig is fordítói feladatok nézőpontjából olvastam. A szülővárosomban, Csíkszeredában alkotó művész íásaival úgy találkoztam először, hogy felkértek, fordítanék le néhányat a *Șerpii de tãmãie (Tömjéknígýók)* című novelláskötetéből. Rám lévén bízva a választás, természetesen végigolvastam a kötetet és a *Noaptea albastrã / Kékszínű éj* című kétnyelvű kötet novelláit is, amely hét forrásnyelvi novellát, valamint hat magyarra fordított novellát tartalmaz (Ágoston Mihály fordításában), s e tizenhárom novella közül három van egymással „fordítási viszonyban”.

Igyekeztem a naiv olvasó ráhagyatkozásával olvasni és hatni hagyni a szövegeket, de óhatatlanul is ott lebegett a feladat: egy, két vagy több novellát kiválasztani és magyarra ültetni.

Újraolvastam tehát e szövegeket, immár azzal a háttérgondolattal, hogy az évek során megfogalmazódott és informális beszélgetésekben másokkal is megosztott észrevételeimet Ion Nete novelláiról formális kontextusban és köntösben is előadom.

Természetesen immár az is érdekelt, hogy milyen kritikai visszhangja volt írásainak, azt kellett azonban látnom, hogy viszonylag kevés olyan értelmező-értékelő szöveg született, amelyet egy formális kontextusban megszólalni készülő felhasználhat „szakirodalomként”. Úgy tűnik, igaz van Ferenczes Istvánnak, aki a 2003-ban megjelent *Kékszínű éj* című kötethez írt előszóban azt mondja az általa személyesen is jól ismert íróról, hogy „Ritkán jelentkezik a román irodalmi lapokban, könyvei sem jelennek meg nagy gyakorisággal, nincs felhajtás, nagy csindaratta körülötte. Azt hiszem, számára sokkal fontosabb a megszenvedése minden leírt mondatnak, maga az írás, az alkotás golgotája, maga a mű, mint annak utóélete, az irodalmi köztudatban való érvényesítése és érvényesülése.”

1994-ben jelent meg a *Șerpii de tãmãie (Tömjéknígýók)* című, tizenegy novellát tartalmazó kötet, amelyről Corneliu Morar ír kötet végi recenziót, frapánsan fogalmazva meg e szövegvilág legfontosabb jellemzőit: egy komplex, többdimenziós valóságban mozog a

narrátor, amelyben sajátos módon találkozik az álom, a mágikus hagyomány, a realista evokáció és a fantasztikum. Írásmódjára a nyelv iránti rendkívüli érzékenység jellemző, melyben a szóbeliség és írásbeliség jegyei sajátos módon keverednek.

2001-ben jelent meg a *Rãstignirea în crucea lui Nãstavnik (Nãstavnik keresztre feszítése)* című novelláskötete, valamint 2003-ban a már idézett *Kékszínű éj / Noaptea albastrã* című kétnyelvű kötet.

Ez utóbbi kötet fordítója, Ágoston Mihály a nyomasztó tragikum írójának nevezi Netet, és a következőket írja: „Nyomasztó tragikum ez, melyben a kisebb-nagyobb emberi gyarlóságok, a természeti és magunk teremtette környezet, mikro- és makrokozmosz mind-mind fontos szerephez jut. Nyomasztó a térbeli bezártság, de paradox módon szorongató érzést sugall olykor a világmindenség végtelene is, bőrünkön érezzük a kellemetlenül hideg és nyirkos környezet páralecsapódását, de nem vonz a szikkadt gazokkal borított aszályos mező sem, az átható virágillat fojtogat, a tiszta égbolt üde kékje is csupán elérhetetlen ábrándkép, hogy a botorkáló, vánszorgó vagy éppen csúszó-mászó elesett ember reménytelenül vágyakozhasson utána. A szép, a jó, a kellemes pedig inkább csak az álmokban-félmokban tűnik fel, illanásnyi időre...”

Ferenczes István a kötet előszavában méltatja a szerző újságírói munkásságát is, hisz pályafutásának jó részében Ion Nete a csíkszeredai Informația Harghitei című napilapnál szerkesztő, és első megjelent kötete is publicisztikai írások gyűjteménye (*Cartea Mureșului / A Maros könyve* 1986). Novelláiban a latin-amerikai mágikus realisták (Marques, Cortazar, Llosa) kézjegyét véli felismerni azzal a különbséggel, hogy Nete írói világából hiányzik a tragikumot feloldó humor, az ironia és a szatíra is.

Nete novellái látszólag valóban a realista, sőt önéletrajzi-memorialisztikus irodalom eszközeivel élnek: a földrajzi tér, amelyben a történetek (vagy inkább nem történetek) zajlanak, reális tér: a Vâlcea megyei Pesceana falu és annak jól behatárolható topográfiai környezete, az a hely, ahol az író született. A falu nevét is adó Pesceana folyó, a környező dombok, a Dealul Crucii (a Kereszt Dombja), a Dealul Vetriciei, a Dealul Dimonașului (a kis démon dombja), valamint a leggyakrabban előforduló, misztikus fényben tündöklő, titokzatosan távoli és elérhetetlennek tűnő Chisamera dombja mind reális helyek, amelyek felismerhetőek az e tájakon otthonos olvasók számára (a *Bújócška az élőkkel* című,

az Agero internetes folyóiratban megjelent novellájának olvasói hozzászólása azt bizonyítja, hogy ez is egy lehetséges kiindulópont a szövegek befogadásában.

Valójában azonban csupán kiindulópontok, fogódzók ezek a tájelemek, amelyek köré kikristályosodhat az az imaginárius világ, amely ennek az írónak a sajátja, s ami elsősorban mitikus táj, a novellák kisember-hősei gigantikus küzdelmeinek világa.

Nete az egyes szám harmadik személyű elbeszélés híve, olyan világot teremt, melyben többnyire ugyanazok a hősök mozognak, Garamia, a cigány, Mitrodor, Mirinu, Dria, Cával, a tanító, Brânduș, Mirodonie, a Józsefnek keresztelt, de csak Palaghianak szólított törpe és a többiek. Ezek közül a hősök közül többen is megjelennek több novellában, anélkül azonban, hogy föltétlenül egyéni tulajdonságokkal rendelkező, jól felismerhető karakterek lennének. Maguk a történetek is többnyire a lélekben zajlanak, álom és ébrenlét, valóság és a képzelet vagy mítosz határán. Önmagukkal küzdenek e szereplők, küzdelmüket tehetetlenül és gyakran értetlenül szemléli – ha egyáltalán észreveszi – környezetük. Gyakori motívum e szövegekben a felfelé irányuló mozgás, amelyet lefelé húzó erők gátolnak: a hős belső készítetésekének engedve elindul a titok megfejtéséért, a szent hely eléréseért, a misztikummal való találkozásért vagy a vele való egyesülésért, útján azonban egyre nagyobb akadályokba ütközik. Ezek az akadályok elsősorban a lélekben keresendők (a félelem, a hit hiánya, a meghátrálás, a büntudat), de külső elemekben is megnyilvánulnak: a mindent elborító, vagy hátborzongatóan megjelenő, az embert kiszolgáltatottságára emlékeztető árnyék (az Ágoston Mihály fordításában megjelent hat novellában huszonháromszor jelent meg az árny-árnyék szó, az általam fordított négy novellában is rendkívül gyakori motívum), a kísértetek-lakta *Feneketlen Tó* (*Balta fara fund*), a titokzatos és vészterhes jelzéseket hordozó teknővájó cigányok, a Templom erdejének keresztje, amelyről elmenekültek a festett szentek, csak glóriájuk maradt ott.

A hősök útjukon kitérőkre kényszerülnek és tévutakra sodródhatnak, rémítő lényekkel találkoznak, akiről nem lehet tudni, hogy jól ismert emberek a faluból vagy gonosz szellemek – ilyen Palaghia és Viana vagy a halott Călică nagyapó a *Bújócska álmok között* (*De-a v-ati ascunselea prin vise*) című novellájában. Ezek az utak a Golgotához hasonlítanak, melyen a hősök megváltást keresve akaratlanul is a megváltó szerepével azonosulnak, a katarzis azonban elmarad.

Nete novelláit át- meg átszövik a bibliai motívumok. Néhány szövegben tételesen is bibliai tájjá nemesedik a

Chisamera környéke. A nevek bibliai nevek (Teofil, Chris, Ieremia), a *Végítélet napja* (*Ziua de apoi*) novella a középkori misztériumjátékokra emlékeztetően a Halál és Sátán párbeszédében, vetélkedésében villantja fel az apokalipszist. Más novellákban a falu félig pogány, félig keresztény hiedelemvilága jelenik meg (amely még ma is működő valóság Románia számos helyén), gyakran azonban az a kétely is felmerül az olvasóban, hogy az író saját képzeletvilága átszínezi, továbbírja ezt a hiedelemvilágot, egy autonóm univerzumot hozva így létre, amely független a reális világ törvényeitől. A hősök a legkritikusabb pillanatban mély álomba zuhannak, élők és holtak birodalma különös módon egybeér, s nem tudni, hogy a novella imaginárius világán belüli valóságról, vagy a hősök hallucinációiról van-e szó. Ez a fajta álom-motívum engem a hősköltemények főszereplőire emlékeztet, akik a nagy hőstett végrehajtása előtt az öntudatlansággal határos mély álomba zuhannak, hogy ezután emberfeletti teljesítményekre legyenek képesek.

Végül pedig néhány szót Nete írásmódjáról. A fordítás során szembesültem (elsősorban a jó román–magyar szótárak hiánya miatt) azzal az igényes szókincssel, amely ritka, tájnyelvi vagy archaikus szavak sokaságát sorakoztatja, rendkívüli műgonddal. Mondatai hosszasan, ráérősen hömpölyögnek, számos kitérével, s ezt a román nyelv szerkezete lehetővé is teszi: a gerundiumok és participiumok gördülékenyen kapcsolják össze a kanyargó gondolatokat. Magyarul nehezebb ezt megtenni anélkül, hogy nehézkessé ne váljon a szöveg. Cornel Moraru a *Răstignire în crucea lui Năstavnice* című kötethez írt utószavában a következőket írja: „Prózájában szembeötlő a hosszasan gyakorolt műgond, az aprólékosan lecsiszolt ritka szó hangsúlyozása, mely már rég kiment a köznapi nyelvhasználatból, vagy éppen maga a szerző találta ki, aki érzékenyebb a szavak hangzására, mint a jelentésére.”

Ion Nete írásművészetének ismerői nem tartják könnyű olvasmánynak novelláit. Önmagában nem dicséret és nem is kritika egy szöveget könnyű vagy nehéz olvasmánynak minősíteni. A befogadó előzetes olvasói tapasztalataitól, elvárásaitól és szellemi erőfeszítésre való hajlandóságától nagy mértékben függ, hogy mi a könnyű vagy nehéz olvasmány, s hogy ezt pozitívként vagy negatívként értékeli-e. Nete novellái olyan olvasót igényelnek, aki hajlandó elfogadni az írásmű által felajánlott, a köznapi valóságtól távol eső (játék)teret, annak csak itt érvényes törvényszerűségeit és összefüggéseit, és aki hajlandó együttjárni a botorkáló, gyötrődő hősökkel a megváltás reményében e kísérteties, néha pedig kísértetiesen szép tájon anélkül, hogy a reménynél több bizonyosság adatna meg neki.

ION NETE
**„Minden emberben
 egy világ vajúdik”**

Először is köszönettel tartozom, amiért a *Bújócska a holtakkal* című írásomat – amelyet dr. Lajos Katalin fordított le, aki volt olyan kedves, hogy helyettesítsen ezen a találkozón – beválogatták *Az év műfordításai 2009* című antológiába, ezáltal elérhetővé tették az Önök olvasói számára.

Nem lépek fel azzal az igénnyel, hogy a román kulturális élet személyiségeként fejtsen ki álláspontomat a román irodalomról, lévén hogy én csupán egy író vagyok, aki az írott szó bűvöletében élve szükségét érzi annak, hogy felszínre hozza képzelete világát, amelyről gyakran az az érzésem, hogy valójában létező. Ez megegyezik Eminescu reflexiójával, miszerint „Minden emberben egy világ vajúdik”. Az imagináriusból táplálkozó alkotóerőnk függvényében nem árt, ha néha felszínre hozzuk ezt a világot is, amely nehéz órákban támaszul szolgálhat mindazoknak, akik önállóan vagy egy kolumbuszi kritika biztatására magukra ismernek benne, így járulva hozzá a lelkükben megsejtett titok lelepleződéséhez.

Az interkulturalitásnak kedvező kontextus, valamint ennek egyre gyümölcsözőbb termése Mircea Eliadét juttatja eszembe, akinek meggyőződése volt, hogy minden földi dolog közül csak a gondolat műve marad örökéletű, ez pedig azt a kérdést veti fel, vajon mit szólna, ha látná a román szép-irodalmi könyvek egyre növekvő számát, melyek az utóbbi időben idegen nyelvek, többek között a magyar nyelv köntösében is mutatkoznak. Valaha ez a tudós, vallástörténész és prózaíró mély aggodalmat és kiábrándulást érzett amiatt, hogy Románia nincs jelen a világ szellemi és kulturális színterén.

Számos cikke közül azt említem meg, amelyet Földes Jolán magyar író nő díjazása alkalmával írt 1936-ban, s amely éppen arra a gondolatra összpontosított, hogy a kulturális és irodalmi propaganda terén Magyarország erőfeszítései például szolgálhatnának számunkra, hogy végre ne utasítsunk vissza makacsul mindenféle, a határon túli ismertté válásunkat célzó törekvést. Ez a megállapítás ma is aktuális, amint azt Mircea Cărtărescu író nemrég

elhangzott megjegyzése is hangsúlyozza: Magyarországon a magyar írók népszerűsítése a világban állampolitika, az ország márkajelének hivatalosan is szerves részét képezi.

Közben a kulturális élet árnyalódott, s ez tetten érhető mind abban, hogy mennyit írnak, mind pedig abban, hogy mennyit fordítanak a román irodalomból. Ha abban is tetten érhető lenne, hogy milyen visszhangja van a lefordított könyveknek, majdhogynem elégedettek lehetnénk. Csak-hogy Eliade máig érvényes szavai szerint a román író azért ír többnyire, hogy elolvassák, nem azért, hogy újraolvassák! Ebből az azonnalíságot célzó nézőpontból fakad a visszhang hiánya, amely csaknem mindegyik fordítás után ürt hagy. Az irodalmi sajtóból és a kiadói tervekben leszűrt információk alapján elmondhatjuk, hogy ma Romániában nem sokat, hanem nagyon sokat írnak, ez pedig nem rossz, ellenkezőleg! Amint azt az imént megjegyeztem, a fordítások száma is lenyűgöző!

Ezt a megállapítást hosszú felsorolással lehetne alátámasztani, ebből csupán néhány névre szorítkozok: Ana Blandiana, Ruxandra Cesereanu, Dan Lungu, Alexandru Ecovoiu, Mircea Cărtărescu, Gabriela Adameşteanu, Filip Florian, Lucia Verona, Bogdan Suceavă, Radu Ţuculescu, Mihai Măniuţiu, Mihai Matei.

Itt kell megjegyezni, hogy az irodalom fokozott előtérbe kerülése nem annyira a kulturális propaganda szemléletváltásának, mint inkább az európai csatlakozással megnyitott új kulturális légkörnek tudható be, amely teret nyitott az egyéni kezdeményezések előtt is. Gyümölcsözőek az interkulturalitás témakörében szervezett projektek, amint azt e tanácskozás is kiválóan példázza, s az évente kiadott antológia is, amely az olvasóközönség számára elérhetővé teszi az európai irodalmak alkotásait.

Állításom, miszerint a véletlenszerű kezdeményezések nagyobb szerepet játszanak a fordításirodalom gyarapításában, szem előtt tartja a román irodalom változó fogadtatását a világban. Bizonyos könyvek esetében – szerzőtől és kiadótól függően – nagy a felhajtás, működésbe lépnek a reflektorok és a kamerák, a folyóiratok megnyílnak a dícséreteken dúskáló elemzéseknek. Ugyanakkor számos más fordítást csupán szűkszavúan említenek, vagy leggyakrabban hallgatnak róluk, elferdítve így a tevékenység valódi célját, amely semmiképp nem lehet adott név

ION NETE 1938. augusztus 28-án, a Vâlcea megyei Ursoaia faluban született, Pesceana községben. Elemi iskolái után a rámnicu vâlceai Nicolae Bălcescu középiskolában folytatja tanulmányait, majd a Bukaresti Egyetem Filológia Karán végez román nyelv és irodalom szakon. Az egyetem elvégzése után egy újságírói kurzust is elvégez, ezután pedig a csíkszeredai Informația Harghitei című napilapnál szerkesztő. 1990 után a Hargita Megyei Kulturális Felügyelőség tanácsadója. Jelenleg nyugdíjas.

Irodalmi indulása Fşşuă Negau biztatására a bukaresti egyetemisták folyóiratához, az Amfiteatruhoz köthető a *Trădărea umbrei* (Az árnyék

árulása) című novellával. Első kötete, a *Cartea Mureşului* kollektív interjúkötet a M. Eminescu kiadónál. Novelláskötetei a *Şerpii de tîmăie* (Tipomur Kiadó, Marosvásárhely), a *Răstignirea în crucea lui Năstavnice* (Székelyföld Kiadó, Csíkszereda), a *Noaptea albastră / Kékszínű éj* (Neptun Kiadó, Csíkszereda). Jelen van az ARCADE antológiában, amelyet a Romániai Írószövetség marosvásárhelyi fiókjá adott ki. Publikált a Luceafărul, a Vatra, az Ateneu, az Academia Barladeanu és a Székelyföld folyóiratokban, és a *De-a v-ați ascunselea cu morții* (*Bújócska a holtakkal*) című novellája, amely első része egy három részből álló novellafüzérnek, megjelent *Az év műfordításai 2009* című antológiában.

előtérbe helyezése, sokkal inkább egy alkotás megismeretése, amely gazdagítja a világ szellemiségét.

Különösen annak a reklámozási stratégiának a létét hangsúlyozom, amely bizonyos „érdekes érdekeknek” van alávetve, s amely meggyőződésem szerint nemcsak hogy nem tesz jót, hanem éppenséggel kárára lehet magának az irodalomnak. Az ily módon kialakított légkör megkerülhetetlenné tesz olyan kérdéseket, mint: húsz év intenzív fordítói munka után mi az, amin keresztül a román kultúra magára tudja vonni a figyelmet az egyetemes kultúrán belül? Mi az, amin keresztül érvényesülni tud? Miben áll a felvetett témák és megközelítésmódok eredetisége? Vannak olyan könyveink, amelyek alapján azt mondhatjuk, hogy a román irodalom végre győzedelmeskedett, s legalább két-három mitikus hőst adott a világirodalomnak (olyan hősöket, akik – Mircea Eliade elképzelése szerint – a lehető legmélyebben vesznek részt a létezés drámájában, legyen sorsuk, fájjon a húsuk, ismerjék a megismerés küzdelmeit)? Rátaláltak-e arra a sajátos hangra, amely elhozza a hön áhított nemzetközi elismerést, hogy le lehessen végre söpörni a „kisebrendű kultúrához” tartozás érvét, „a kevesen beszélik ezt a nyelvet” argumentumot, amely miatt öröklődik a Nobel-díj frusztrációja?

Az irodalmi sajtó válaszol is ezekre a kérdésekre, hisz gyakran visszhangozza a közkeletű véleményt, miszerint az az irodalom alkalmas a fordításra, amely a nyugati világ érdeklődését elégíti ki egy bizarr, ismeretlen valóság iránt, amelyet sötét, erőszakos, vad, furcsa alakok népesítenek be, s amelynek sajátosságait az alkotók természetellenesen felnagyítják egészen a közönségességig, ez pedig olyannyira jellemzőnké vált, hogy csak így válhatunk láthatókká.

Lám, így marad érvényes Mircea Eliade észrevétele, miszerint szükséges olyan könyveket írni, amelyek felkeltik az olvasók érdeklődését, és felébresztik bennük az újraolvasás igényét! Ez az a feltétel, amelynek teljesítésével az alkotók megmenthetik vagy igazolhatják létezésüket!

Ez a szempont egy túlságosan is bonyolult folyamatot kísér figyelemmel, amely a spiritualitás fogalmán alapul, valamint az alkotói intenció fogalmán, vagyis hogy milyen mértékben akarja a szerző, hogy műve valóságghú legyen, netán jelképezzen valamit, vagy egyszerűen csak az imagináriust szólaltatja meg, egy új világot alapít, amely egy új világegyetem felé nyit utat, függetlenül földrajztól, politikától, szociológiától stb. Ez utóbbi esetben az olvasó számára megadtna az az öröm, hogy különleges érzéseket, benyomásokat élhessen meg, mint a felfedező, aki miközben felfedezi e sajátos világot, annak sajátos törvényeivel együtt, elmélyül benne és megismeri, eljut odáig, hogy felfedi az alkotás lényegét, ami végső soron hétköznapi életének ad értelmet.

Az az érzésem, hogy túlságosan is bemerészkedtem az elmélet síkos talajára, amellyel bevallom, különben nem sokat érintkezem, hisz úgy gondolom, hogy az alkotó, aki úgy érzi, hogy mondanivalója van, ezt a megírt könyvvel kell kifejeznie, majd miután pontot tett a végére, jelül annak, hogy befejezte küldetését, nem marad más hátra, mint várni és remélni, hogy – Fernando Pessoa-t parafrázálva – egy szép napon a közeli vagy távolabbi jövőben akadnak végül emberek, akik megértik, akik majd a családját alkotják, akikben azért születik meg újra és újra, hogy szeressék!

Hölgyeim és Uraim! Gondolom, észrevették, hogy kikerültem azt a témát, amire megtisztelő meghívásuk szólt, és pedig hogy javasoljak olyan könyveket a kortárs román irodalomból, amelyeket érdemes lenne az Önök nyelvére lefordítani. Már az elején bevallottam, hogy csak egy író vagyok, az írott szó kultuszában élő, akinek a nézőpontja szubjektív, tehát autoritás és döntési hatalom nélküli. Különben sem kedvelem azokat a könyveket, melyeket önkényesen ilyesfajta érvekkel ajánlanak: „írója igazi teljesítményt mutatott fel azzal, hogy tizenhárom hónap alatt írta meg a regényt; a könyvet olvasván az a benyomásunk, hogy a régi világ (a '89 előtti) az életben elviselhetőbb volt, olvasva azonban kiborít, undorít, de ugyanakkor elvarázsol...” Másképpen szólva, ötven év valódi fogság után arra kényszerítjük szellemünket, hogy továbbra is ebben a fogságban éljen, azt hozván fel esetleg érvül, hogy kötelességünk keresni és megtalálni az igazságot csak azért, hogy feledésbe ne merüljön...

Nem tudom, ezek a pontosítások elegendőek-e ahhoz, hogy megértsék izgalmamat. Szinte nagyobb zavarban érzem magam, mint a karkai ember, hisz nekem kinyílt a Kapu... Úgy érzem, erőmön felüli, hogy választ adjak. Az Önök nemes szándékait azonban illő ennek megfelelően kezelni. Ezért válaszolok, néhány javaslatot fogalmazva meg. Különösen ajánlom Mircea Eliade *IVAN* című novelláját az *În curte la Dionis* című kötetből (Cartea Românească Kiadó, 1981), amelyben zseniális módon hoz létre egy apokaliptikus világot. Benne egy olyan halálesetről van szó, amelyről kölcsönösen ellentmondó bizonyítékok merülnek fel, miközben a sors hangja Darie-n keresztül keményen büntet: *Nous sommes foutus, Ivan! Nous sommes des pauvres types! Save our souls! Bless our hearts, Ivan! Car nous sommes foutus!*

A többi cím esetében a könyvkiadásban jártas szakemberekkel konzultáltam, hogy olyan javaslatokat tegyek, amelyeket ha lefordítanának, valódi értéket képviselnének, méltóak lennének bármelyik európai könyvtárhoz.

Az a mód, ahogy próbálkozásaimat fogadták, arra a következtetésre vezetett, hogy Mircea Eliade világháború előtt megfogalmazott megállapításaihoz képest nem beszélhetünk mélyreható változásokról kultúránk nemzetközi nép-

szerűsítésének terén. Nem tévedek nagyot, ha leegyszerűsítve azt mondom, hogy óriási erőfeszítések irányulnak egy szerző felé, akit mindenáron le kell fordítani minél több nyelvre. Másként mondva: aut Cărtărescu, aut nihil!

Végül elérkeztem a javaslatokhoz.

Florina Ilis *Cruciada copiilor* (*Gyermekek keresztes hadjárata*) című könyvéről van szó.

Két kritikus véleményére szeretném felhívni a figyelmet: „Azt mondhatjuk, hogy a legjelentősebb született tehetséggel állunk szemben, akit 1989 után a román irodalom adott (...), olyan tehetség, akinek az írás egyszerű, természetes életforma, hétköznapi személyes szükséglet, csendes, nem nyilvános, extrovertált és fárasztóan ideges” (Stefan Borbely).

A *Cruciada copiilor* egy olyan világ egyedi képét villantja fel, amelyben a befogadás nézőpontja hirtelen megváltozik. Miközben egy új nézőpontból értelmezi újra a jelenkori civilizáció nagy mítoszait, ez a vízesés-szerű regény egy eleven világot ír le, amely a tömegmédiá és a virtualitás által uralt világ felé tájékozódik. (Adrian Marino).

A második könyv az *Ana Maria și îngerii* (*Anna Maria és az angyalok*) című könyv lenne, amelynek alátámasztására a szerző (Radu Aldulescu) szavait idézem: „Ami

engem illet, minden ember élete egy regény, mely gyakran az ember lelkének és bűnös testének őrzésére rendelt angyal felé szálló ima kivételése, miközben az ember rossz szokásaival bemocskolja az angyal tiszta fényét, elűzi önmagától szegyélnivaló hibáival: hazugságaival, a pletykával, az irigységgel, az átkozódással, a göggel, az elégedetlenséggel, a szeretetlenséggel, a megbocsátás hiányával, a pénz szeretetével, a tisztátalansággal, a dühvel, a drágasággal, a mohósággal és iszákossággal, a sok beszéddel, a gonosz és ravasz gondolatokkal, a bűnre és különösképpen a testi vágyakra való hajlandósággal. Megismerve azt a nőt, aki keresett valakit, hogy írja meg élete regényét, éreztem szavaiban és egész elbeszélésében a megbánás könnyes pátoszáát, mely ugyanaból a könyörgésből fakadt: Hogy kérhetnék bocsánatot keserű, gonosz, ravaszt tetteimért, melybe minden nap és minden éjszaka és minden órán esem? Leborulok ezért előtted, és kérlek, szent őrzőm, könyörülj rajtam, bűnösön. Légy támaszom és tégy részesévé Isten országának az összes szentekkel együtt most és mindörökké. Amen!”

Lajos Katalin fordítása

VLAD MOLDOVAN Internet és irodalom

Az elkövetkezőkben megpróbálom összegyűjteni a néha ugyancsak szétszórta, máskor összefonódott kvázi elméleti észrevételeimet egy kialakulóban és érlelődőben levő jelenségről: az internetes román irodalmi életéről, arról a jelenségről, amelyet az új kommunikációs környezet éltet. Azt hiszem, fontos egysúlyt tartani, kellő kritikai elővigyázattal értékelnit, és igyekezni ítéletekkel körbetapogatni a leírt jelenséget. Ez egyelőre azért is ajánlatos, mert olyan elemekkel, folyamatokkal, interaktív és kreatív kommunikációs viselkedésformákkal van dolgunk, amelyek embrionális állapotukban állandóan változnak. Ilyenformán az, aki elsőnek szeretne átfogó képet adni az utolsó tíz esztendőben Romániában kifejlődött virtuális irodalom világáról, az egy kicsit azokhoz a földrajzi felfedezőkhöz hasonlóan érezheti magát, akik ismeretlen területre lépnek expedíciójukkal, új területeket fedeznek fel, állandóan újra kell pozícionálniuk magukat, gyakran rosszul mérnek, hibásan feltételeznek, hamis hipotéziseket állítanak fel. Természetesen vizsgálódásunk tárgya térben és időben körülhatárolt: azokkal a kifejezésformákkal foglalkozik, amelyeket Romániában az írók, főleg a fiatalabbak az új virtuális médiában használnak; valószínűleg van sajátosan helyi, a lokális román művelő-

dési életterben gyökerező jellemvonásuk is – valóságosan és hatalmasan ismeretlen –, amit csak a mindent átfogó web hálózatában tekerő írók szellemileg kifejezhetnek. Ilyen értelemben mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy kutatásunk nyitott: a szerzői szubjektum olyan sajátos átalakulásának lehetünk tanúi a virtuális térben, amelyben az irodalmi élet hagyományos leíró formáihoz, eszközeihez szokott előző nemzedékek írói többé nem igazodnak el könnyedén, koordinátái nem érvényesek immár.

Történelmileg megállapítható, hogy a 2000-es években fokozatosan olyan virtuális közösségek kialakulásának lehetünk tanúi, amelyek teret biztosítanak eladdig példátlan szövegeknek. Ezek szerzői valóságosak, vagy virtuálisak (klónok, álneven jelentkezők), akik korábban nem tapasztalt interaktív kommunikációs lehetőségeket aknázhathatnak ki. Az olyan honlapok, mint a clubliterar (Irodalmi Klub), hyperliteratura, fabricadeliteratură (irodalomgyár), reteauliterara (Irodalmi Hálózat) jelenleg a hagyományos lapok alternatívái, amelyekben a publicisztika is tovább él.

Az elektronikus hordozó, lett legyen az honlap, portál (mint a liternet vagy a romaniaculturală – Kulturális Románia) vagy blog, új teret biztosít az irodalmi csatározásoknak. Ezekben az években a kétféle média – a hagyományos: lapok, kötetek, antológiák, bemutatók, díjak és a virtuális – párhuzamosan él, elég kis átfedéssel, ugyanakkor a működésükben jelentkező bizonyos fokú autonómiával. Egyik olda-

lon a hagyományosan fennálló, mára elidegenedett hatalmi rendszer fungál tovább, amely értékválogatáson alapszik, az előző nemzedékek építette csapáson: folyóiratokon, könyveken, kritikákon, antológiákon halad tovább; másik oldalon az internetes irodalmi közösségek virulnak, virtuális hálózatokon terjednek, állandóan fejlődnek. A virtuális környezet alapvetően nem hierarchikus, hanem horizontális, amelyben bárki, némi számítógépes alapismerettel közölheti alkotásait. A különbségek látszólag nemzedékiek, viszont korábban a nemzedéki csoportok bizonyos ideológiákban, esztétikákban különültek el (ez olykor tetten érhető a virtuális világban is). Ma is megfigyelhető bizonyos nemzedékek közötti törésvonal, amely az adott technikák iránti fogékonyság, az azokhoz való alkalmazkodás alapján jön létre. A virtuális irodalom tereit elsősorban a kamaszok és a fiatalok használják, akik természetes módon nőttek bele az új médiákba. E fiatalok elsősorban az irodalmi honlapokon mutatkoznak be, és csak azután gyűjtik a szövegeiket kötetekbe, közlik őket hagyományos folyóiratokban. Ilyenformán e médiák tapasztalt felhasználói általában a fiatalok; a korosabb, befutott írók viszont a virtuális térhez alig-alig alkalmazkodnak, s így frusztráltak, naivak, megilletődöttek lesznek, mihelyest betévednek ezekre az új szállásterületekre. Érdekes szerepcserének vagyunk tanúi: a hagyományos irodalmi élet éllovasai egyáltalán nem, vagy csak nehezen integrálódnak a virtuális irodalmi életbe. Ugyanakkor a barikád másik oldalán afféle érdektelenséggel szembesülünk a hagyományos hordozókkal és népszerűsítő formákkal szemben, s a fiatalabb nemzedék virtuális térhódítását kísérő felsőbbrendűségi érzéssel. Előfordulhat, hogy idővel – lévén ez egyszerűen technikai kérdés – az ellentét oldódni fog, de egyelőre nem hunyhatunk szemet fölötte: hiányzik a folytonosság és a homogenitás a hagyományos irodalom és a virtuális irodalom világa között. A technika okozta átalakulások vagy forradalmak alapvető módon átalakítják a kultúrák működését, és az internetnek az irodalom világára gyakorolt hatása sem kivétel ez alól. Megállapítható, hogy az új virtuális közeg logikája, elvárásai miatt újra kell fogalmaznunk nyilvánvaló értékeinket.

A mindenki számára hozzáférhető virtuális eszközök fejlődésével az irodalmi közösségek új, belső interaktivitása, úgy tűnik, alapjaiban rendíti meg mindazt, amit korábban írásnak és szövegtermelésnek hívtunk. A közösség visszacsatolása egy közölt szövegre szinte azonnali, ilyenformán elsőként véleményezheti a szöveget, befolyásolhatja a róla kialakuló képet. Az azonnali észrevételek és kommentárok egy szerző közleményeire ebben a szöveggörnyezetben hozzájárulhatnak a szöveg végleges megformálásának munkafolyamatához. Természetesen ez a fajta gyakorlat korábban is megvolt, de most hangsúlyosabban van jelen, lévén a véleménycserének nincsenek tér- és időbeli korlátai, amelyek korábban akadályozhatták.

Természetesen mindez elsősorban a szerző hozzáállásától és rugalmasságától függ, de mindenképpen releváns változást jelent a virtuális térben az interaktív szövegformálás. Az internetes fórumok és az írók kommentárjai vagy elemzése a virtuális közösségekben sokkal jobb, élőbb kommunikációt teremtenek író és közössége között. Egy szerző saját szövegeinek egyre több értelmezésével szembesülhet, mintha hagyományos hordozókon juttatná el az olvasóhoz. A változatos irodalmi kínálat egyidejűsége viszont nagyon megnehezíti az értékeltű válogatást.

A virtuális közösségek egyik dilemmája éppen abból adódik, hogy teljesen demokratikusan nyissanak-e minden felhasználó számára, vagy bizonyos szempontok szerint rostálják őket. Az amatőrizmus és az elitizmus párbaja uralja a virtuális teret. Így az olyan honlapok, mint a poezie.ro, teljesen nyitottak, akármelyik felhasználó potenciális tagja lehet a közösségnek, más közösségek igyekeznek bizonyos fokig ellenőrzésük alatt tartani a közölt szövegeket (például a fabricadeliteratura), ugyanakkor ismét mások megszavaztatják a tagokat, s annak függvényében veszik fel a jelentkezőket (például a clubliterar).

A virtuális irodalmi közösségek modellje mellett meg kell említenünk a személyi blogok egyre növekvő szerepét, amelyet a román kulturális élet értékeinek terjesztésében és interaktivitásában játszanak. Az írók közül néhányan egy-egy kötetüket terjesztik virtuálisan, mások teljesen lemondanak a papíralapú közlésről, számítva az elektronikus média erejére, ismét mások a személyi blogokat használják fel egyrészt kiadatlan szövegeik ajánlására, másrészt saját kötetek recepciójának figyelemmel kísérése. Hasonlóképpen a kritikusok és a szenvedélyes irodalmárok olyan blogokat fejlesztettek ki, amelyek a virtuális közösségeknek támpontokat adnak (lásd terorista.ro). A blogok világa egyszerre lehetőség a személyes virtuális terek létrehozására, de ezek szerves összekapcsolódására is. A blogok az egyén számára bizonyos függetlenséget nyújtanak a kulturális sajtótól, a hagyományos folyóiratoktól és más terjesztési módoktól.

Egy másféle koncepciót képvisel például a Babelstory.com, amely a hipertext és az alkotó írásművészet (creative writing) összeházasításából született. Olyan alkotó műhely, amelynek minden tagja részt vesz az alkotás közös játékában, míg az egyes sztorikból önálló alkotás nem válik. Ez nagyon izgalmas írásművészeti gyakorlat, amelyet a virtuális tér tesz lehetővé.

A fentiekben pusztán néhányat említettem a virtuális irodalom kérdéseiből, amelyek egy olyan térben merülnek fel, ahol egyre inkább az interaktivitás kerül az irodalmi alkotás homlokterébe, s ez bizonyára hozzájárul a román irodalmi-művelődési közeg megváltozásához.

Szabó Zsolt fordítása

ȘTEFAN MANASIA
Az elfelejtett gyémánt

Marin Sorescu, a született ironikus és parodista költő az 1989-es forradalom előtti korszak híressége volt (amikor a vers helyettesítette a társadalmi bírálatot). Marin Sorescu annak idején szívesen utazott külföldre, fesztiválokra, könyvvásárokra, barátkozott költőkkel, kritikusokkal, fordítókkal, célba véve a soha el nem ért Nobel-díj kiméráját. E gátlásokat ébresztő és csábító külföldön megkérdezték tőle: vannak-e még Romániában értékes költők? Marin Sorescu a kis bajusza alatt dűnnyögte, hogy nincsenek. Egyáltalán.

Ilyenformán képzelhetik, kedves magyar barátaim, milyen nehéz lehet nekem nemzedémem (román) íróiról jó szót szólnom. Mégis megteszem. A nemzedéket biológiai értelemben használom, kevésbé az irodalmiban. Nemrég így fogalmaztam: „Nem tartom magam (jóval) fiatalabbnak, mint Mihai Ignat (sz. 1967), Doina Ioanid, Marius Ianuș, Dumitru Crudu vagy Constantin Acosmei, ahogyan sem (jóval) öregebbnek, mint Dan Sociu, Claudiu Komartin, Vlad Moldovan, Andrei Doboș, Diana Geacă, M. Duțescu vagy Gabi Eftimie (sz. 1981). Hasonlóképpen jól érzem magam T. S. Khasis (sz. 1975) és Radu Vancu (sz. 1978) társaságában. Következésképpen elfogadom, hogy biológiai értelemben egy nemzedékhez tartozunk. És ugyanahhoz az irodalmi rajhoz. Hiszem, hogy velük a román irodalom hitelesebb hangját építjük, amely mentes a hivalkodástól, indultól, az ezópuszi nyelvtől és a korábbi iskolák, nemzedékek nagy metaforáitól (amelyeket sokkal inkább megérintett az egyformán gondolkodás, a kommunizmus vírusa. És ugyanebben a zárójelben engedjék meg, hogy felidézsem baráti pengevéltásomat a költő Liviu Ioan Stoiciuval, aki arról beszélt, hogy mennyire szabadon szólhatott 1989 előtt. Azt kérdeztem tőle: akkor miért nem jelentkezik a költészetben a nemi kisebbség, a kábítószer használata például? Mert nem léteztek, vagy mert a cenzor ollója nemcsak a könyvek kéziratában, de a szerzők fejében is dolgozott; de attól még Liviu Ioan Stoiciu volt és maradt a nyolcvanas évek nemzedékének legnagyobb hatású költője, azon kevesek egyike, akiket megérintett a civil szellem).

És ez a hang nem egy földhöz, aszfalthoz ragadt szemlélet kifejezője, hanem érdeklődőbb, élőbb, aktívabb. Elmozdulás az emberi lélek művészi diskurzusa irányába. A költészetben nem a pompa, díszruha, hanem a haszonelvűség, célszerűség a fontos – szinte a sámánok énekének intenzitásával.

A 2000-es nemzedék két antológiája alapján – az egyik éppen ezt a címet viselte (a kritikus Marin Mincu

meghatározása szerint, aki feltétlen és elkötelezett híve az eszmének), a másik *Az antiutopisztikus költészet. A román költői kétezzesség antológiája (Poezia antiutopică. O antologie a douămiismului poetic românesc)* Daniel D. Marin gondozásában – alább a szóban forgó nemzedék költészetének négy jellemzőjét emelem ki:

– biografikus (mindössze a 2000-es raj jelentkezésével nem tudod követni konvencióinak irányát; amerikai könyvélmény; keresett és megelőlegezett effektusok – „magamról írok, mást nem tudok”; Khasisszal szólva a saját hátsó felüket rugdalják);

– erősen piszkosnak érzik magukat: a kétezzések nemzedéke a mindennapok sarában, szutykában úszik, nem rejtőznek álarc mögé, vörösén izzó írásmódjuk határozott szemrehányás a kommunizmusnak, a kilencvenes évek tévelygése, a dekrétcsemeték (kb. a Ratkó gyerekek román megfelelői) kísértete által besározott világnak;

– jellemző rájuk az átok és jajgatás stilsztikája (istenkáromlást és imát mondanék, de egy olyan világban élünk, amely egyre hitetlenebb az egy Adrian Urmanov minden igyekezete ellenére, az ő verseskötetét parafrázálva: reggeltől estig vetélnek és nem szülnek);

– (újban) szenttelen, laza, emberen túli iromány – állítólag azt jelzi, hogy egy újabb érzékenység, vagy pontosabban a hús, a gyilkosság, az erőszak iránti érzéketlenség érdekli őket. Olyan művek, mint a *Blank, A házaz férfi szépsége* vagy *A vörös polaroid szemek* vallanak erről (Vlad Moldovan, Diana Geacă, Gabi Eftimie verscímei).

És végül, de nem utolsósorban a hétköznapi látomásai, a költői szöveg epikumának rehabilitása, a költői eszközök ötvözése a prózáiró és a filmes eszközeivel (ismerjük be, nem véletlenül kifinomultabb, fejlettebb, jobban tapad a vásárló-fizető nagyközönséghez).

Az esetleges három-négy hiánnyal és három-négy túlértékeléssel ajánlom Marin Mincu és Daniel D. Marin antológiáit mindenkinek, aki olvasni, érteni, és még inkább, aki fordítani akarja a mai román költészetet. Ha a román film kérdezetlenül is bizonyított fesztiválokra és nemzetközi díjakkal, ha a mai prózáirók egyre aktívabbak az európai piacokon is, a költészet elfeledett gyémánt marad Transvaal bányáiban, amely várja, hogy értő kezek napvilágra hozzák.

Szabó Zsolt fordítása

Ștefan Manasia költő, kötetei: *Amazon și alte poeme (Amazonas és más költemények – 2003), cînd TU vii. etica grunge (amikor TE jössz, az etika győz – 2005) și cartea micilor invazii (a kis inváziók könyve – 2008)*. 2003-tól a kolozsvári Tribuna, a legjelentősebb erdélyi román kulturális lap szerkesztője, az irodalmi rovatot szervezi. Kezdeményezője a fiatal román és magyar írók egyesülete, a kolozsvári Thoreau unokája Olvasó Klubjának. Versei fordításban francia, magyar és német lapokban és antológiákban jelentek meg.

VLADISLAVA GORDIĆ PETKOVIĆ

Kilenc utazás

A kortárs szerb irodalmat három narratív stratégia – a posztmodern szöveges játék, a történelem újraírása és a megszállott vallomás – keverékeként lehetne definiálni. Az írókat leginkább foglalkoztató téma, amely jelen tanulmány tárgya lesz, a valóság újra felfedezése. Az, ahogyan a szerzők különféle képp ragadják meg a tényeket és a fikciót, s tárják fel mindeközben e kettő közt az összemossódó határokat. Ennek a játékos birtokháborításnak pedig a közel- vagy a régmúlt aktuális eseményeinek tükrében kirajzolódó metafikció az eredménye.

Radoslav Petković regényei, a *Sors és körvonal* (*Sudbina and komentari*, 1993) és *A halál tökéletes emlékezete* (*Savršeno sećanje na smrt*, 2008) azt tárják fel, hogy a háború, a forradalmak és a zavargások miként formálják mind a társadalom történetét, mind az egyén életútját. A szerző csavarint egyet a kevésbé ismert történelmi tényeken, hogy furcsa mód összehozzon egymással irodalmi hősokeket és történelmi személyiségeket térben és időben. Így például Petković utolsó regényében az ír költő, William Butler Yeats jelenik meg a XIV. századi Konstantinápoly omladozó világában, mégpedig egy fiatal férfi álmában, akit kísérletezgetése a varázslással egyszerre pappá teszi. Mivel a hatalom elítéli a varázslás gyakorlását, még akkor is, ha a várost a közelgő ottomán inváziótól mentené meg, Philariont egyedül a vallás felvétele óvja majd meg a haláltól. Ez a fiatal férfi azonban később mint kötelességtudó szerzetes is találkozik a mágiával titokzatos tanítójának köszönhetően, aki egyszerre filozófus és varázsló. A miszticizmusban, filozófiában és pikáns történelmi csemegékben bővelkedő, *A halál tökéletes emlékezete* egyszerre ezoterikus thriller és kalandos útirajz, amellyel hogy egy varázslóról szóló fejlődésregény. Petković előző regényében, a *Sors és körvonalban*, amely elnyerte az összes szerb irodalmi díjat, letartóztatnak egy szerb értelmiségit Budapesten az '56-os forradalom alatt, s az ő sorsát keresztezi egy elődjének és névrokonának kalandos története. Ő egy XIX. századi tiszt, aki belekeveredett a körülötte élő, látszólag jóindulatú emberek cselszöveiseibe és ármánykodásaiba. Petković sokrétű és tekervényes narratívája, amely tele van iróniával és bizonytalansággal, igen kedvező kritikai fogadtatásra lelt mind otthon, mind külföldön, ugyanis a regényeit eddig már magyarra, franciára, németre, görögre és bolgárra is lefordították.

Dragan Velikić regényei, amelyek főként az egyén identitáskeresésével foglalkoznak Délkelet-Európa nyug-

talán színpadán, német nyelvterületen letek pozitív visszhangra. Velikić-et kifejezetten a száműzetés mint modern állapot foglalkoztatja, miközben személyes élet-történeteket vizsgál európai városok falai mögött, a Földközi-tengertől egészen Közép-Európáig. Sokat dicsért regényének, az *Orosz ablaknak* (*Ruski prozor*, 2007) a hőse, Rudi Stupar szülővárosából, Szabadkáról északra utazik, hogy új életet teremtsen, olyat, ami fajgyűlölettől és háborús konfliktustól mentes. A regény jelentős része Budapesten játszódik, ahova Rudi sikeresen áttelepül, míg a város „szerb Casablancává” nem alakul a NATO légi támadásai elől elmenekült szerb száműzöttek beözönlése után. Velikić akkor van igazán elemében, amikor Polától Hamburgig bemutatja a városokat, s e betétek többet jelentenek annál, mintsem hogy pusztán adalékként szolgáljanak a karakterek identitáskereséséhez.

A politika és a fantasztikum iránti együttes érdeklődés figyelhető meg Sreten Ugričić fiktív opuszában, ami műfajilag a politikai allegória és a sötét tündérmese közé tehető. Ahogy más művekben, a fantasztikum itt is a valóság észlelésével és elferdítésével kezdődik. Így utolsó regényében, *Az ismeretlen hőshöz* címűben (*Neznanom junaku*, 2010) Ugričić ügyesen kombinálja Koszovó égető kérdését disztópiával és mesével, 2014 Szerbiáját olyan sivár országnak látva, amelyet terror és gőg, korrupció és rendtelenség jellemez, és az egyetlen szabad média ezen a lehangoló helyen a telepátia. A szerelmi történet ebben a világban természetesen tragédiába torkollik, de nem a megszokott módon: a szerelmesek egyetlen együtt töltött éjszaka után meghalnak gázmérgezésben, még azelőtt, hogy sikerült volna a narratíva főszereplőivé válniuk. Ugričić bátran használja a történelmet és a politikát mint dekonstruált metaforákat, hogy bemutassa, azok megfojtják a szerelmet és általában véve az életet. Egy falfelirat, amely azt hirdeti: „Szerbia öl”, az egyszerű valóság egy darabjából a fenyegetés fogalmává alakul, s a regény egész világát áthatja.

David Albahari azután, hogy a kilencvenes években Kanadába költözött, természetesen új fikciót alkotott, melyben a hit-, a nyelv- és az identitáskeresésre fókuszál egy nehezen érthető történelmi tabló keretein belül. Petković-csal ellentétben, aki részletesen kidolgozta műveinek történelmi hátterét, Albahari szereplője belső dilemmáinak klausztrófobikus világát tárja elénk. A *Csalétek* című (*Mamac*, 1996) regényének szereplője olyan környezetben mozog, ami nem ellenséges, viszont javíthatatlanul közönyös – ami nem veszélyes, de veszélyesen képtelen tolerálni az identitás, a történelem és a szülőföld rejtélyeit megoldani próbáló számkivetett hős introspekcióját és elszigetelődését. Kanada elidegenített utópiává vált, amelynek lassúsága és egyszerűsége álomszerű, de egy-

szerre ijesztő és természetellenes is. Talán Albahari az egyetlen szerb történetmesélő, aki sikeresen egyensúlyozik a két táj és a két nyelv között: bár Kanadában él, szerbül ír a szerb közönségnek olyan problémákról, amelyek egyszerre lokálisak és globálisak – mint például nabokovi kisregényében, a *Ludwigban* (Ludwig, 2008), amely a plágium és a meg nem érdemelt irodalmi hírnév kényes témájával foglalkozik.

Mileta Prodanović elbeszéléskötete, az *Agnus Dei* (Agneć, 2009) a csoda és a bűnbánás motívumai körül forog, és úgy használja az átmenetet, mint a nemzet vagy mint az egyén törekvésének jelképes állapotát. Az iróniával és groteszk elemekkel átszőtt történetek anekdotákhoz vagy karcolatokhoz hasonlítanak, amiket egy objektív, ám zavarban lévő riporter kollokvialis és joviális tónusa jellemez. Például a *Patriotizmus* című történet a „Mária Magdaléna” nevű vallásos rendről szól, amelynek feladata, hogy az első világháborúban harcoló katonáknak szexuális kielégülést nyújtson. Másrészt fantázia, vallás és paródia keverednek, hogy hangsúlyozzák napjaink világának abszurd elemeit. Így például az *Agnus Dei* című történet egy olyan csodáról szól, ami ott történik, ahol a legnagyobb szükség van rá, súlyos materiális problémák közepette. A narrátor egy üzletember, aki koldusok alkalmazásából gazdagodott meg, csak hogy egy napon rá kell jönnie, hogy a szegényekből álló kompániája minden magyarázat nélkül birkanyájá változott. Az erkölcsi és vallásos képmutatás szatíra és katarzis keverékét eredményezi azután, hogy mindenféle csodát idézett elő: cirkuszi állatok hirtelen kikottyantják egy tömeggyilkosság történetét, vagy egy idős hölgy szó szerint felneveli a „homo machiavellicus” új generációját egy sima paradicsomszöszből. A képmutatás, a kapzsiság és a blaszfémia gyakori motívumok Mileta Prodanović regényeiben is, mint például a *Gyűjtemény* (Kolekcija, 2006) esetében, amelyben összekapcsolja a művészettörténetet a bűnügyi feljegyzésekkel és botránysztorikkal való posztmodern kísérletezéssel, hogy vizsgálja a hiányzó ezüstkészlet eltűnésének veszélyes misztériumát.

A szerb írók – legyen szó játékos vagy vallomások stílusban íróról, aki vagy megcsavarja a főnarratívát, vagy meghitt történetekhez ragaszkodik – a férfi írókkal ellentétben a boldogságkereséssel foglalkoznak.

Mirjana Đurđević regénye, a *Kaya, Belgrád és a jó amerikai* (Kaja, Beograd i dobri Amerikanac, 2009) családtörténet és kitalált dokudráma a húszas és az ötvenes évek közti Belgrádról, amelynek kegyetlenül vidám története összekapcsolja a melodramát a szatírával és a misztériummal. A regény részben rekonstruálja a kalmükök történetét: ők azok a nyugat-mongolok, akiknek Belgrádban épült szentélye az egyetlen buddhista imád-

kozhely volt Európában 1929 és 1944 között. A szerző felhasználja azt a pár történelmi feljegyzést, ami a kalmükökről létezik – arról a közösségről, amely áttelepült Belgrádba azután, hogy az orosz forradalom idején elmenekült a bolsevikok kegyetlen megtorlásai elől. Az elbeszélés középpontjában egy kalmük lány, Kaya áll, aki elkápráztatja az USA Jugoszláviában élő és híres nyelvészként közzismert nagykövetét, John Dyneley herceget. A lány az ő védencévé válik, és egyszerre vidám, egyszerre veszélyes vállalkozások – mint például a templomi ereklyék elrablása vagy a náci kísérletezések – kiötlője lesz. Kaya és a jó amerikai nagyon közeli barátai a szerb íróknak, Mica Đurđević-nek, aki a regény szerzőjének írói alteregója. Mirjana Đurđević humoros karcolatot dedikál névrokonának, aki író, vívóbajnok és egykori építészhallgató, s foggal-körömmel harcol Belgrád kívánatos városszervezéséért. A legtöbb ötlete és terve dugába dől, de sosem hagy fel Kaya tanításával, önkéntesen segítve ezáltal a kalmük közösséget.

Mirjana Novaković összetett kulturális és politikai témákat illeszt egy-egy realiztikus vagy fantasztikus, részletesen kidolgozott történet kereteibe, amelyeket látszólag könnyed, fesztelen stílusban mesél el. Két regényét, *A félelem és a szolgát* (*Strah i njegov sluga*, 2000) és a *Johann 501-et* (*Johann's 501*, 2005) NIN Díjra jelölték, ami a Booker Díj szerb megfelelője. Mindkettő pozitív kritikái visszhangra és széles olvasóközönségre lelt. *A félelem és a szolga* egyetlen szavazattal maradt le a díjról, de az óriási felhajtás e körül a vámpírtörténet körül túltett minden reklámon, amit irodalmi díjak nyújthatnak. A regény hét év alatt hét kiadást ért meg, s ez egy kortárs regény esetében óriási sikernek tekinthető.

A félelem és a szolga önmagában paradoxon: egyszerre izgalmas olvasmány és egy referenciákkal gazdagon átszőtt komplex kísérleti regény, amely bővelkedik politikai allúziókban, és a szerb, angol, amerikai irodalom sok szerzőjének és stílusának szellemes paródiáját adja. A XVIII. századi Belgrádban játszódó elbeszélés olyan történelmi tények körül forog, mint például 1725-ben a bécsi bizottság érkezése, akik azzal a céllal jöttek Szerbiába, hogy vámpírok után nyomozzanak. Állítólag ugyanis Petar Blagojević halála után a szerb faluban, Kiseljevóban számos paraszt azt állította halála óráján, hogy a néhai Petar eljött hozzájuk éjszaka, hogy kiszívja a vérüket. Miután a bizottság és a helyi pap exhumálta Petar testét, galagonyakarót szúrt belé és elégette, majd jelentést küldött Belgrádba és Bécsbe a „fővámpírról”, ami a bécsi nyilvános körök fő témája lett. Mirjana Novaković ezt az elcsépelet vándormotívumot használja regénye kiindulópontjaként.

A félelem és a szolga a vámpírvadászatnak két verzióját beszéli el: egyiket a férfi, másikat a nő hangján. A férfin mesélő az ördög maga, Otto von Hausburg feltételezett neve alatt, a női mesélő Maria Augusta, Thurn und Taxis hercegné, a szerb kormányzó felesége. Úgy kapcsolódnak egymáshoz, mint Mulder és Scully, és ugyanúgy vonzódnak is egymáshoz, a hercegnő és az ördög, akik vámpírvadászatra indulnak, hogy kivizsgálják az ügyet, és egyúttal újragondolják, mi fontos számukra az életben.

Míg Maria Augusta látszólag gondtalan élete boldogtalan házassága körül forog, Von Hausburg a harag és önmagába lebecsülésének poklában él. Az ördög egyszerre sármos és gyerekes, könyörtelen és ravasz, erős és büszke, mégis melankolikus, öngyűlölő és öngyalázó. A regény számos figurát ábrázol éles színekkel, rengeteg európai királyt, grófot, tábornokot említ futólag, és megvetően gúnyos célzások hangzanak el Szerbia korábbi miniszterelnökéről, Slobodan Milošević-ről, aki „požarevac-i ügyes legény”-ként szerepel. A XVIII. századi Szerbia egy lezúllott és irányt tévesztett közösség, zűrzavar és céltalanság jellemzi. A szülőföld kritikus és satirikus nézőpontból való megközelítése mutatja, hogy Novaković milyen sikeresen és ügyesen kezel komplex filozófiai, pszichológiai és tudományos fogalmakat.

A minimalista fikció jegyében író Jelena Lengold szerb írónő az amerikai novellaörökségből merít, hogy beszámoljon a maguk szerény módján élő, átlagos sorokról. Története az örök szerelemre, annak számos győzelmére és gyötremére koncentrálnak, bemutatják megannyi módját annak, hogy tud a szerelem élni és meghalni: házasságtörés, válás, családi perpatvarok kavarnak a novellákban, a szenvedély melankóliává és magánnyá torzul. A szereplők boldogságtól való félelme szinte ugyanolyan elviselhetetlen, mint félelmük a haláltól, míg az, hogy állandóan a szerelem mulandóságával foglalkoznak, zavaros családi életükből fakad. A *Baltimore* (*Baltimor*, 2003) című regény középpontjában egy negyven év körüli nő áll, aki megpróbálja feldolgozni, hogy tönkrement a házassága, igyekszik rendezni feszült kapcsolatát édesanyjával, és felülkerekedni az alkotói válságon. A hősnőnek furcsa szokása lesz: mindennap negyed háromkor a számítógépénél ül, és webkamerával figyel egy baltimori férfit, amint munkába indul ottani idő szerint negyed kilenckor. Edgarnak nevezi el Edgar Allan Poe-ról, ő lesz a képzeletbeli barátja és szeretője. Ő építi fel a férfi mindennapjait és érzelmi életét abban a hitben, hogy a legszorosabb kötelek között alakulnak ki, és hogy a legbizalmasabb barátság akkor kötődik, amikor az emberek semmit sem tudnak egymásról. Az elbeszélés másik szála arról szól, hogy a fő-

szereplő felkeresi a pszichoanalitikusát, feltárul ket-tejük előtt magánélete, amely nem különösebben stresszes, de fájdalom, melankólia és félelem tetézi. A regény egy rejtélyes megjegyzéssel ér véget: „Soha senki nem fogja megtudni, miért mentem el, hova mentem és mi lett belőlem. Néhányan majd megpróbálják megtalálni a megfjtést első és utolsó regényemben. Baltimore-ban kezdenek majd keresni, de hiába.” A regény szóhasználata szerint a szerelem keresése csupán része volt a halálba tartó utazásnak, mégis eredményes, hiszen egy új regényt inspirált, amin a hősnő elszántan dolgozik egész idő alatt.

Ljubica Arsić számára a szerelem naiv csapdának tűnik, amely titkos dilemmáink cinikus és gúnyos ki-nevetésétől visszhangos. Az irodalmi jelenetek kaleidoszkópjából építkező fikció, a *Bébi, szeretsz?* című (*Maco, da l' me voliš?* 2005) a szerelemnek a hétköznapok szürkeségébe süllyedéséről szól. A regény annak a száz mondatnak a listáján alapul, amelyek rendszeresen előfordulnak a szerelmesek beszélgetéseiben. Mindegyik egy elbeszélés kiindulópontja lesz, amely arról szól, hogy mi történik akkor, ha a szerelmi kapcsolat megromlik a mindennapos rutin következtében. Arsić szereplői között megtaláljuk Hajduk Veljkót, a szerb útonállót, Fidel Castrót, Goethét, Batmant, Napóleont és Don Quijotét. Akkor szerepelnek, amikor a szerző újírja a szerelemről és a hűségéről szóló mítoszokat – többnyire játékosan és kísérletezve, ugyanakkor szándékosan használja a kortárs kultúrából és médiából vett sztereotípiákat. Ebben az elbeszélésfűzérben férfiak és nők „az ezredért harcolnak”, vagy sportból gyilkolják egymást. Végül mindannyian elszöknek a szerelem harcmezejéről, a nők „visszamenekülnek” a konyhába, a férfiak pedig elindulnak a kocsmába. Arsić szerint a rutin reménytelen játék, és könyve valójában az irodalmat vádolja a romantika megöléséért.

Ez a rövid utazás kilenc kortárs szerb író műve felé szerény hozzájárulás kíván lenni az írássok magyarrá fordításához. A cikk fókuszában főként azok a fordítható fiktív művek álltak, amelyek megnyerhetik maguknak a magyar olvasót – nemcsak a kiváló narratív struktúra révén, hanem azokkal a történetekkel és történelmi adalékokkal, amelyeken a két nemzet kulturális öröksége osztozhat.

Serkédi Orsolya fordítása

Vladislava Gordić Petković (1967) Újvidéken tanít angol és amerikai irodalmat, tanszékvezető.

KOLOMÁN KERTÉSZ BAGALA

Ének a derékba tört hangyaútról

Nem minden generációnak adatik meg, hogy forradalmat csinálhasson, sőt hogy sikeresen véghez is vigye. 1989-ben egy huszonöt éves, névtelen segédmunkás voltam, Václav Pankovčín pedig huszonegy esztendőes egyetemi diák. Akkor még nem ismertük egymást, de később sokszor emlegettük ezeket a mozgalmas időket. Mindketten apait-anyait beleadtunk lázadó életvitelünkbe – most vagy soha! Jutalmunk megdöbbenő volt: szabadság!

Ugyanahhoz a generációhoz tartoztunk. A szocializmus céltalan bódulatban tartott, a kapitalizmus hajnala pedig reggeli másnaposságban, mindkettő nihilizmussal töltött el bennünket. Egyetlen kiutat az önmegismerés mutatott. Élveztük az abból táplálkozó határtalanságot. Én magam könyvkiadó lettem, Václav Pankovčín pedig író.

Mostanáig több mint háromszáz kortárs szlovák könyvet adtam ki, ötszáz irodalmi estet és fesztivált szerveztem egész Szlovákiában és a szomszédos államokban. Három sorozatot szerkeszték: az elbeszélésekét, a verseket és a regényekét. Újabban egy új irodalmi klub internetes felületét moderálom. Nem tudok nem dolgozni. Ez az én forradalmam.

Václav Pankovčín immár híres fiatal író volt, mikor először találkoztunk. Megnyerte az elbeszélés-pályázat 1996-os fődíját. Jókedvű, mosolygós és nyitott személyiség volt. Akkoriban már három könyve jelent meg, és két regényre kötött szerződést más kiadókkal. A népszerűség nem tette beképzeltté, inkább félénkebbé vált és felelősségteljessé. Akárcsak a többi díjazottnak, neki is felajánlottam, hogy kiadom egy könyvét. Ez volt a pályázat célja is: teret adni a fiataloknak. Nemsokára két könyve is napvilágot látott közös munkánk gyümölcseként: a *Három nő a diófa alatt* című kisregény és a *Szép temetés lesz* című novella-gyűjtemény. Elkezdte közben írni a *Lináresz* regényét.

A könyvekről, amelyeket mint szerkesztőjük én olvashattam először, sokszor eszmét cseréltünk. Többször is átdolgozta őket, alaposan, lelkiismeretesen, s olyannyira jól sikerültek, hogy elég volt elolvasnom pár szót a műből ahhoz, hogy elhiggyem: valahol Szlovákia keleti csücskében – ahol Václav Pankovčín született és eszmélkedett – valóban lehetséges, hogy a falvakat Marakésznak, Havajnak vagy Lináresznek hívják, hogy bizonyára a valóság-

ban is léteznek babonás, külön figurái és léthelyzetei, akármilyen bizarrnak és mágikusnak látszanak.

Václav Pankovčín igazi író volt. Mintha a saját végétét is érezte volna. Pars pro toto, néhány mondat a naplóból, az utolsó hónapjaiból:

„Ha egyszer saját dolgozószobád lesz, hatkor fogsz kelni, és mindennap fél kilencig írhatasz. Ez nem lenne hiába. Két és fél óra alatt öt oldalt is leírsz, de lehet, hogy tized is. Ám ha „mindennapot” mondok, az azt is jelenti, hogy minden nap. És sehogyan se máshogy. Mert ezután (a reggeli vagy az éjszakai írásról) akár több évig ábrándozhatsz még, de most itt a lehetőség. Az elbeszéléseket

tucatjával írhatnád, és utána egész álló nap nyugodt lennél: ha semmi se sikerülne, legalább egy-két jó mondatot már lejegyeztél. A fantáziát jobban kell mozgósítanod, nem szabad félni a meghökkentő ötletektől, sem töprengeni azon, hogy egyre öregebb vagy.”

„Miért nő az étvágyam, éppen most, amikor közeledik a vég? Bolondság. A regényen már nehézkesen dolgozom, de mindenekelőtt tisztáznom kell, mit akarok kifejezni. Vagy egyszerűen

már az elejétől úgy kell kezdenem építkezni, hogy nem akarok kifejezni semmit, csak szórakoztatni az unatkozó olvasót. Hiszen mindenekelőtt saját magunk számára írunk, vagy nem? Mikor teljesíti a munkánk önnön írói elvárásainkat, mikor elégedünk meg magunkkal? Az Isten tudja.”

„Most szerét kéne ejtened annak, hogyan lehetne az összes szereplőt megbékíteni egymással. Biztos nem lesz egyszerű. És több erőfeszítésre volna szükség. Mi lenne, ha kieroszakolnál magadból egy elbeszélést vagy egy egyszerű novellát? Vagy befejeznéd inkább azokat a dolgokat, amelyek átdolgozásra várnak?”

Václav Pankovčín-nal utoljára csak telefonon beszéltem. Boldog új évet kívántam neki 1999-re. Sokáig izgatottan, ahogyan csak ő tudott, beszélt arról, hogy nemrég rádöbent, hogyan fogja befejezni az új regényét, és nagyon örül, hogy végre elküldheti a kéziratot, amin több mint fél éve dolgozott. Sajnos három héttel a telefonhívás után Václav Pankovčín meghalt. A regény *Lináres* (*Feria de San Augustin*) utolsó fejezetének csak töredéke maradt fenn. Ez a regény hamarosan az életműsorozatban jelenik meg.

„Ének a derékba tört hangyaútról”: ez volt egyik regényének alcíme, amely Václav Pankovčín életútját is kifejezi.

Havas, erdei út

„Az anyám és én” Ferdinandy György:
Egy sima, egy fordított
Magyar Napló – Írott Szó
Alapítvány, Bp., 2010.

*Csak azért volt ő olyan szép,
Hogy ő engem megteremjen,
Hogy ő engem megfogadjon
S aztán jöjjön a pokol.*
(Ady Endre: *Az anyám és én*)

Mindig tiszteltem azokat a költőket, akik igaz és szép verset írtak az édesanyjukról. A költő „kifejezi az érzelmeit”, de nemcsak költészetből, hanem érzelmi kultúrából is vizsgáljuk. Könnyei még nem hatnak meg – a megrendítő műhöz jól választott szavak, megszerkesztett mondatok és lélekbe ható jellemzések kellene. S milyen legyen az anya regénye? Ferdinandy György régóta kedves író, és fölöttébb izgatott, hogyan írja meg ő az édesanyját regényben. A versnél lényegesen több információval, az egész családra kiterjedő történetekkel, kortörténeti hűséggel, az anya kilencven évének alapos ismeretében. Érzékeljük, hogy a huszadik század történelmi tragédiái miként hatottak az egyénre, hogyan készítették helytállásra a családfelelő szerepére kényszerült anyát. Közben azt is megsejtjük, milyen érzelmek formálódtak a fiúban a szülője iránt. Könnyű kimondani a világ legnagyobb közhelyét: mindig szerette anyját, emlékében ma is szereti. De mi mindennel együtt, milyen gyanakvásokkal olykor, s egyáltalán, mi mindennek az ellenére? Miért neheztelt rá sokáig, s mégis, miért hálás neki elsősorban? Mi jut eszébe róla: a főzőkanál, amellyel elpüfölte, ha rosszkodott? Az orvos apa hiánya, akitől már a negyvenes évek első felében elvált a rátarti asszony, és apátlanságra ítélte így a gyerekeit? A kézikocsi, amellyel a telitalálatot szenvedett budai házból Pestre húzták-vonták a két kistestvérrel együtt a motyójukat? A csalódott anya hirtelen hazautazása Franciaországból a hatvanas évek közepe felé az éppen valóni készülő fiútól, aki 1956 vége óta külföldön élt? Vagy az világlik-e föl az író tudatában: anyjának köszönheti, hogy a világ csavargójaként, francia, német és spanyol íróból, fordítóból, könyvügyönből és kritikusból végül mégiscsak magyar író lett?

A mű egyik-másik részletét folyóiratokban olvastam már, s novellának hittem. Most már látom, hogy ezekből az önmagukban is kerek történetekből miként állt össze az emlékiratszerű regény, az anya regénye, mely egyúttal az író és a kor története is.

„A dolgok csak akkor történnek meg, ha elmesélem őket” – olvasom Ferdinandy György új regényében. Többen megírták már, hogy Ferdinandy György a kor legjobb elbeszélője, azaz mesélője közé tartozik. A fenti Ady-

mottó alapján véve „ül”, de hozzá kell tennem: Ferdinandy alaphangja akkor is tartalmaz valaminő derűt, amikor világa fölött sötét felhők tornyosulnak. És Illyés vagy Márai óta legjobban ő *meséli el* a vele megtörtént dolgokat, fikciók, színes fantáziaelemek nélkül, nagy megjelenítő erővel, lélektani érzékkel s mindig érdekesen. Nem véletlenül: elképesztően sok elmesélő van a tarsolyában. Nemcsak azért, mert emigráns íróként rengeteg érdekes dolog történt vele – ez több nemzedék-társáról, például Kabdebó Tamásról vagy az ezredfordulón meghalt költőbarátjáról, Thinsz Gézáról is elmondható. Ferdinandy György írásainak van valami titkuk – *bukéjuk*, mondaná a borissza. Az, hogy *hogyan* meséli el a történeteket – és főként az embereket. (Apja regényét is megírta már.) Tömörségében és lényeglátásában Bertha Bulcsuhoz hasonlítanám hamarjában. Ferdinandyknak is csodálatos érzéke van ahhoz, hogy valamilyen apró részlettel jellemezzen valakit, nemcsak a küllemével, viselkedésével, családi, egzisztenciális helyzetével – hanem azzal például, hogy mit tart fontosabbnak a testi jólétének, az „anyagiaknál”, a társadalmi rangnál, még a létbiztonságnál is. Az anyának a látható jelek szerint a hegyoldalban meghúzódó kertes otthon a legkedvesebb, az orgonabokrokkal, a madarakkal, a virágokkal és a morgós kutyával. A mű ezt a látszatot bontja le fokról fokra: megtudhatjuk, hogy magányossága és általános mizantropiája ellenére a szeretet benne a legerősebb – ez eltette kilencven éven át.

A mű voltaképpen két ember regénye: az anyáé és a fiúé. Az író életrajza is kibontakozik a lapokon, kicsit bujkálva: a családfa ágairól rengeteg név előforog a könyvben, valóságos fölmenők, rokonok, sógorok és ismerősök nevei – de a Ferdinandy név, ez a szinte törzskönsnek mondható magyar név egyszer sem található meg a regényben, csupán a címlapon. Az anyai ág német eredetű – s a szerző nem is használja művében szülőjére vonatkozathatóan a minden tollforgatónál fontos *anyanyelv* szót; ez az ő esetében afféle „quasi”-anyanyelv. Sok mindent nem mond ki „direktben” az író: a történetekből, a viszonyokból sejthető csupán, hogy az anya sorsát valamiképpen a bajor eredete is meghatározza. Az apai ágon is előfordulnak németes nevek, de a férfiág lényegében magyar. A Ferdinandyak tökéletesen *ittthon* voltak az elmúlt két évszázadban, ameddig csak visszavezethető a családfa. Az anya ősei hozzájuk képest ide származott németek – bajorok, elzásziak. A körmeszadaktáig védett Sas-hegyi otthon mégis az anyáé. *Én ittthon vagyok* – vágja oda a jöttment hatalmaskodóknak, amikor ki akarják tenni házából. Az anya mégis idegennek érzi magát a magyar világban – talán ezért is válik el férjétől, és gyerekeiben ezért sejt sokáig valami leküzdhetetlen idegenséget. Az asszony mégis annak

szenteli életét, hogy a nagyapai örökséget, a budai házat, ahonnet '44 végén gyerekeivel együtt kibombázták, újjáépítse, megmentse a rokonoktól, az elkótyavetyéléstől és a különféle betelepülöktől, köztük egy kék parolis őrnagytól (akit a forradalom napjaiban bújtat, mert retteg a forradalmároktól). A kitelepítések éveiben elintézi az árvaszéken, hogy a házat legidősebb fiának nevére írják, így elkerüli a Hortobágyra toloncoltatást. De amíg a majdani író föl nem nő, vele és kisebb testvéreivel ridegen bánik, mintha nem szeretné őket, sőt, legnagyobb fiától mintha szabadulni szeretne: '45-ben a vöröskereszttel belga nevelőszülőkhöz juttatja ki; amikor hazajön, falura küldi, majd két évvel később egy papi internátusban helyezi el – szerencsére onnet eltanácsolják. A rakoncátlan fiú ügyyel-bajjal érettségizik. Ő is éppúgy autóbuzskalauz lesz, mint az anya, de a nyugtalan szellemű írójelölt 1956 végén elhagyja az országot.

Az *Egy sima, egy fordított* cím picit meglepetésvető: a hosszú életű édesanya története nem olyan szabályos rendben pereg le, mint a német nevű nagymama kötötűi nyomán az érmelegítők, sálak kötőssorai. A cím a régi vágású budai családokban élő asszonyok életformájára utal ugyan, de sokkal inkább a nagymamáéra, mint az anyáéra. Ez hozzátartozik Ferdinandy humoros túlzásokkal fűszerezett előadásmódjához, veleszületett vagy kalandos élete során szerzett ironikus szemléletéhez, amelynek fontos tartozéka a viszonylagosság iránti érzék. A mai nemzedékhez képest a XX. század elején

született anya régimódi asszony, de a maga korában modern, öntudatos személyiségnek számított. Teniszezett, nyelveket tanult, állást vállalt. A szokványos úriasszonyok sorából kitörni vágyó, „feminista” természetéhez nem a horgolótűs életforma illett. Hogy mit tartott többre a testi jólétnél és a biztonságnál is? – A történet éppen erről szól. Az otthont, a budai hegyoldalon fölépített s újjáépített kertes házat. Amellett, hogy öröme telt benne, azért tartotta meg az anya mindenáron, hogy hazacsábítsa nagyfiát Nyugat-Európából, majd az amerikai trópusokról. Szívósan, szinte rögeszmésen, de az érzelmes szavakkal takarékosan. Először mint 1963-ban amnesztiát kapott emigránst („disszident”) csábítja haza, aztán mint egyre gyakrabban hazalátogató író, aki a magyar nyelv művésze lett, a huszadik századi magyar sors távlatos rálátású ismerője. „Végül is mindent tőle kaptam. Még a házat is, ahol élek” – így summázza anyja történetét az író. Emlékeinek mozaikját úgy rakta össze a regény ritmikus ismétlődő motívumaival, hogy egy nyomozati folyamat záruljon le az olvasó képzeletében: a látszólag rideg természetű, küzdelmes életű, idegennek érzett környezetéből kitörni akaró anya mindig a saját, sok mindentől veszélyeztetett otthonáért harcolt, amelybe a fia egyszer végleg hazatér. Bár későn, elérte szándékát. Története így lett a szeretet regénye.

Alföldy Jenő

Július

Mintaadó városrehabilitáció Ferencváros kétszáz éve
Szerk. Götz Eszter és
Orbán György, Ráday
Könyvsház, Bp., 2010.

Ferencváros példája szembesít Budapest elmulasztott lehetőségeivel. 1990 után a IX. kerület a fejlesztés és az újraépítkezés útján a fővárossal szemben indult el. Hogy az út ellenkező irányban halad, az két évtized elteltével vált igazán nyilvánvalóvá: míg Budapesten a rendszerváltoztatást megelőző korszak kedvezőtlen tendenciáit nem sikerült megfordítani (nem is volt rá távlatos elképzelés), a főváros egyik legrosszabb presztízsű, súlyos örökséggel megterhelt kerülete mára a talán legdinamikusabban fejlődő városrész lett. A többszerzős kötet bemutatja a szigorú következetességgel végigvitt ferencvárosi városfejlesztés útját, amelyet a húsz éve polgármesterként dolgozó, közgazdasági és matematikusi végzettségű Gegesy Ferenc és munkatársai jelöltek ki.

De hogyan is halmozódott fel a nyolcvanas–kilencvenes évek fordulójára a ferencvárosi jövő kilátástalanságát sugalló nehéz örökség?

A városrész mindössze kétszáz éves múltra tekint vissza. A törökök által elpusztított egykori Szentfalva helyén újraéledő, Pest városának Kecskeméti kapujától délre húzódó település 1792-ben kérelmezte, hogy felvehesse a frissiben trónra lépett uralkodó, I. Ferenc király nevét. A városiasodó, de falusias gazdálkodást folytató Ferencvárost az 1838-as pesti nagy árvíz szinte teljesen lerombolta: 529 épületéből 438 összedőlt, 72 súlyosan megsérült. 1845-ben még azt írják róla, hogy „a legkisebb és legtekintély nélkülibb a pesti külvárosok közül”, s „jövendője leginkább nemesített marhaternyésztés és a terjedelmes kerti és mezei munkálkodás leend”. Ekkor azonban már megindult az a nagyszabású építkezés, amelynek eredményeként a történeti városrész fokozatosan kiépült, s a mai utcaszerkezet véglegesen kialakult.

A XIX. század a fejlődés évszázada. Pest-Buda az ország fővárosává lép elő. A dél felé terjeszkedő Ferencváros még mindig részben mezőgazdaságból: zöldségtermesztésből és állattenyésztésből él, de sorra települnek meg itt (először a Lónyai utcában) a főként mezőgazdasághoz kapcsolódó gyárak, vegyi (bőr-, gyertya-, szappan-, csontliszt-) üzemek, dohánygyárak, mezőgazdasági gépgyárak, élelmiszeripari üzemek (malmok, vágóhidak, szalámit, kolbászt, likórt készítő gyárak). A század végére a városrész lesz Budapest „gyomra”. 1872-ben a „marhavásár” közelében felépül

a tisztaság és rend tekintetében mintaszerű Közvágóhíd, építtetője és kezelője a főváros. Néhány év múlva elkészül a sertésvágóhíd is. A korszerű technológiával működő ferencvárosi malmok és az ország egyik legnagyobb gabonaraktára, az 1883-ban itt felépített Elevátor révén Chicago után Budapest a világ második legnagyobb gabonafeldolgozó központja. Az 1890-es évek elejéig vásárcsarnokok hiányában „a Duna bal partját az Eskü-tértől a közraktár telepig egészen ellepik az élelmi cikkekkel megrakott fa bárkák. Van ilyenkor sürgésforgás a lépcsőzetes partokon az érkező hajók körül, melyeknek tartalma hamar átvándorol a kiskereskedők s a kofák raktáraiba és sátraiba...”, a millenniumra azonban felépül a Vásárcsarnok, ahol a „kofák is egészen átalakultak. Kétségtelenül nagyon hat rájuk, hogy most már nem a szeles, poros Dunaparton veszekednek roppant nagy foltos ernyők alatt, hanem ott árulnak abban a fényes palotában...”.

A Központi Vásárcsarnok mellett ugyancsak a millenniumra húzzák fel a Fővám-palotát s a magyar szecesszió remekét, a Lechner Ödön–Pártos Gyula által tervezett Iparművészeti Múzeumot. Jelentős laktanya-építések folynak (a Ferencvárosban hat laktanya van, fegyvergyár, kórház, honvéd menház), egyre több a vasutat kiszolgáló létesítmény, épülnek a sokemeletes bérházak, s gyarapodik az iskolák száma: a századfordulón tizenkilenc tanintézet várja a diákokat, alap- és középiskolák mellett református teológiával, iparművészeti főiskolával. De ahogy az író, Cholnoky Viktor megörökíti, a Ferencvárosnak „abban a belső részében, amit egy oldalról a Kálvin tér határol, más oldalról a Köztelek, a dohánygyár meg az Iparművészeti Múzeum fed el a kíváncsi szemek előtt, harmadik oldalról pedig a vasúti tárházak végtelen sora szorít vissza a szabad Dunától, ki egész a Körútig: ott van a város, az igazi, régimódi város... Apró, sokszor földszintes házai, gyarló kövezete, sajátos, de minden rétegében szegény népegyüleke nem a magyar kisváros levegőjét leheli, hanem azt a nagyvárosi szegényszagot, amit Londonban Cheapside, Párizsban Clignancourt, Péterváron a Kamennij Osztrov. Ez a piciny, alacsony és szomorú kis városrész nagyvárosibb, mint a körút mesterségesen támadt téglareneszánsza vagy az Andrássy út kicsinyesen nagy arányai.”

A XIX–XX. század fordulóján az ország méreteihez igazodó, fényeivel és árnyaival együtt kontinentális méretekben is elsősorú főváros épül a Duna partján, a fejlesztésére vonatkozó távlatos tervekkel, nagyszerű elképzelésekkel. Aztán a jelentéktelen területűvé csonkított ország számára ez a főváros hirtelen túlméretezetté válik. S amíg az ipar jó része nyersanyag nél-

kül marad, a vasútvonalak némelyike a semmibe vezet, az elcsatolt területekről menekültek áradata özönlik Budapest felé. Az első világháború alatt felhúzott ferencvárosi szükségkórházakból átmenetinek szánt barakklakásokat alakítanak ki, amelyekbe beköltöznek a vidékről érkező, Pesten munkát kereső nincstelenek tömegei is. Így jönnek létre a nyomorúságukról hírhedté vált kiserdei hajléktalan-telep, a Mária Valéria és a Zita szükséglakótelepek. (Az utóbbit 1938-ban számolták fel, az előbbit azonban csak 1957-ben kezdték bontani, s építették föl helyén a József Attila-lakótelepet – minden bizonnyal nem véletlenül ekkor: a forradalom leverése után emberségesebb lakáskörülmények biztosításával akarhatta a hatalom a ferencvárosi munkásságot megnyerni.)

A XX. század Budapest életében a stagnálás, esetenként az elhibázott fejlesztések korszaka, Ferencváros életében pedig egyértelműen a leszakadásé, a leromlásé. A második világháború alatti bombatámadásoknak gyakori célpontjai voltak az itteni gyárak, pályaudvarok, s a harcoknak áldozatul estek a lakóházak is. Az üzemek a háború után újratelepültek: az uralkodó észak-déli széljárásra tekintettel ezen a területen kaptak helyett a környezetterhelő ipari tevékenységek, s a Külső Ferencváros elavuló üzemeivel szennyezett ipari környezetté, ún. rozsdáövezetté vált. A gyárak közé egészségtelen, zsúfolt lakóépületek ékelődtek: a munkáshatalmat hirdető szocializmus évtizedeiben a munkáséletnek számító Ferencváros lakásállománya (kivétel a már említett József Attila-lakótelep) lepusztult, a történeti városrészek felújítása elmaradt: a belső területek szebb időket megélt, elhanyagolt bérházaiból megkezdődött a jobb módú lakosság elköltözése.

A rendszerváltoztatás után felállt ferencvárosi önkormányzat nem négyéves ciklusokban, hanem a városrész jövőjében gondolkodott. A pénzeszközök szűkössége itt sem tette lehetővé, hogy nagy és jogos igények kielégítése, akár az épületek renoválása, akár a lakhatatlannak tekinthető telepek gyors felszámolása, akár a lakosság szociális, egészségügyi, oktatási helyzetének javítása párhuzamosan történjék. A városrész vezetése ezért népszerűtlen intézkedéseket is vállalt, s mindig csupán egy területre összpontosította a rendelkezésére álló forrásokat. S mert úgy vélte, válságos időszakokban – éppen a jövő érdekében – a fiatal nemzedékre, az oktatásra érdemes áldozni leginkább, az iskoláztatás volt az első terület, amelyre éveken keresztül jelentősebb összeget fordított, miközben az átlagtól elmaradt, hátrányos helyzetű gyerekek felzárkóztatását is támogatta. Bár a gyermeklétszám csökkent, a kerületben mégsem zártak be egyetlen iskolát sem, hanem a speciális neve-

lés lehetőségeinek biztosításával (például autisták számára) elérték azt, hogy ma az itteni tanintézményekben szaporodik a kerületen kívüli diákok száma. A következő időszakban az egészségügyet részesítették előnyben, majd a szociális hálózat következett.

A Ferencvárosban járva azonban nem ezek az eredmények tűnnek szembe azonnal, hanem a történeti városrészek újjáélesztéséért folytatott példaértékű, nemzetközi szakmai díjakkal is elismert városrehabilitáció. Az 1996-ban életbe lépett kerületi értékvédelmi rendelet a kialakult városszerkezet megtartását írja elő, és nemcsak épületeket véd, hanem épületrészeket, jellegzetes homlokzatokat, kapukat, üzletportálokat, várostörténeti szempontból megőrzendő utcaképet, ipari emlékeket s a természeti környezetet is: fasorok, parkok mellett egyes fákra is kiterjed a védelme. Alapelvként szögezi le, hogy az építészetileg értékes épületeket akkor is fel kell újítani, ha az jelentős többletköltséggel jár. A szigorú szabályozás elérte célját: a történelmi Ferencváros utcasorai szecessziós, eklektikus, neoklasszicista házai újjászülettek, a lakásokat korszerűsítették, a lebontott oldalsó vagy hátsó toldaléképületek helyén ma belső kertek, parkok húzódnak, s a városrész fesztiváljaival, könyvesboltjaival, színházaival, galériáival a főváros közismert kulturális központjává vált.

A kötet számba veszi a jövő feladatait is: a rozsdáövezetnek vagy barnamezős zónának tekinthető Külső Ferencváros szocialista nagyiparának átgondolatlan privatizációjából, az eltérő tulajdonosi érdekek összehangolásának nehézségeiből fakadó gondok megoldását, a XXI. századi gettónak tekinthető nyomortelepnek, a Dzsumbujnak a teljes felszámolását, a Ferencvárosi rendező pályaudvar és a vasúti hálózat korszerűsítését. A továbblépéshez azonban kormányzati döntésekre, fővárosi fejlesztésekre (is) szükség van.

Az adatgazdag függelékben a városrészre vonatkozó alapinformációk mellett irodalmi, város- vagy országkaluzokból kiemelt szemelvényeket, egykori újsághíreket találunk Ferencváros múltjáról, majd azoknak a hírességeknek a rövid életrajzait olvashatjuk, akik itt laktak vagy dolgoztak, utcát neveztek el róluk, vagy díszpolgári címmel ismerték el munkásságukat. Külön fejezet foglalja a Ráday családdal és a magyar reformátusság ferencvárosi központjával.

A szép kiállítású könyv illusztrációinak nagy része az 1997-ben alapított Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjteményből való, de itt láthatók először a 2004-ben elhunyt Pap István jogtanácsos, amatőr fotós 56-os felvételei is.

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas. Kecskeméten él. Legutóbb megjelent kötetei: „Egy szenvedély margójára” (2005), *Templomépítők* (tanulmányok, 2006), *Csanádi Imre költői világa I–II* (Pályakép, Huszonöt verselmezés, 2009).

Balázs Imre József (1976, Székelyudvarhely) költő, kritikus, a *Korunk* főszerkesztője, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem adjunktusa. A BBTE magyar–angol szakán végzett 1998-ban, 2004-ben doktorált. Kolozsváron él. Legutóbbi kötetei: *Fogak nyoma* (versek, 2009), *Hanna-hinta* (gyermekversek, 2009).

Bíró József (Budapest, 1951) költő, performer. Legutóbbi kötetei: *Kado* (2007), *Self Acting – visual poems* (2007), *Halálom halála* (versek, 1973–2003 (2008), *Mukkeum si* (2009).

Csordás László (1988, Eszény) Kárpátalján született, jelenleg is itt él. Idén végzett az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán. 2010-től az Együtt című folyóirat olvasószerkesztője.

Demény Péter (1972, Kolozsvár) 1995-ben végzett a Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar–román szakán, jelenleg doktori hallgatható. Volt a Kriterion Könyvkiadó, a *Krónika* erdélyi napilap, az *Erdélyi Riport* hetilap és a Polis Könyvkiadó szerkesztője. 2000-től a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen tanít. Legutóbbi kötetei: *A fél flakon* (versek, 2007), *Ágóbágó naplója* (gyerekversek, 2009).

Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. 1976-tól 1985-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. A francia írószövetség és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagja. József Attila- (2000) és MAOE Életműdíjas (2006). Legutóbbi kötetei: *Csak egy nap a világ* (2008), *Az amerikai menekült* (2009), *Egy sima, egy fordított* (2010).

Gy. Szabó Béla (1905, Gyulafehérvár – 1985, Kolozsvár) grafikus, erdélyi fametsző. A budapesti Műegyetemen szerzett gépészmérnöki oklevelet 1927-ben. Kós Károly javaslatára kezdett fametszéssel foglalkozni. Fontosabb albumai: *Liber miserorum* (*Szegények könyve*), *Liber vagabundi* (*Barangolókönyv*), *Homokvilág*, *Hónapok*. Expresszív és lírai képei az egész világot bejárták: 14 000 rajz, közel 200 pasztell, kb. 150 olajkép és közel 1500 fametszet maradt utána.

Kádár Ferenc (1947, Kolozsvár) költő. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem pszichológia–gyógypedagógia szakán végzett. Nagykárolyban él. Rövidprózát, recenziókat, képzőművészeti kritikát is ír. Több kötetet publikált budapesti és kolozsvári kiadónál. 1990 óta magyarországi lapokban is közöl.

Kontra Ferenc (1958, Darázs) író, szerkesztő. A szegedi József Attila Tudományegyetemen végzett 1982-ben. Az újvidéki Magyar Szó irodalmi mellékletét, a *Kilátót* szerkeszti. Munkáit több nyelvre lefordították. Többek között Szirmai- (1992) és Artisjus-díjas (1995). Legutóbbi kötetei: *Wien a sinen túl* (regény, 2006), *Drávaszögi keresztetek* (II. kiadás, 2008).

Ködöböcz Gábor (1959, Vásárosnamény) irodalomtörténész, 1983-ban végzett a KLTE magyar–történelem szakán, majd PhD fokozatot szerzett. Jelenleg az Eszterházy Károly Főiskola magyar irodalomtudományi tanszékének docense és az *Agria* című folyóirat főszerkesztője. Egerben él. Kutatási területe az 1945 utáni magyar irodalom. Művei: *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében* (2002); *Értékvilág és formarend* (2003); *Megtartó párbeszéd* (2009).

Lackfi János (1971, Budapest) költő, író, műfordító. Az ELTE magyar–francia szakán végzett 1996-ban. A Nagyvilág és a DOKK internetes irodalmi fórum szerkesztője. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanít. Gérecz Attila- (1992), József Attila-díjas (2001). Legutóbbi kötetek: *Kövér Lajos arany keze* (meseregény, 2008).

Lajos Katalin (1971, Csíkszereda) a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar–néprajz szakán végzett, majd 2009-ben doktorált. Jelenleg a csíkszeredai Sapientia Erdélyi Tudományegyetem román–angol tanszékén egyetemi adjunktus, magyar nyelvtant, fordításelméletet és magyar művelődéstörténetet oktat. Ion Nete novelláinak fordításai a *Hargita Népe* napilapban, a Székelyföld folyóiratban, valamint *Az év műfordításai* (2009) antológiában jelentek meg.

Márkus Béla (1945, Bükkaranyos) irodalomtörténész, kritikus, a Debreceni Egyetem Modern Magyar Irodalom Tanszékének ny. docense; József Attila-, Pro Literatura- és EMIA (Erdély Magyar Irodalmáért Alapítványa) díjas. Debrecenben él. Legutóbb megjelent kötet: *Tények és képzetek* (tanulmányok, 2005).

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító. A Kilencek alkotócsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től az Írók Szakszervezetének főtájkára. Többek közt József Attila- (1993), Prima- (2007) és Bethlen Gábor-díjas (2009). 2008-tól a Tokaji Íróklub elnöke. Legutóbbi kötetei: *Holdének és más versek gyerekeknek* (2007), *Válogatott versei* (2008), *Bolygópályák* (Új versek, 2010).

Oláh András (1959, Hajdúnánás) költő, drámaíró. A nyíregyházi Besenyei György Tanárképző Főiskolán és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végzett. Jelenleg Mátészalkán él. Legutóbbi kötetei: *Átokverte* (drámák, 2006), *Gyalogáldozat* (versek, 2007).

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író. A Kilencek alkotócsoport tagjaként indult az *Elérhetetlen föld* antológiával. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994) és Bethlen Gábor-díjas (2009). Fontosabb kötetek: *Visszatérés* (regény, 1979), *Az Örvényes partján* (novellafüzér, 1988), *Kenyerpustítók* (hang- és színjátékok, 1993), *Vérszerződés* (novellák, 2001), *Por és hamu* (versek, 2002).

Rosonczy Ildikó (1953, Szekszárd) a Magyar Napló szerkesztője. Történészként az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kutatója. Budapesten és Salföldön él. Legutóbb fordításában és gondozásában megjelent: Ivan Ivanovics Oreusz: *Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben* (2002).

Sall László (1961, Nagyvárad) költő, író, irodalom-szervező. Jelenleg Svédországban él. A Társaság a magyar irodalomért elnöke és a HungaroFans Magyarországot és a svédországi magyarságot bemutató svéd nyelvű kiadvány főszerkesztője. 2009-ben kultúraszervező munkássága és a svéd-magyar kapcsolatokat erősítő tevékenysége elismeréseként Pro Cultura Hungarica Emlékplakettel tüntették ki. Legutóbbi kötete: *(a gyermekkor) Vége. Folytatás* (versek, 2008).

Serkédi Orsolya (1982, Pápa) az ELTE angol-olasz szakán végzett, jelenleg az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Italianisztikai irodalom- és művelődéstörténet programon tanul.

Szabó Zsolt (1946, Kolozsvar) irodalomtörténész, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Újságírói Tanszékének tagozatvezető docense. 1991-től, a Művelődés című havilap főszerkesztője, EMKE-(1996)

és Teleki Pál-emlékdíjas (2006). Sajtó alá rendezte Benedek Elek irodalmi levelezése (1921–1929) négy kötetét (1979, 1984, 1991, 2002). Legutóbbi kötete: *Intézményteremtő törekvések Erdélyben a XX. század első felében. Szentimrei Jenő irodalom-szervező tevékenysége* (2006).

Tornai József (1927, Dunaharaszti) költő, író, műfordító. 1977 és 1997 között a Kortárs munkatársa, 1992-től 1996-ig a Magyar Írószövetség elnöke. József Attila- (1975) és Babérkoszorú-díjas (2001). Legutóbbi kötetei: *Villámsújtotta kor* (esszék, 2003), *Léda megerőszkolása* (esszék, 2006), *A Rossz virágai* (Baudelaire-fordítások és esszé, 2007), *A szabadgondolkodó* (esszék, 2009).

Utassy József (Ózd, 1941. március 23. – Zalaegerszeg, 2010. augusztus 27.) költő, műfordító. A Kilencek alkotócsoport tagjaként kezdte költői pályáját. Többek között József Attila- (1978), a Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (1994), Balassi Bálint-emlékkard (2001), Magyar Köztársaság Babérkoszorúja (2001); Kossuth- (2008) és Bethlen Gábor díjas. Legutolsó kötetei: *Farkasordító* (2006), *Ezüst rablánc* (2010).

Vajda Gergely Balázs (Székesfehérvár) költő, az ELTE magyar szakos hallgatója. Többek közt a Kortárs, a Beszélő, a Vigília közölte verseit. 2009-ben a FISZ kötetpályázatának II. helyezését érte el.

Vári Fábán László (1951, Tiszaújlak) költő, kritikus. Kárpátalján, Mezőváriban él, a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának és az Együtt című folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke. Többek között Bethlen Gábor- (2001), József Attila- (2003), Balassi Bálint-emlékkard (2004) és Ratkó József-díjas (2007). Legutóbbi kötete: *33 év* (válogatott versek, 2003).

Vasy Géza (1942, Budapest) irodalomtörténész, az ELTE modern magyar irodalomtörténeti tanszékének docenseként tanított. Az 1945 utáni magyar irodalommal foglalkozik, különös tekintettel Illyés Gyula, Kormos István, Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, valamint saját nemzedéktársai munkásságára. Budapesten él. József Attila- és Arany János-díjas. A Magyar Írószövetség elnöke. Legutóbbi kötete: *Tíz kortárs költő* (2007).

A Magyar Napló Kiadó a júniusi árvízkarosultak javára felajánlott és átultalt a Magyar Vöröskereszt árvízkarosultaknak létrehozott számlaszámára (K&H Bank 10405004-00026547) 30 000 forintot.

Az AUSZTRIAI MAGYAR EGYESÜLETEK ÉS SZERVEZETEK KÖZPONTI SZÖVETSÉGE 2010. szeptember 4–5-én – immár nyolcadik alkalommal – Oberpullendorf/Felsőpulyán tartotta a „Kufstein” XI. Tanácskozást. Az *Érzelem – tudat – vállalás, a fennmaradás (szellemi) eszköztára szórványoknak* című konferencia a NYUGAT-EURÓPAI ORSZÁGOS MAGYAR SZERVEZETEK SZÖVETSÉGE (NYEOMSZSZ), Felsőpulya városa és a KÖZÉPBURGERLANDI MAGYAR KULTÚREGYESÜLET társrendezésével zajlott le.

A tanácskozás 280 résztvevője, 23 országból érkezve – 15 jeles tudós és gyakorlati szakember előadásait meghallgatva és megvitatva – tárgyalt a nemzetpolitika, a nemzeti identitás és kulturális örökség aktuális kérdéseiről, a lelki, szellemi immunitást erősítő összefogás és a nevelés lehetőségeiről, illetve dilemmáiról.

A tanácskozás zárónyilatkozata többek között a történelmi emlékezet, a szórványok megtartását szolgáló intézményrendszer, az autonómia és a magyar állami szerepvállalás fontosságára hívta fel a figyelmet.

Szavazzon a hónap versére!

Honlapunk VERSEK rovatába minden hónap közepén fölkerül néhány vers név nélkül, melyekre Olvasóink szavazhatnak egy hónapon keresztül.

Azt a verset, amelyik a legtöbb szavazatot kapja, megjelentsük a Magyar Naplóban!

A decemberi lapszámba kerülő versre **2010. november 7-ig** lehet szavazni.

www.magyarnaplo.hu

A MAGYAR NAPLÓ a világhálón!

A Magyar Napló világhálós változatának ingyenes rovatai:

- Irodalmi hírek
- Könyvruház
- A Hónap verse költői vetélkedő
- Fényképes beszámolók
- Határon túli szerkesztőségek adatai
- Irodalmi kvízzjáték

Előfizetőink részére elérhető rovatok:

- a legfrissebb Magyar Napló lapszámok
- a teljes archívum 2000-től
- szerzői lexikon fényképekkel, folyamatosan frissített adatokkal

A Magyar Napló előfizetői ingyenesen regisztrálhatnak az világhálós változatra is!

Csak internetes előfizetőink részére az előfizetési díj 1 évre

- belföldre 3000 forint
- külföldre 12 euró

Az előfizetéssel kapcsolatban kérjen bővebb tájékoztatást, valamint befizetési csekket az elofizetes@magyarnaplo.hu e-mail címen!

www.magyarnaplo.hu

IRATKOZZON FEL A MAGYAR NAPLÓ LEVELEZŐLISTÁJÁRA!

Csatlakozzon elektronikus hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben rendszeres, közvetlen tájékoztatást kap rendezvényeinkről és új kiadványainkról.

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában: <http://www.magyarnaplo.hu/hirlevel.php>

Kérjük, ajánlja a Magyar Napló hírlevelét barátainak, ismerőseinek is!

ELŐFIZETÉSI AKCIÓ A MAGYAR NAPLÓ FOLYÓIRATRA!

Szeretne kedvezményesen könyvet vásárolni?

Fizessen elő folyóiratunkra, a Magyar Írószövetség lapjára!

Éves előfizetőink 2500 Ft, féléves előfizetőink 1000 Ft értékű

Magyar Napló Vásárlói Kártyát kapnak ajándékba!

Megrendelem a Magyar Napló havi folyóiratot

- 1/4 évre ~~2010 Ft~~ helyett **1930 Ft-ért** ... .pld.-ban
- 1/2 évre ~~4020 Ft~~ helyett **3870 Ft-ért** ... .pld.-ban
- 1 évre ~~8040 Ft~~ helyett **7390 Ft-ért** ... .pld.-ban

Név: .....

Kézbesítési cím: .....

Telefonszám: .....

E-mail cím: .....

Megrendelés kezdete: .....

Aláírás: .....

Előfizethet:

- telefonon: **06-1/413-6672 • 06-70/388-7034**
- e-mailben: adminisztracio@magyarnaplo.hu
- interneten: www.magyarnaplo.hu
- levélben: **Magyar Napló Kiadó Kft.**
1450 Bp., Pf. 77.

***

Kérjük, hívja fel erre a lehetőségre irodalomkedvelő ismerősei figyelmét is, továbbítsa számukra felhívásunkat!